

จะไม่ให้มีการตัด ซึ่งมีทั้งสิ้น 2 ใบ และสน 3 ใบ ที่ขึ้นบนพื้นที่เดียวกันมีความสวยงามเป็นอันดับที่ 2 ของโลก หลายคนที่ได้ขึ้นไปดูก็มีความภาคภูมิใจ ทางเจ้าบ้านที่อยู่ก็ได้ขอความร่วมมือคนแม่แจ่มเราได้เป็นจุดก่อตั้งกลุ่มฮักเมืองแจ่มขึ้น เราก็ได้ร่วมพลังกัน คัดค้านจนประสบความสำเร็จจนกระพือข่าวไปถึงคนข้างนอก ว่าคนแม่แจ่มรวมกันจริง ทำจริง ตรงนี้เราไม่ได้เป็นศัตรูหรือว่ามีความขัดแย้งกับภาครัฐ ตรงนี้เป็นสิทธิประโยชน์ของเรา ถ้าเราไม่ลุกขึ้นมา ปาสนวัดจันทร์ก็คงจะถูกโค่นล้มจนหมด แล้วอะไรจะเกิดขึ้นมาเราก็ไม่สามารถเดาแน่ชัดได้ ตรงนี้เป็นจุดก่อตั้งขึ้นมาของคนเมืองแจ่ม)

หลักการทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่ม เป็นการจัดองค์กรในรูปแบบใหม่ที่เน้นการบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการดำเนินงาน

ในยุคเริ่มแรกนั้นมีการคัดเลือกชื่อ คุณอัมรินทร์ สุขพุทธิกิจ ซึ่งเป็นเขยบ้านเกาะเป็นประธานกลุ่มฮักเมืองแจ่มคนแรก และรองประธาน คือ พ่ออินคำ นิปุณะ คนบ้านทัพ กับ พ่อเปี้ย ผื่นศรี ตัวแทนจากตำบลแม่่นาจร โดยมี ครูอุทิศ สมบัติ เป็นเลขานุการและเหรัญญิก การจัดตั้งองค์กรชุมชนครั้งนี้มีความพยายามในการจัดโครงสร้างการบริหารเพื่อให้ครอบคลุมตัวแทนจากทุกกลุ่มทุกตำบลทั้งอำเภอแม่แจ่ม รวมกันเป็นคณะกรรมการทั้งสิ้น 23 คน ซึ่งขณะนั้นก็มีพระสงฆ์ให้การสนับสนุนการก่อตั้งกลุ่มตลอด คือ พระสุทัศน์ วชิรญาณ หรือที่คนเมืองแจ่มเรียก “ตุ๊ปี่มี” นอกจากนี้ยังได้รับความอนุเคราะห์จากเจ้าคณะอำเภอแม่แจ่ม เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ด้วยและมีเจ้าอาวาสเกือบทุกวัดเป็นกรรมการฝ่ายสงฆ์

หลักการทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มเน้นการสร้างเครือข่ายและการสร้างจิตสำนึกให้แก่ชุมชนโดยเน้นด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้และร่วมกับประชาชนในชุมชนพิทักษ์ผลประโยชน์ของคนเมืองแจ่ม ไม่ว่าจะเป็นการติดตามการทำงานขององค์กรท้องถิ่น หน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลที่ดำเนินกิจกรรมที่มีผลกระทบกับคนและสิ่งแวดล้อมในอำเภอแม่แจ่ม ตลอดจนส่งเสริม รักษา เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมฮีตฮอย ประเพณีท้องถิ่นของคนเมืองแจ่ม

การทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน ทำให้มีผลงานที่ปรากฏให้เห็นและพูดถึงมากมาย ทั้งเรื่องราวที่ร้อนแรง สถานการณ์ความขัดแย้งเกี่ยวกับผลประโยชน์ของพี่น้องชาวแม่แจ่ม หรือเรื่องเย็นๆในแบบสร้างสรรค์ งานสร้างความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นการทอดผ้าป่าข้าวให้พี่น้องปะกาเกอญอ การรณรงค์การปลูกป่า การบวชป่า และการสืบชะตาลำน้ำแม่แจ่ม ฯลฯ ในที่นี้ขอกล่าวถึงผลงานในด้านการขัดแย้งเรียกร้องต่อภาครัฐ ดังนี้

1. การคัดค้านการโค่นล้มปาสนวัดจันทร์
2. การคัดค้านการสร้างเหมืองแร่อลิกัน

3. การคัดค้านการจัดเก็บค่าผ่านด่านของคนแม่แจ่ม

1. การคัดค้านการไถ่ถอนป่าสนวัดจันทร์

ภายในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2535 ชาวบ้านในเขตบ้านจันทร์ กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ฅณาจารย์และนักกิจกรรมทางสังคมที่รวมตัวกันในนาม “ชมรมเพื่อเชียงใหม่” และกลุ่มนักศึกษา ได้ร่วมมือกันเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการทำไม้สนขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ที่ตำบลบ้านจันทร์ อย่างเป็นทางการด้วยการยื่นหนังสือให้กับผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่

ด้วยเงื่อนไขสถานการณ์ที่โครงการกำลังเปิดดำเนินการทำไม้ ทำให้กลุ่มคัดค้านต่างๆ ทั้ง ชาวปะกาเกอญอบ้านวัดจันทร์ และกลุ่มแนวร่วมทางสังคมสานตัวกันอย่างรวดเร็ว มีการแบ่ง งานกันทำในหลายระดับ เช่น งานติดต่อประสานงานกับพื้นที่วัดจันทร์ งานข้อมูลและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการ งานรณรงค์เผยแพร่ของกลุ่มนักเขียนอิสระ ศิลปิน นักวิชาการ นัก พัฒนาและนักศึกษา ที่อาศัยเวทีสื่อมวลชนทั้งในระดับท้องถิ่นและส่วนกลาง เพื่อกดดันให้รัฐบาล ล้มเลิกโครงการฯ

ชุมชนในเขตหุบเขาแม่แจ่มเข้ามาสัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวป่าสนวัดจันทร์หลังจากการได้รับ ข้อมูลของเจ้าหน้าที่องค์การพัฒนาเอกชน(NGOs) ขณะเดียวกันกลุ่มพระสงฆ์ ข้าราชการหรือครู ที่มีความตื่นตัวทางการเมือง เริ่มติดต่อประสานงานกับกลุ่มเคลื่อนไหวในเชียงใหม่เพิ่มขึ้นเป็น ลำดับ จากการไปดูป่าสนที่บ้านวัดจันทร์หลายๆ ครั้ง ได้มีการรวบรวมเอาภาพถ่าย วีดีโอ และสไลด์มาดู โดยมีการเชิญชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมด้วย

กระทั่งเดือนธันวาคม พ.ศ. 2535 ความร่วมมือในการคัดค้านระหว่างทางสังคมต่างๆ ใน หุบเขาแม่แจ่มกับองค์กรภายนอกมีมากขึ้น มีการเปิดเวทีพูดคุย มีการเคลื่อนไหวร่วมกัน และช่วย กันรณรงค์ รวมทั้งการล่ำรายชื่อคัดค้านการทำไม้สนบ้านวัดจันทร์กลางตลาดสดแม่แจ่ม นอกจากนี้มีการประสาน งานกับกลุ่มเหมืองฝายแม่แจ่มในเขตบ้านแม่ลอง อ.ฮอด และบ้านท่าข้าม เหนือ อ.จอมทอง ที่ใช้น้ำแม่แจ่มในการทำเกษตร และสภาตำบลหางดง อ.ฮอด ให้ร่วมลงมติคัดค้านด้วย

วันที่ 10 -11 ธันวาคม พ.ศ.2535 สภาตำบลช้างเค็ก และสภาตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม มีการประชุมด่วน และมีมติของสภาตำบลอย่างเป็นทางการว่าจะร่วมคัดค้านการตัดไม้สนในโครงการหลวงบ้านวัดจันทร์อย่างถึงที่สุด หลังจากมติดังนั้นสภาตำบลทั้งสองร่วมกับสภาตำบลบ้านวัด จันทร์ เดินทางไปยื่นหนังสือคัดค้านการทำไม้สนบ้านจันทร์ให้กับนายกรัฐมนตรี ผ่านรัฐมนตรีว่า

การกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ณ อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อขอให้รัฐบาลยกเลิกการทำไม้สนโดยด่วน ฝ่ายการเมืองออกมารับปากและให้ชาวบ้านติดตามความคืบหน้าจากทางจังหวัด แต่เรื่องราวก็ไม่คืบหน้าแต่อย่างใด⁵

เมื่อรวมกลุ่มได้แล้ว และมีคณะกรรมการดำเนินงานครบแล้ว การทำงานของกลุ่มก็เริ่มขึ้น การรวมกลุ่มคนของกลุ่มอีกเมืองแจ่มใช้วิธีการตีซองร้องป่าวประกาศหาสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามสายสัมพันธ์ของบุคคลแต่ละกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มลูกด้อมเหมืองฝาย กลุ่มนักเรียน นักศึกษา กลุ่มพ่อค้าประชาชนทั่วไปหรือแม้แต่ทางฝ่ายคณะสงฆ์ก็ได้ประชาสัมพันธ์ไปยังกลุ่มญาติโยมที่ทานไปรักษานิมนต์ถึงโครงการโค่นล้มป่าสนวัดจันทร์ จากการรณรงค์และออกประชาสัมพันธ์ของกลุ่มอีกเมืองแจ่ม และคณะสงฆ์ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ได้สร้างความตระหนักถึงคุณค่าของป่าไม้และผลกระทบที่จะตามมาเมื่อมีการโค่นล้มป่าสนวัดจันทร์ ทำให้พี่น้องชาวบ้านมีการเคลื่อนไหวมากขึ้นและเข้าร่วมเป็นสมาชิกมากมาย

เมื่อทุกอย่างพร้อมคณะกรรมการดำเนินงานของกลุ่มอีกเมืองแจ่มและคณะสงฆ์ได้ขึ้นไปสมทบกับคนบ้านจันทร์และกลุ่มเคลื่อนไหวต่างๆออกสำรวจป่า และร่วมศึกษาปัญหาและหาแนวทางออกร่วมกัน

การต่อสู้คัดค้านเรื่องป่าสนบ้านวัดจันทร์ ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐ เราก็ทำทุกวิถีทางที่จะรักษาป่าสนเอาไว้ทางกลุ่มอีกเมืองแจ่ม ได้ใช้วิธีการกระจายข่าวออกสู่สาธารณะให้มากขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นและส่วนกลาง โดยมอบหมายให้ประธานกลุ่มอีกเมืองแจ่มและรองประธานเดินทางเข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อให้ข้อมูลกับนักวิชาการสถานศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยมีการเอาภาพป่าสนไปให้ทางกรุงเทพฯ ได้เห็น และอธิบายถึงผลกระทบรวมทั้งขอความสนับสนุนจากเหล่านักวิชาการ และในขณะเดียวกันนั้นกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและแนวร่วมต่างๆ ได้นำเสนอข่าวการโค่นล้มป่าสนวัดจันทร์ออกสู่สายตาของต่างประเทศ เพื่อสร้างแรงกดดันอีกด้านหนึ่ง กระบวนการทำงานการคัดค้านของกลุ่มอีกเมืองแจ่ม เน้นการประสานงานและทำงานร่วมกับหน่วยงานภาคีต่างๆ ที่ร่วมคัดค้านโครงการหลวงฯ

“ตอนนั้นเฮาก่อนมีก้านอยู่จำกันตลอดเฮาทำงานเป็นเครือข่ายประสานงานไปหลายหน่วยงานตั้ง หมู่ NGOs ตั้งองค์กรการพัฒนาต่างๆ ในก้านไปวัดจันทร์ครั้งนั้นได้ประสาน

⁵ สันติพงษ์ ช้างเผือกและคณะ . 2546. ของหน้าหมู่ ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่ม, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, หน้า 212-214

เจ้าหน้าที่ ออป. มาประชุมผู้จำกัดลงกับชาวบ้าน การจัด
เวทีประชาพิจารณ์มีขึ้นหลายครั้งทั้งที่วัดจันทร์ แล้วก่อตั้ง
อำเภอ”⁶

(ตอนนั้นเราก็มีการพูด คอยกันตลอด เราทำงานเป็นเครือข่ายประสานงานไปหลายหน่วยงานทั้ง NGO. ทั้งองค์กรการพัฒนากันต่าง ในการไปวัดจันทร์ครั้งนั้นได้ประสานเจ้าหน้าที่ ออป. มาประชุมพูด คอยตกลงกับชาวบ้าน การจัดเวทีประชาพิจารณ์มีขึ้นหลายครั้งทั้งที่วัดจันทร์ แล้วก็ที่อำเภอ)

การเดินทางไปสำรวจป่าสนวัดจันทร์ทำให้คณะกรรมการ และสมาชิกที่ร่วมเดินทางได้ไปพบเห็นกับตา ฟังกับหู และสัมผัสกับของจริง ได้เห็นความสวยงามและความเป็นธรรมชาติที่ยากจะหาได้ แต่สิ่งที่พบและไม่คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นนั้นคือ “การเจาะยางสน” ที่มีทั้งชาวบ้านและหน่วยงานของรัฐเป็นคนเข้ามาเจาะ การเจาะยางสนของชาวบ้านเป็นเพียงเพื่อการหารายได้เสริม แต่ทางการเห็นว่าการเจาะยางสนของชาวบ้านเป็นการเจาะยางเถื่อนและไม่ถูกวิธี แต่ทางโครงการเจาะยางสนของรัฐจะเลือกเจาะยางของต้นสนที่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 150 เซนติเมตรขึ้นไป และจะเจาะ 2 แผลเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงมีการสั่งห้ามชาวบ้านไม่ให้เจาะยางสน โดยความจริงแล้วการเจาะของชาวบ้านได้ทำมาก่อนแล้ว และมีวิธีการในการเจาะและควบคุมกันเอง แต่ทางภาครัฐเห็นว่าทำไม่ถูกต้อง จึงเอาเจ้าหน้าที่จากต่างประเทศมาแนะนำ แต่ในทางปฏิบัติจริงที่ทางคณะกรรมการกลุ่มฮักเมืองแจ่มพบนั่น ไม่ตรงตามข้อกำหนดที่ตกลงกันไว้ คือ ต้นสนที่มีขนาดเล็กเล็กกว่าที่กำหนดก็เจาะยางหมด และจะเจาะหลายแผลมาก และถ้ากล่าวตามจริงแล้วเหมือนกับว่าจะเจาะอย่างไรให้ต้นสนตาย

“กันไปสำรวจและร่วมประชุมกับชมรมเพื่อเชียงใหม่ ซึ่งเป็นกานรวมเอาคนบ้านจันทร์กับนักวิชาการต่างๆ หมู่เฮาขึ้นไปตั้งหลายครั้ง หลายหนมีการู้จำกัดตลอด กำนไปครั้งที่สองหมู่เฮาไปกันนัก เป็นหมู่เป็นมาปาไปผ่อป่าสนดีถูกทำลาย แล้วก่อไปผ่อโงะเลื่อยปาดโทะ ! มันใหญ่ขนาดเขาว่าลงทุนเป็นร้อยล้านปุ่นหนา อ่างน้ำดีเขาเตรียมจะเอาไว้แช่ไม้สนแท้่มันใหญ่มันหลวงเหี้ยแต่เหี้ยว่า เขาว่ามันเล็กเท่าความสูงของต้นสนอันนะ”⁷

⁶ นายอุทิศ สมบัติ บอกเล่าในเวทีตรวจสอบข้อมูล

⁷ สัมภาษณ์ พ่ออินคำ นิปุณะ . อายุ 76 ปี บ้านไร่

(การไปสำรวจและร่วมประชุมกับชมรมเพื่อเชียงใหม่ซึ่งเป็นการรวมเอาคนบ้านจันทร์กับนักวิชาการต่างๆ พวกเราขึ้นไปตั้งหลายครั้ง หลายหนมีการพูดคุยกันตลอด การไปครั้งที่สองพวกเราไปกันมาก เป็นคณะเขาพาไปดูป่าสนที่ถูกทำลาย แล้วก็ไปดูโรงเลื่อย มันขนาดใหญ่มาก เขาว่าลงทุนเป็นร้อยล้าน อ่างน้ำที่เขาเตรียมจะเอาไว้แช่ไม้สน อีกมันใหญ่มันโตมาก เขาว่ามันลึกลงถึงความสูงของต้นสนนั้นแหละ)

ต่อมาชาวบ้านวัดจันทร์ได้มีการรวมตัวคัดค้านการเจาะยางสน โดยให้หยุดเจาะยางสน จนในที่สุดทางโครงการก็ยุติการเจาะยางสน และทางคณะกรรมการกลุ่มฮักเมืองแจ่มได้มีโอกาสขึ้นไปดูช่วงหน้าร้อน ไฟไหม้ป่าเป็นที่น่าสนใจเพราะต้นสนที่ถูกเจาะความร้อนจะทำให้น้ำมันสนไหลออกมาซึ่งเป็นเชื้อเพลิงอย่างดีจึงทำให้มีต้นสนล้มตายเป็นอย่างมาก ส่วนที่ยังไม่ตายก็ยังมีไฟติดอยู่และที่ไฟไหม้จนทะเลาะก็มีเป็นจำนวนมาก

“เมื่อไปหันก่อนปู่จะเยาะจะไฉนหน่า ก่อมาปรึกษากัน
 น ตึงเจ้าคณะอำเภอ ตึงสงฆ์ในเมืองแจ่มเหนียนา แล้วก่อ
 จะเยาะหยิ่งใด ก่อเอากันไปสืบจะตา สืบจะตาต้นไม้นี้หน่า
 เอาผ้าเหลืองไปเข้าไปมัด ไปพันต้นไม้ ตอนนั้นปู่ได้สู้จะหยิ่ง
 กันแต่เตื้อ มันเบ็ดกันไปเบ็ดกันมา หมูนั่นเปื้อนก่อยังบ่หนี
 เตื้อ เมื่อสืบจะตาแล้วเปื้อนกะยังบ่เลิกเตื้อ จะหื้อเตวขบวน
 ปรึกษากันจะเยาะจะไฉนหน่า จะหื้อเตวขบวนเฮากะเป็นตัว
 เป็นต้น บ่เป็นกลุ่มบ่เป็นองค์กรอะไรเตื้อ ก่อมาปรึกษากัน
 แหม่กำหนี่ง ปรึกษากันกำหนี่งก่อเอาหมู่เฮาตั้งกลุ่มกัน เมื่อ
 เฮาจะสู้ได้เฮาต้องตั้งกลุ่ม ตั้งอาจารย์อุทิศกำ ตั้งเจ้าคณะ
 อำเภอ ตั้งกลุ่ม”⁸

(เมื่อไปเห็นก็ไม่รู้จะทำอย่างไรดี ก็มาปรึกษากัน ทั้งเจ้าคณะอำเภอทั้งพระสงฆ์ในเมืองแจ่ม ก็ตกลงพากันไปสืบชะตา ต้นไม้ เอาผ้าเหลืองไปเข้าไปมัด ไปพันต้นไม้ ตอนนั้นไม่ได้ต่อสู้อะไร มันแล้วคลาดกันไป มาเมื่อสืบชะตาแล้วเขาก็ยังไม่เลิกตัดไม้ จะให้เดินขบวน ปรึกษากันจะมีกระบวนการต่อสู้อย่างไร จะให้เดินขบวนเราก็กังไม่เป็นกลุ่ม ไม่เป็นองค์กรอะไรเลย ก็มาปรึกษากันอีกครั้ง ปรึกษากัน เอาพวกเรที่ตั้งกลุ่มกัน เมื่อเราจะสู้ได้เราต้องตั้งกลุ่ม ด้านอาจารย์อุทิศหรือ ด้านเจ้าคณะอำเภอก็รวบรวมตั้งกลุ่ม)

⁸ สัมภาษณ์พ่ออินคำ นิปุณณะ อายุ 76 ปี บ้านไร่

ภาพที่ 3.13 การประชุมใหญ่เรื่องการตัดป่าสนบ้านจันทร์

ครั้งหนึ่งจะมีการประชุมใหญ่กันที่บ้านจันทร์ มีคนเข้าร่วมประชุมกันค่อนข้างมาก อีกทั้งมีหน่วยงานต่างๆ เข้าร่วมประชุมด้วยมาประชุมร่วมกับชาวบ้านว่าจะทำอย่างไร ทางกลุ่มจึงขึ้นไปร่วมประชุมที่ อาคารเอนกประสงค์โรงเรียนบ้านจันทร์ การประชุมวันนี้ถือว่าสำคัญมาก ก็มีเจ้าหน้าที่ของ ออป.หรือโครงการหลวงมาพูดให้ชาวบ้านฟัง หน่วยงานเอกชนก็มาร่วมด้วย มีช่างภาพมากมาย ทางกลุ่มฮักเมืองแจ่มได้มอบหมายให้ นายอัมรินทร์ สุขพุทธิกิจ และ นายอุทิศ สมบัติ เป็นตัวแทนขึ้นกล่าวอภิปรายร่วมในที่ประชุม โดยพูดถึงคุณค่าและความสำคัญของป่าสนวัดจันทร์ และผลกระทบที่จะตามมาของพี่น้องชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่ปลายน้ำแม่แจ่ม และขอยืนยันร่วมคัดค้านการทำงานของโครงการ ออป.

นอกจากนี้มีการจัดนิทรรศการตามวันสำคัญต่างๆ และงานวันวิชาการที่ทางอำเภอจัดก็มีการเผยแพร่ให้กว้างขวางออกไป ทำให้มีคนสนใจแก่กลุ่มฮักเมืองแจ่มมากขึ้น ส่งผลให้กลุ่มทำงานกันหนักขึ้น จนเป็นที่จับตาของเจ้าหน้าที่อำเภอเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากกระแสกลุ่มฮักเมืองแจ่มถูกกล่าวไปถึงระดับจังหวัด อีกทั้งมีการสั่งการเพื่อจับตามองความเคลื่อนไหวของกลุ่มอีกด้วย

การจัดประชุมใหญ่เรื่องการตัดป่าสนบ้านจันทร์ที่อำเภอแม่แจ่ม อีกครั้ง เพื่อชี้แจงให้ผู้สนใจรับ ทราบก็เป็นที่สนใจของคนแม่แจ่ม ส่งผลให้สันติบาลก็เข้ามาติดตามดูความเคลื่อนไหวของกลุ่ม ผลของการประชุมทำให้คนแม่แจ่มตื่นตัวขึ้น และไม่เห็นด้วยกับการตัดป่าสนบ้านจันทร์ และทางคณะกรรมการกลุ่มฮักเมืองแจ่มได้มีการประชุมเพื่อวางแผนในการที่จะขึ้นไปและทำกิจกรรมที่บ้านจันทร์อีกครั้งหนึ่ง ทางกลุ่มจึงลงมติตามคณะสงฆ์ว่า เราจะมีพิธีสืบทอดป่าสนที่ใกล้จะตายแล้วพร้อมกับพิธีบวชป่า เพื่อเป็นการปกป้องไม่ให้ใครเข้ามาทำลายป่าสนผืนนี้ โดยเอาพิธีทางศาสนาพุทธและพราหมณ์ผสมผสานกัน โดยจุดประสงค์ก็จะไม่ให้ใครเข้ามาทำลายและตัดป่าสน พิธีสืบทอดและบวชป่าครั้งนี้เป็นพิธีที่ทางคณะสงฆ์อำเภอแม่แจ่มได้นำเอาความคิดที่ว่า คนเราเมื่อไม่สบายก็จะมีการทำพิธีสืบทอดให้ต่ออายุ ให้อยู่ดีมีสุขตลอดไป

แนวความคิดการบวชป่าสนบ้านจันทรครั้งนี้ ทำเพื่อให้ป่าสนที่ป่วยหรือจะถูกตัดไป เพื่อเป็นการต่อชีวิตต้นไม้ซึ่งเป็นความเชื่ออย่างหนึ่ง และก็เป็นครั้งแรกที่เราทำพิธีสืบชะตาป่าไม้และบวชป่าในอำเภอแม่แจ่ม ส่งผลให้เกิดการแพร่หลายไปเรื่อยๆเช่นทุกวันนี้ หลังจากทางกลุ่มร่วมกับชาวบ้านหลายหมู่บ้านที่ได้ขึ้นไปบวชป่าสนและสืบชะตาป่าสนแล้ว จากนั้นไม่นานก็ได้ขึ้นไปดูป่าสนอีกครั้งได้ยินชาวบ้านเล่าให้ฟังว่ามีคนงานของ ออป.ไม่ทราบชื่อได้ไปทำลายผ้าเหลืองที่ผูกกับต้นสนหลังจากพิธีบวชป่าสืบชะตาแล้ว ซึ่งเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์ เราได้บอกเจ้าที่เจ้าดิน เทวบุตรเทวดา เจ้าป่าเจ้าเขา ให้มาปกป้องต้นสนไว้ จึงทำให้คนที่ไม่หวังดีมาทำลายจึงมีอันเป็นไป ส่งผลให้เดินไม่ได้ และเจ็บป่วยต่าง ๆ จนในที่สุดทราบว่าได้เอาผ้าไปผูกไว้เหมือนเดิมนี้จึงเห็นว่า “ธรรมย่อมชนะอธรรม”

ในส่วนพื้นที่แม่แจ่มก็มีการรวมตัวกันมากขึ้นและมีจุดยืนอย่างเดียวนั่นคือ การคัดค้านการตัดไม้สน ใช้เวลาเวลาเกือบ 1 ปี หลังมีการยุติการตัดป่าสนบ้านวัดจันทรได้จัดคอนเสิร์ตเพื่อรณรงค์การรักษาป่า โดยเชิญ แอ๊ด คาราบาว มาเล่นคอนเสิร์ตในวันที่ 25 เมษายน 2537 ณ สนามกีฬาโรงเรียนบ้านเนินวิทยา ทั้งนี้เพื่อเป็นการปลุกกระแสให้คนแม่แจ่มได้ตื่นตัวมากขึ้น และรายได้ทั้งหมดที่ได้นำมาสนับสนุนกลุ่มฮักเมืองแจ่มและป่าสนบ้านจันทร กลุ่มฮักเมืองแจ่มได้ช่วยกันเตรียมงานข้างกันอีกรอบหนึ่ง ทางกลุ่มก็คิดหนักมาก เพราะไม่เคยจัดงานในลักษณะนี้ อีกทั้งต้องระดมทุนเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงมีการประสานงานไปยังทุกหน่วยงานภายในอำเภอแม่แจ่ม และขอจำหน่ายบัตรล่วงหน้าให้ทุกฝ่าย ทางครูก็มาช่วยขายบัตร ทางผู้นำชุมชนก็มาช่วยดูแลความสงบ และเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ให้ความร่วมมือในการสอดส่องดูแล ชาวบ้านก็ให้การสนับสนุนโดยการมาดูคอนเสิร์ตเป็นจำนวนมาก และสามารถเก็บเงินได้หนึ่งแสนสองหมื่นบาท

จากนั้นเป็นต้นมา กลุ่มฮักเมืองแจ่มก็เดินหน้าร่วมกับกลุ่มองค์กรภายนอกเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการป่าสนวัดจันทร จนกระทั่งมีมติจากคณะกรรมการบริหารโครงการหลวงบ้านวัดจันทรให้ยุติการทำไม้ ในวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2536 จึงได้เห็นป่าสนมีคู่กับบ้านจันทรมาจนถึงทุกวันนี้

2. การคัดค้านการสร้างเหมืองแร่ลิกันต์

กระบวนการขยายอำนาจรัฐเข้าควบคุมทรัพยากรในพื้นที่แม่แจ่มยังครอบคลุมไปถึงสินแร่ทรัพยากรที่อยู่ใต้ผืนป่าอีกด้วย จากการสำรวจของกรมทรัพยากรธรณีพบว่า ในเขตอำเภอแม่แจ่มมีแร่ธาตุหลายชนิด เช่น ตะกั่ว แมงกานีส ดีบุก เหล็ก ฟลูออไรด์ และลิกันต์รวมพื้นที่ทั้งหมด 4,455 ไร่ ระหว่างปี พ.ศ. 2515 – 2547 มีบริษัทเอกชนที่ได้รับประทานบัตรจากรัฐอย่างเป็นทางการ

การทั้งสิ้น 9 สัมปทานในเขต 4 ตำบล คือ ตำบลช้างเคื่อง ตำบลท่าผา ตำบลบ้านทัพ และ ตำบลแม่เงา รวมพื้นที่ประทานบัตรทั้งหมด 1,872 ไร่ 3 งาน 49 ตารางวา⁹

จากการทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มที่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการคัดค้านในการสร้างเหมืองแร่ ในแม่แจ่ม มีอยู่ 2 สัมปทาน คือ การคัดค้านการสร้างเหมืองแร่ที่บ้านบนนา และการคัดค้านการสร้างเหมืองแร่ที่บ้านนาฮ่อง

ในที่นี้ขอกล่าวถึงกระบวนการที่กลุ่มฮักเมืองแจ่มได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมกับชาวบ้าน ตรวจ สอบและร่วมคัดค้าน แต่ในทางปฏิบัติจริงกระบวนการทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มมีเพียงส่วนช่วยหนุนเสริมเสียมากกว่าการลุกขึ้นมาเป็นตัวตั้งตัวตีในการคัดค้านการสร้างเหมืองแร่ทั้ง 2 สัมปทาน ดังนี้

2.1 การคัดค้านเหมืองแร่ที่บ้านบนนา

กระบวนการการทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มในการคัดค้านการสร้างเหมืองแร่ที่บ้านบนนานั้นเป็นเพียงจุดเริ่มต้นในการคัดค้านเท่านั้น

เมื่อกลุ่มฮักเมืองแจ่มได้รับข่าวการจะสร้างเหมืองแร่ลิคนัดที่บ้านบนนาในเขตตำบลช้างเคื่อง ด้วยความเกรงว่าชาวบ้านจะไม่ได้รับข่าวนี้ทางกลุ่ม ได้จัดทำใบปลิวแจ้งข่าวให้ชาวบ้านและคนเมืองแจ่มทราบข่าวโดยทั่วถึง และทำป้ายประชาสัมพันธ์คัดค้านการสร้างเหมืองแร่จำนวน 5 แผ่นป้ายเท่านั้น

แต่เมื่อชาวแม่แจ่มได้รับทราบข่าว ส่งผลให้มีการรวมตัวกันต่อต้านคัดค้านทันที โดยการจัดให้มีการประชุมประชาพิจารณ์กัน ณ ที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม อยู่หลายครั้ง จนในที่สุดเรื่องนี้ก็เงียบหายไป

“ตอนที่มีข่าวจะแบ่งเหมืองแร่ที่บ้านบนนา ทางกลุ่มฯ ก็ได้
เรียกประชุมและมีมติให้ทำใบปลิวและทำป้ายประชา
สัมพันธ์ไปติดแจ้งข่าวให้พี่ น้องคนเมืองแจ่มผู้เฒ่าต้นเป็น

⁹ สันติพงษ์ ช้างเผือกและคณะ. 2546. ของหน้าหมู่บ้าน ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่ม, สำนักงานกองทุน

พอชาวบ้านรู้ก็มาร่วมตัวกันมาประท้วงที่อำเภอ โดยตีกลุ่มฯ
ไปได้เข้าไปร่วมแต่อย่างใด”¹⁰

(ตอนที่มิชชันนารีจะสร้างเหมืองแร่ที่บ้านบนนา ทางกลุ่มฯ ก็ได้เรียกประชุมและมีมติให้ทำใบปลิวและทำ
ป้ายประชาสัมพันธ์ไปติดแจ้งข่าวให้พี่ -น้องคนเมืองแจ่ม พอชาวบ้านรู้ก็มีการรวมตัวกันมาประท้วงที่ ที่ว่าการ
อำเภอแม่แจ่ม โดยที่กลุ่มฯ ไม่ได้เข้าไปร่วมจัดการแต่อย่างใด)

“เหมืองแร่ที่บ้านบนนา ตอนหัวที่บอกว่าสร้างแล้ว
หนา มีคนมากว่าร้อยซื้อที่ดินกันหลายคน จนเยี่ยะหื้อชาว
บ้านบนนาแตกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งที่ได้ฮับผลประโยชน์
เป็นกอสันสนุนหื้อแบ่ง แต่ห้ามฝ่ายที่บได้ฮับผลประโยชน์
ก่อคัดค้าน แล้วห้ามอย่างหนึ่งตัเยี่ยะหื้อเขาแบ่งเหมืองแร่
ได้ก่อเพราะว่าจะต้องย้ายหมู่บ้านทั้งหมด บ่ว่าวัดกาโรง
เรียน มันเป็นเรื่องที่ยาก แล้วห้ามอย่างคนตั้งเมืองแจ่มเขา
ก่อบ่ยอม ร่วมคัดค้านบ่หื้อแบ่งเพราะผลกระทบตั้จะเกิดขึ้น
มีนักมีหนา อาจจะเยี่ยะหื้อคนเมืองแจ่มอยู่บ้านอยู่จงบ
ได้”¹¹

(เหมืองแร่ที่บ้านบนนา ตอนแรกก็ว่าจะสร้างแล้ว มีคนมากว่าร้อยซื้อที่ดินกันหลายคน จนทำให้ชาวบ้าน
บนนาแตกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งที่ได้รับผลประโยชน์เขาก็สนับสนุนให้สร้าง แต่อีกฝ่ายที่ไม่ได้รับผลประโยชน์ก็คัด
ค้าน แล้วอีกอย่างหนึ่งที่เป็นปัจจัยให้เขาสร้างเหมืองแร่ไม่ได้ก็ เพราะว่าต้องย้ายหมู่บ้านทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น
วัด เป็นโรงเรียน มันเป็นเรื่องที่ยาก แล้วอีกอย่างหนึ่งคนตั้งเมืองแจ่มเขาก็ไม่ยอม ร่วมคัดค้านไม่ให้สร้างเพราะ
ผลกระทบที่่จะเกิดขึ้นมีมากมาย อาจจะทำให้คนเมืองแจ่มอยู่ในแม่แจ่มไม่ได้)

2.2 การคัดค้านเหมืองแร่ที่บ้านนาฮ่อง

¹⁰ นายอุทิศ สมบัติ บอกเล่าในเวทีตรวจสอบข้อมูล

¹¹ ผู้เข้าร่วมเสวนาในเวทีตรวจสอบข้อมูล

การต่อต้านคัดค้านการสร้างเหมืองแร่ที่บ้านนาฮ่องก็เช่นกันกลุ่มฮักเมืองแจ่มเป็นตัวหนุนเสริม และสนับสนุนให้พี่น้องชาวบ้านแม่นาจรคัดค้านเสียมากกว่า การมีบทบาทคัดค้านโดยตรง กระบวนการหนุนเสริมชาวบ้านแม่นาจรของกลุ่มฮักเมืองแจ่มกระทำโดย

1. ทางกลุ่มได้จัดเวทีให้เจ้าหน้าที่เหมืองแร่พบกับชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ
2. ทางกลุ่มได้แจ้งข่าวเรื่องชี้เหมืองไหลเข้านา และไหลลงลำน้ำแม่หยอดและลำน้ำแม่แจ่ม ให้กับกลุ่มลูกด้ามเหมืองฝ่ายหลวง

บริษัทแหลมทองลิคไนต์ ได้เข้ามาสัมปทานเหมืองแร่ลิคไนต์ที่บ้านนาฮ่อง เป็นเวลาหลายปี โดยมีการสัมปทานบัตรในแปลง 1, 2, 3 และ 4 ซึ่งมีการตกลงว่า ถ้าทำแปลงไหนแล้วจะมีการปลูกป่าทดแทน และจะทำโดยไม่ให้กระทบกับสิ่งแวดล้อม พอทำจริงการกระทำกับสัญญา อีกทั้งเหมืองแร่กลายเป็นแหล่งมั่วสุมยาบ้า ซึ่งมีคนที่เข้าไปทำเหมืองแร่หลายสิบคนที่ติดยาบ้ากันมาก ขณะเดียวกันเหมืองแร่ก็เป็นแหล่งที่ทำให้คนมีงานทำ โดยเฉพาะคนบ้านนาฮ่องและแม่นาจร ต่อมาเกิดความไม่เสมอภาคกัน มีการกินค่าหัวคิว และค่านอกเวลาอีกมากมาย และไม่สามารถที่จะรับคนเข้าทำงานได้ทั้งหมด เกิดการแบ่งคนออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นกลุ่มคนที่ได้ทำงานได้เงิน และอีกฝ่าย เป็นฝ่ายที่ไม่ได้ทำงานไม่ได้เงิน ความแตกแยกจึงมีขึ้นเรื่อยๆ

ต่อมาอุบัติเหตุที่เกิดจากคนขับรถเหมืองแร่มากขึ้น เนื่องมาจากการเสพยาบ้า มีเรื่องการเสียค่าทำศพ มีการเรียกร้องจากญาติผู้เสียชีวิต ทางเหมืองแร่ก็จ่ายค่าศพให้บ้าง ไม่จ่ายให้บ้าง เริ่มมีเรื่องกันเพิ่มขึ้น และรถที่บรรทุกเกินพิกัด พร้อมกับคนขับรถที่ใช้ความเร็วมากทำให้ถนนเสียหายวิ่งลำบาก จึงมีการประท้วงกัน แต่เมื่อมีเรื่องสินบนที่ให้กับเจ้าหน้าที่ระดับสูงเรื่องการประท้วงเหล่านี้ก็หายไป

ภาพที่ 3.14 สภาพของเหมืองแร่ที่แม่น้ำจร หลังจากขุดแรกลิกไนต์แล้ว

ต่อมาเมื่อมีการข่มขู่ในเขตสุขาภิบาล ทางเหมืองแร่ก็ได้ทำทางก่อนถึงบ้านต่อเรือ มาผ่านที่เทศบาลปัจจุบันนี้ เนื่องจากมีการประท้วงไม่ให้รถวิ่ง ช่วงไหนถ้าชาวบ้านมีการรวมตัวเรียกร้องทางบริษัทเหมืองแร่ก็จะยอมทำตามข้อเรียกร้องจึงมีการจ่ายเงินให้กับผู้นำตามรายการที่รถวิ่งผ่านตลอดเส้นทาง ในที่สุดความขัดแย้งถึงขั้นรุนแรงก็เกิดขึ้น โดยชาวบ้านนาฮ่องกับแม่น้ำจร นำโดยผู้นำของหมู่บ้านพร้อมกับชาวบ้านอีกหลายคนได้ออกมาประท้วงเหมืองแร่ โดยคนแม่น้ำจรไม่ยอมให้รถวิ่งผ่าน

เรื่องที่เกิดขึ้นเหล่านี้กลุ่มฮักเมืองแจ่มก็ไม่ได้นิ่งนอนใจ ได้มีการปรึกษากัน ผลออกมาก็คือหลายหมู่บ้านก็มาร่วมคิดถึงผลกระทบจากการสัมปทานเหมืองแร่ มีการขึ้นไปสำรวจเหมืองเพราะทางบ้านนาฮ่องก็บอกว่าชี้เหมืองไหลเข้านา และไหลลงสู่น้ำแม่หยอดทำให้ลำน้ำตื้นเขินถนนหนทางชำรุด ทำให้เกิดอุบัติเหตุบ่อยครั้ง ดังนั้นทางกลุ่มได้เชิญผู้นำหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในเส้นทางที่รถวิ่งผ่านเข้าร่วมประชุม พร้อมชาวบ้านท้องฝ่าย บ้านทับ บ้านไร่ ได้เข้ามาร่วมเป็นแรงสำคัญ โดยเฉพาะลูกด้ามเหมืองฝ่ายหลวง การประชุมครั้งนี้กลุ่มฮักเมืองแจ่มทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบกับบริษัทที่เข้ามาสัมปทานเหมืองแร่เพื่อการพูดคุยและร่วมตกลงกัน โดยมีนายอำเภอไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ เข้าร่วมรับฟังด้วย ผลจากการประชุมครั้งนั้น ชาวบ้านยังยืนยันในมติเดิม คือ ไม่ยอมให้รถเหมืองแร่ผ่าน บางคนถึงขั้นพูดว่าจะยอมตาย ถ้าหากรถของเหมืองแร่วิ่งผ่านบ้านแม่น้ำจร

ช่วงนี้บริษัทเหมืองแร่ได้เข้ามาเจรจากับกลุ่มฮักเมืองแจ่ม โดยขอร้องให้กลุ่มบอกชาวบ้านไม่ให้ร่วมคัดค้าน โดยให้กลุ่มฮักเมืองแจ่มเป็นผู้ดำเนินการเกี่ยวกับเงินที่จ่ายให้คนแม่แจ่มปีละ 6 ล้านบาท ค่าอุบัติเหตุก็พร้อมจะเอาเงินเข้าสู่ธนาคารให้ศพละ 2 แสนบาท ในกรณีที่เกิดจากรถชนแร่ แต่ทางกลุ่มให้การปฏิเสธไป เพราะถ้าหากมีการรับข้อเสนอจากบริษัทเหมืองแร่ก็เหมือนกับ การสนับสนุนให้มีการทำสัมปทานเหมืองแร่ต่อไป และเปิดแปลงใหม่อีกซึ่งถือว่าขัดกับวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่ตั้งไว้ ขณะนั้นรถชนแร่ยังใช้เส้นทางที่วิ่งผ่าน อ.ขุนยวม แต่เนื่องจากเส้นทางที่ผ่านตัว อ. ขุนยวม ใช้เวลาในการเดินทางเป็นเวลานานก่อกวนกับเป็นเส้นทางที่ต้องวิ่งรถขึ้นเขา ส่ง ผลค่าใช้จ่ายของบริษัทเหมืองแร่สูงมาก ทำให้เจ้าหน้าที่เหมืองแร่กลับมาเจรจากับชาวบ้านแม่ นาจอีกครั้ง ก่อกวนกับบ้านแม่นาจมีเรื่องวุ่นมีเหตุทะเลาะวิวาทกันขึ้น เมารถจักรยานยนต์ เมาธงชาติ ทางเจ้าหน้าที่ก็พร้อมจะดำเนินคดี ดังนั้นก็เลยมีการต่อรองกันเองและหมู่บ้านแม่นาจ จึงยอมตกลงให้รถชนแร่วิ่งผ่านหมู่บ้านได้ แต่บริษัทเหมืองแร่ต้องจ่ายค่าผ่านบ้านแม่นาจ หลังคาเรือน ละ 700 บาท 500 บาทและ 300 บาทตามบ้านที่อยู่ใกล้-ไกลจากเส้นทางหลัก เดือนหนึ่งบริษัทเหมืองแร่ต้องยอมจ่ายเงินค่าผ่านทางให้กับชาวบ้านแม่นาจราวสามแสนบาท

2.3 การคัดค้านการเก็บค่าผ่านด่านดอยอินทนนท์

กระบวนการขยายอำนาจรัฐเข้าควบคุมทรัพยากรในพื้นที่แม่แจ่ม นอกจากจะครอบคลุมป่าไม้ในเมืองแจ่ม และสินแร่ทรัพยากรที่อยู่ใต้ผืนป่าของเมืองแจ่ม ยังมีการแสดงความเป็นเจ้าของทรัพยากรโดยการเรียกร้องค่าผ่านด่านจากคนแม่แจ่มผู้อาศัยอยู่บนหลังดอยอินทนนท์มาตั้งแต่อดีตกาล

สืบเนื่องจากปี เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2543 ทางอำเภอแม่แจ่มได้รับแจ้งข่าวสารว่าเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์นำโดย นายอนุสิทธิ์ เมธาวรารักษ์ มีการออกคำสั่งให้เจ้าหน้าที่ด่าน เก็บค่ารถโดยสารและรถที่เข้าแม่แจ่มทุกคันที่ผ่านด่านอินทนนท์ โดยเก็บค่ารถ 30 บาท/คัน ผู้โดยสารคนละ 20 บาท หรือจะทำบัตร 50 บาท/ปี เหตุการณ์นี้ได้สร้างความไม่พอใจแก่คนแม่แจ่มเป็นอย่างมาก ครั้งนี้กลุ่มฮักเมืองแจ่มอาสาเป็นตัวแทนเข้าไปหารือกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ผลจากการหารือครั้งนั้น ทำให้กลุ่มฮักเมืองแจ่มเล็งเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นและเพื่อเป็นการรักษาผลประโยชน์ของคนแม่แจ่มเอาไว้ ทางกลุ่มได้มีการจัดประชุม โดยเชิญคณะกรรมการของกลุ่มฮักเมืองแจ่ม หน่วยงานทุกหน่วยงานในแม่แจ่ม และผู้นำชุมชนตลอดจนชาวบ้านเพื่อปรึกษาหาแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งในที่ประชุมได้มีมติให้กลุ่มฮักเมืองแจ่มดำเนินการคัดค้านในเรื่องการเก็บเงินค่าผ่านด่าน

ดังนั้นทางกลุ่มอัครเมืองแจ่มจึงได้กำหนดให้มีการประชุมระหว่างเจ้าหน้าที่อุทยานกับคนแม่แจ่ม เพื่อเจรจากันตกลงกันในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2543 ณ ที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม โดยกลุ่มอัครเมืองแจ่มทำหน้าที่ประสานงานกับหัวหน้าอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ คราวนี้ทางกลุ่มอัครเมืองแจ่มมีการแบ่งกันทำงานออกเป็น 2 ชุด ดังนี้

ชุดที่ 1 เตรียมสถานที่ ประกอบด้วย นายพิณ ทาวิ โดยขอรถของ นายวิทยา เจริญสุข มาทำเป็นเวทีปราศรัย และมีการเตรียมชุดเจรจากับหน่วยงานอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์บนห้องทำงานของท่านนายอำเภอ

ชุดที่ 2 ได้วางแผนในการต่อสู้เพื่อกดดัน คนที่ทำงานในชุดนี้ประกอบด้วย นายอุทิศ สมบัติ, นายสมาน แจ่มแจ้ง, นายดิเกาะบุญ สุริยะชัยพันธ์ และนางดารณี รัฐบาลรุ่ง เป็นต้น ซึ่งทำหน้าที่วางแผนอยู่ข้างล่างของห้องประชุม ทุกคนที่เข้าร่วมประท้วงคัดค้านในครั้งนี้จะมีผ้าแดงผูกหัว รวมไปถึงขอความช่วยเหลือจากทางอำเภอให้เปิดเครื่องขยายเสียงของเทศบาล ให้ชาวบ้านในเขตเทศบาลมาร่วมฟังการเจรจา ตามแถลงการณ์ที่ทำขึ้น 2 ฉบับ(ตามเอกสารที่แนบมา) พอเวลา 09.30 น.คนเข้ามาประท้วงประมาณ 3,000-5,000 คน และมีมาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

เวทีปราศรัยที่จัดขึ้น เป็นการชี้แจงให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมรับฟังทราบเป็นระยะๆ และก็มีกรรพรวบรวมเงินเพื่อเป็นค่าอาหารกลางวัน ซึ่งได้เงินทั้งหมด 9,457 บาท นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือจากแม่ค้าในตลาดสด ที่ยอมเสียสละเลี้ยงอาหารกลางวันให้กับผู้เข้าร่วมเรียกร้องสิทธิครั้งนี้

การเจรจาก็ยุติลงด้วยดี ทางหัวหน้าหน่วยอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จึงยอมทำตามคำเรียกร้องของคนแม่แจ่ม ก่อนจะถึงเวลา 12.00 น.

“กิดเอาเตื่อะ ว่าหมู่อุทยาน เขาสิวกกว่าจ้าว เขาอยู่หองเฮามาเต้าเงินป้อฮุย ป้อหมอน หลายเงินอายุคนมาแล้ว นับเวลาเป็นร้อยๆ ปี เขามาอยู่เมื่อลุน แล้วจะมาเก็บค่าด่านกับเจ้าของบ้าน ไผ่หื้อ ปะจ้าว กะบ้าแล้ว”¹²

(คิดเอาเถอะว่าอุทยาน เขาตลาดหรือว่าไถ่กันแน่ เราอยู่ของเรามาตั้งนมตั้งนาน ตั้งแต่รุ่นปู่ย่าหลายช่วงอายุคนมาแล้ว นับเวลาเป็นร้อยๆ ปี เขามาจัดตั้งอุทยานได้กี่ปี แล้วจะมาเก็บค่าด่านกับเจ้าของบ้านใคร เขาจะให้ มันเป็นแผ่นดินเกิดของเรา ใครให้ ไม่บ้า ก็โง่ แล้ว)

¹² แม่ค้าในตลาดสดแม่แจ่ม สัมภาษณ์ วันที่ 20 เมษายน 2547.

จะเห็นได้ว่าคนแม่แจ่ม มีความรักกันและจะต่อสู้เพื่อความถูกต้อง แสดงถึงพลังในการต่อสู้ครั้งนี้ โดยทุกส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้าน กลุ่มฮักเมืองแจ่ม ชำระชากร พ่อค้า และชาวอำเภอแม่แจ่ม ที่ลุกขึ้นมาปกป้องสิทธิของคนแม่แจ่มไว้

“การทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มที่ผ่านมา เราได้มีมวลชนในการทำงาน เพราะทำงานในเชิงรุก และรุนแรงตามสภาพการณ์ในขณะนั้น และเป็นที่เข้าตาของชุมชนและชาวบ้านที่มีปัญหา เราเป็นกลุ่มเพื่อพิทักษ์สิทธิของคนเมืองแจ่มทุกเรื่องที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ เราจะพยายามทำสิ่งที่ถูกต้องให้กับคนเมืองแจ่มตลอดมา

ต่อมาสถานการณ์ของบ้านเมืองมีการเปลี่ยนแปลงไป ทางกลุ่มก็มีการปรับเปลี่ยนการทำงานจากแนวรุก มาเป็นการประสานงาน ที่จริงแล้วเราทำงานแบบประสานและทำข้อมูลให้ทันต่อสถานการณ์บ้านเมือง เราทำงานแบบมีเพื่อนพ้องในเมืองแจ่มไม่ว่ารัฐหรือองค์กรท้องถิ่นและเอกชน ภายใต้การทำงานแบบพหุภาคีในอำเภอแม่แจ่ม จึงทำให้การเคลื่อนไหวเชิงรุกค่อยๆ หายไป แต่ก็ยังไม่หายไปสนิท เราดูสถานการณ์เป็นตัวชี้วัด

ความก้าวหน้าทำให้เครือข่ายองค์กรข้างนอกอำเภอแม่แจ่มได้เห็นความสำคัญของกลุ่มฮักเมืองแจ่มและเป็นที่ยอมรับของกลุ่ม องค์กรข้างนอกและระดับประเทศ แต่ทางกลุ่มระยะหลังก็มีปัญหาคือขาดคนที่จะเข้ามารวมในการเคลื่อนไหวและทำงาน เพราะตอนนี้มีคนทำงานน้อยมาก เพราะประสบปัญหา ผู้ที่จะเข้ามาต้องเสียสละ เพราะกลุ่มฮักเมืองแจ่มทำงานแบบไม่มีค่าตอบแทน ทำด้วยใจรักและหวงแหนแผ่นดินเกิดของตน แก่ไขการถูกเอารัดเอาเปรียบจากหน่วยงานของรัฐ กลุ่มหรือองค์กรและผู้ไม่หวังดีต่ออำเภอแม่แจ่ม เพราะฉะนั้นจึงอยากให้คนแม่แจ่ม

เข้ามารวมตัวเพื่อการปกป้องสิทธิของคนแม่แจ่มให้มากขึ้น
และนำทรัพยากรธรรมชาติไปสู่ความยั่งยืนและให้อำเภอแม่
แจ่มพัฒนาไปอย่างมีทิศทางโดยคนเมืองแจ่ม”¹³

การทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มในช่วงหลังนี้เน้นการสร้างความสัมพันธ์ ให้กับชาวบ้าน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นการทอดผ้าป่าข้าวให้พี่น้องปกาสัย การรณรงค์การ ปลูกป่า การบวชป่า และการสืบชะตาลำน้ำแม่แจ่ม เป็นต้น

กลุ่มฮักเมืองแจ่มก็มีการปรับตัวในการทำงานหลายครั้ง มีการย้ายสำนักงานจากวัดกุไป อยู่ที่โรงเรียนมัธยมแม่แจ่ม โดยผู้ที่เข้ามาช่วยเหลืออีกท่านหนึ่งก็คือ ครูวีรพล ประสบสุข ที่ทำหน้าที่ช่วยประสานงานให้ เนื่องจากครูวีระพลเป็นครูที่สอนอยู่ในมัธยมแม่แจ่ม ช่วงนี้กลุ่มฮักเมืองแจ่มเริ่มมีงบประมาณในการซื้ออุปกรณ์เพื่อความสะดวกในการทำงาน อาทิเช่น เครื่อง คอมพิวเตอร์ กล้องบันทึกภาพ เป็นต้น มีงบประมาณกลุ่มดำเนินการ แต่การทําระยะหลังนี้ ลักษณะการทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มไม่ใช่การทำงานในเชิงรุกเหมือนที่เคยปฏิบัติกันมา ทางกลุ่มมีการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานในลักษณะของการเป็นผู้ประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่มีในแม่แจ่ม ให้ร่วมกันทำงานในด้านข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เช่น กิจกรรมบวชป่าแม่ โดยชาวเขาเผ่าม้งจากนอกพื้นที่อำเภอแม่แจ่มมาบุกรุกซื้อสฤจากการสัมมนาทางกลุ่มฮักเมืองแจ่มได้เข้าดู ป่า โดยมีการประสานหน่วยงานป่าไม้ป้องกันบ้านแม่วาก บ้านแม่ชา บ้านพุทธเอ็น ทาง อำเภอและ อบต.แม่นาจร และผู้นำหมู่บ้าน ชาวบ้านแม่มุ บ้านแม่นาจร องค์การเคร์ รวมไปถึง ชาวบ้านใกล้เคียงพากันไปดูป่า และขอร้องให้ชาวม้งที่เข้ามาบุกรุกพื้นที่ออกจากขุนป่าแม่มุ

นอกจากนั้นก็ได้ร่วมกับหน่วยงานระดับจังหวัด เช่น เรื่องน้ำ และกระทรวงทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่จัดในจังหวัดเชียงใหม่ ที่มาเป็นกลุ่มองค์กรชาวบ้านกับการดูแลทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ร่วมกับองค์กรภาคเอกชนต่างๆ ในพื้นที่เช่น องค์การเคร์แม่แจ่ม, โครงการสวนป่าสิริกิติ, โครงการอิคาร์ฟ ที่เข้ามาศึกษาด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ซึ่งตอนนี้กลุ่มฮักเมืองแจ่มมีพันธมิตรในการทำงานในการประสานงานแบบพหุภาคีมากขึ้น ซึ่งเปลี่ยนรูปแบบจากการทำงานแนวรุกรมาตลอดก็เปลี่ยนมาเป็นแบบประสานก็ใช้คนน้อยลงแต่ก็มีกิจกรรมมากอยู่

หลังจากการทำงานร่วมกับองค์กรก็มีการร่วมทำประวัติศาสตร์ร้อยปีของแม่แจ่ม ที่คนแม่แจ่มลุกขึ้นมาเขียนประวัติศาสตร์ของตนเอง ทางกลุ่มฮักเมืองแจ่มก็ได้มีส่วนร่วมผลักดันด้วย และการเข้ามามีส่วนร่วมในกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่มในด้านการส่งเสริมกลุ่มเครือข่ายของลุ่มน้ำ

¹³ คำสัมภาษณ์นายอุทิศ สมบัติ ประธานกลุ่มฮักเมืองแจ่มคนปัจจุบัน

ให้เป็นรูปธรรม และสามารถทำแผนของงบประมาณจากกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ประกอบกับช่วงนั้นมีนโยบายเกี่ยวกับการฟื้นฟูแม่น้ำปิงตอนบน และทางกลุ่มก็ได้เข้าร่วม ประกาศเจตนารมณ์กับ 16 จังหวัดภาคเหนือ ทางอำเภอแม่แจ่มก็ได้รวบรวมเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่มที่มีตัวตน ได้ถึง 26 ลุ่มน้ำโดยมี นายอุทิศ สมบัติ เป็นประธานลุ่มน้ำแม่แจ่ม ซึ่งทำให้การทำงานของลุ่มน้ำแม่แจ่มพัฒนาไปได้อีกระดับหนึ่ง

ได้รับงบประมาณมาให้ลุ่มน้ำแม่แจ่มในการทำกิจกรรมอีกประมาณ 1.3 ล้านบาท ทำลุ่มน้ำแม่แจ่มตอนบนและตอนล่าง เพราะการพัฒนาลุ่มน้ำต้องดูแลต้นน้ำด้วยตามที่ชาวบ้านต้องการในระดับหนึ่ง

จากการศึกษาการทำงานของลุ่มน้ำแม่แจ่มทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของสมาชิกภายในกลุ่ม มีการเข้า การออกของสมาชิกอยู่เสมอ ถึงแม้จะไม่มีบัญชีควบคุมการเป็นสมาชิกของกลุ่มก็ตาม

ในระยะเริ่มแรกสมาชิกมาจากการสานตัวของกลุ่มเหมืองฝายและกลุ่มพระสงฆ์นักพัฒนา ตลอดจนองค์กรส่วนต่างๆ ที่เล็งเห็นผลกระทบที่จะตามมาและกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ ในเมื่อเหตุการณ์ยุติ สมาชิกที่เป็นกลุ่มลูกด้อมเหมืองฝายก็ได้ลดบทบาทตัวเองลง

และการทำงานของลุ่มน้ำแม่แจ่มในระยะหลังที่เน้นการประสาน ได้พยายามดึงเอา กลุ่มผู้นำชุมชนเข้ามาเป็นสมาชิก แต่การทำงานของลุ่มน้ำมักออกไปในลักษณะการคัดค้านและเรียกร้องสิทธิเสียเป็นส่วนใหญ่ทำให้ไม่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มผู้นำชุมชนเท่าที่ควร

มาในระยะหลังกลุ่มลุ่มน้ำแม่แจ่มได้ปรับวิสัยทัศน์ในการทำงานโดยลดบทบาทในการคัดค้านกับภาครัฐมาเป็นการทำงานในรูปประสานงานกับภาครัฐ และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ให้กลายเป็น “พหุภาคี”

องค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม (อ.ค.จ.)

ในอดีตคนอาศัยป่าไม้เป็นที่อยู่อาศัยเลี้ยงชีวิต โดยเฉพาะพี่น้องเผ่าปะกาเกอญอ เผ่าม้ง เผ่าลีซอ จะอยู่ในป่าบนที่สูง และมีวิถีชีวิตตามประเพณี วัฒนธรรมของชนเผ่าต่างๆ ต่อมาเมื่อพื้นที่ป่าไม้เริ่มลดลง คนส่วนใหญ่ก็จะมองไปที่คนบนดอยว่าเป็นคนทำลายป่า กลายเป็นว่าคนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงเป็นคนทำลายป่าไม้ที่เป็นแหล่งต้นน้ำกันไปหมด ส่งผลให้เกิดนโยบายที่มีการย้ายคนที่อยู่ในพื้นที่สูงลงมาอยู่พื้นที่ราบทั้งหมด ด้วยเหตุผลที่ว่า อยู่ไปก็ทำลายป่าต้นน้ำ ชวนน้ำ

ทำให้น้ำท่วม ฝนแล้ง นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอมากมายหลายพื้นที่พยายามผลักดันจะเอาคนบนที่สูงลงมาให้ได้ แต่เมื่อย้ายคนที่อาศัยอยู่บนที่สูงลงมา ทำให้เกิดปัญหามากมาย แต่ก็ไม่ได้รับการดูแลจากหน่วยงานจากรัฐ

ต่อมา มีการขยายพื้นที่เขตอุทยาน ทำให้เกิดการชนทับกับพื้นที่ของชาวบ้าน อย่างเช่นที่บ้านแม่ละลอ มีการขยายเขตพื้นที่อุทยานเข้ามาชนทับเขตของหมู่บ้าน สร้างความลำบากให้แก่ชาวบ้านมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการพัฒนา หรือการก่อสร้างอาคารต่างๆ การปลูกสิ่งก่อสร้างอะไรก็ตามจะถูกกำหนดโดย มีระเบียบของอุทยาน ส่งผลให้หมู่บ้านที่จะถูกเขตอุทยานขยายครอบคลุมกลัวถูกกระทำแบบเดียวกับหมู่บ้านแม่ละลอ จึงได้มีการสานตัวเองเข้าด้วยกัน เป็นกลุ่มเพื่อคัดค้านนโยบายของรัฐ ภายใต้อำเภอแม่แจ่ม ชื่อว่า **“องค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม หรือที่เรียกกันว่า อ.ค.จ.”**

โดยพื้นที่ในอำเภอแม่แจ่ม จะมีสมาชิกอยู่หลายตำบล เช่น ตำบลแม่นาจร ตำบลบ้านทัพ ตำบลปางหินฝน รวมทั้งหมด 48 หย่อมบ้าน โดยมี นายดิเกาะบุญ สุริยะชัยพันธ์ เป็นประธานเครือข่าย

“เดิมนั้น เหตุการณ์มันเกิดขึ้นที่เชียงราย หรือว่าอำเภอสะเมิง ผมไม่ค่อยจะแน่ใจ ทางรัฐบาลได้สั่งให้คนบนดอยที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสงวน หรือป่าต้นน้ำที่พวกเราอยู่อาศัยมาเป็นร้อยๆปีลงมาอยู่ในเมือง จากนั้นนโยบายของรัฐอันนี้ทำให้คนบนดอยที่ผมกล่าวถึงถูกอพยพให้มาอยู่ที่ราบโดยการจัดตั้งเป็นหมู่บ้านให้เลยมีสาธารณูปโภคทุกอย่างพร้อมทั้งน้ำประปา ไฟฟ้า แต่มันขัดกับวิถีชีวิตของคนดอย เช่นเรา ที่มีชีวิตผูกพันกับป่า เราไม่มีตลาด ใครอยากกินผักก็เข้าป่าเก็บผักมากิน ใครอยากกินเนื้อก็แบกป็นเข้าป่า ป่าคือชีวิต ป่าคือบ้านของเรา มันเป็นวิถีชีวิตที่ถูกถ่ายทอดมาเป็นวัฒนธรรม แต่เมื่อรัฐมีนโยบายให้ขนย้ายพวกเราออกจากป่า ก็เหมือนกับบังคับให้เราออกจากบ้าน ไปอยู่ในเมืองที่พวกเราไม่คุ้นเคย ดังตัวอย่างเช่น มีแม่เฒ่าคนหนึ่ง อายุก็ปาเข้าไป เจ็ดสิบกว่าแล้ว พอลงมาอยู่ในเมืองวันๆ แกก็ไม่รู้จะทำอะไร ? จะเข้าป่าหาเก็บผัก ผลไม้เช่นแต่

ก่อนก็ไม่ได้ ทำให้แกคิดว่าตัวแกไม่มีประโยชน์เป็นภาระแก่
ลูกหลาน ในที่สุดแกก็ผูกคอตาย

ในแม่แจ่มบ้านแม่ละลอกก็ถูกจัดให้เป็นหมู่บ้าน ในเขต
อนุรักษ์ต้นน้ำเหมือนกัน เขาก็ให้ย้ายเหมือนกัน แต่ มันเกิดขึ้น
ตอนหลัง เขาก็ผ่อนให้ถ้าไม่ย้ายออกก็ต้องปฏิบัติตามกฎของรัฐ
จะสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ไม่ได้ บ้านเรือนก็ให้สร้างแบบชั่วคราว
เราจะทำให้มันคงทน ถาวรเหมือนในเมืองก็ไม่ได้ จะปลูกสร้าง
อะไรก็ต้องขออนุญาตก่อนทั้งสิ้นทำให้เกิดความยุ่งยากตามมา
มากมาย พวกเราในแม่แจ่ม หลายๆ หมู่บ้านกลัวจะถูกสั่งให้ย้าย
ก็เลยรวมตัวกันตั้งกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำแจ่มขึ้น สานตัวเพื่อต่อ
รองกับภาครัฐ”¹⁴

ภาพที่ 3.15 การรวมตัวกันของชาวบ้านที่อยู่ในเครือข่ายองค์กรพัฒนาลุ่มน้ำแจ่ม
(อคจ.) เพื่อต่อสู้เรียกร้องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน

¹⁴ สัมภาษณ์ นายดิเกาะบุ สุริยะชัยพันธ์ ประธานกลุ่มเครือข่ายฯ วันที่ 5 เมษายน 2547

องค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่มที่ก่อตั้งเริ่มแรก มีนายดิเกะบุญ สุริยะชัยพันธ์ เป็นประธาน และมีคณะที่ปรึกษาช่วยด้วย คือ

1. กองเลขา สกน.
2. กองเลขาฯเครือข่ายเกษตรภาคเหนือ
3. สมาคมปะกาเกอญอเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
4. เครือข่ายกะเหรี่ยงเพื่อวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
5. เสริมสิขาลัย
6. มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ
7. มูลนิธิรักษ์ไทย (องค์การเครือข่ายแม่แจ่ม)
8. กลุ่มฮักเมืองแจ่ม
9. ฝ่ายปกครองแม่แจ่ม
10. องค์การบริหารส่วนตำบลปางหินฝน, บ้านทับ, กองแขก, ท่าผา
11. ฝ่ายการเมืองบางท่าน(สมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่, สมาชิกวุฒิสภา, สมาชิกสภา

ผู้แทนราษฎร)

โดยพื้นที่ในอำเภอแม่แจ่ม จะมีสมาชิกอยู่หลายตำบล เช่น ตำบลแม่นาจร ตำบลบ้านทับ ตำบลปางหินฝน รวมทั้งหมด 48 หย่อมบ้าน โดยมี นายดิเกะบุญ สุริยะชัยพันธ์ เป็นประธานเครือข่าย

วัตถุประสงค์ขององค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำ มีดังนี้

1. เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เครือข่ายลุ่มน้ำต่างๆ ในอำเภอแม่แจ่ม
2. เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาป่าไม้และที่ดินในเขตป่า
3. เพื่อร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน
4. เพื่อรวมพลังผลักดันกฎหมายชุมชน

ทั้งนี้ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมา และเปิดให้เครือข่ายย่อยเข้าร่วมเป็นสมาชิกได้ ด้วย การประชุมทุกครั้งจะมีการเชิญกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลเข้าร่วมด้วย นอกจากนี้การเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่มยังรวมถึง องค์กรเครือข่ายอื่นๆ ที่ประสบปัญหากรณีป่าไม้ที่ดินในเขตป่า ซึ่งสามารถเข้าร่วมและหาทางออกร่วมกันได้ โดยการเข้าร่วมประชุมและเสนอปัญหาตัวเอง

เครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม ประกอบด้วย เครือข่ายลุ่มน้ำแม่ตูม ลุ่มน้ำแม่ซึ้งมุก(บ้านสองธาร) ลุ่มน้ำแม่ลอง แม่แจ่มตอนบน และแม่แจ่มตอนล่าง

ปัญหาขององค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม

จากนโยบายของรัฐที่จะขยายพื้นที่อุทยานแม่โขง อุทยานแม่ศึก และอุทยานอินทนนท์ ซึ่งถ้าหากมีการประกาศใช้ก็จะทำให้เกิดผลกระทบต่อชาวบ้านในเรื่องของที่อยู่อาศัยและในด้านอาชีพซึ่งชาวบ้านทำมาหากินอยู่กับป่า ดังนั้นจึงมีการรวมตัวกันเพื่อเสนอปัญหาให้รัฐบาลรับทราบเพื่อช่วยแก้ไขปัญหานี้ ในเบื้องต้นรัฐได้มีการส่งคนเข้ามาตรวจสอบวัดพื้นที่ซึ่งพอเอาข้อมูลไปแล้วก็ไม่ได้กลับมาช่วยเหลือชาวบ้านแต่อย่างใด แต่ขณะเดียวกันกลับมีการประกาศพื้นที่เหล่านั้นเป็นเขตอุทยาน ทำให้มีผลกระทบต่อชาวบ้าน โดยเฉพาะบ้านแม่มะลอดังนั้นการรวมตัวกันขึ้นมาและนำปัญหานี้เสนอต่อรัฐบาลอีกครั้ง ซึ่งก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขแต่อย่างใด เป็นการต่อสู้ทางนโยบายที่ยาวนานพอสมควร

“นโยบายของรัฐที่จะขยายเขตอุทยานในแม่แจ่ม มี 3 แห่ง คือ แม่โขง แม่ศึก และอินทนนท์ ตรงนี้ต้องเกิดผลกระทบกับชาวบ้านแน่นอน ก็เลยรวมตัวกันไปเสนอขอต่อรัฐบาลแล้วรัฐบาลก็รับปากว่าจะแก้ไขให้ แก้ไขเบื้องต้นก็มีการตรวจสอบพื้นที่ ส่งคนมาสำรวจว่าจะช่วยเรา แต่ก็ไม่ได้ช่วย กลับมาประกาศเป็นอุทยานไปเลย ตรงนี้ทุกคนก็เลยรวมตัวกันเสนอให้รัฐบาลวางจุดให้ชัดเจนว่าส่วนไหนเป็นอุทยาน ส่วนไหนเป็นที่อยู่ของชาวบ้านรัฐบาลยอมรับข้อเสนอของชาวบ้าน ชาวบ้านก็รอ มีการพิสูจน์สิทธิ์ มีการลงมาวัดพื้นที่ แต่ในที่สุดก็ได้แต่รอ ปัญหานี้มีทุกพื้นที่ อยากให้วิเคราะห์เหมือนกัน เพราะไม่ได้รับการแก้ไข นี่มันเป็นระดับรากหญ้าจริงๆ นะ”

การเคลื่อนไหวและวิธีการต่อสู้ขององค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม

“หนูเขาู้ข่าวจากคนในหมู่บ้านที่ไปทำงานต้นน้ำ ว่าจะมีนโยบายของรัฐบาลที่จะหื้อคนอพยพออกจากพื้นที่ เขาทยอยมาได้เพราะป่ามันเกิดมาก่อน กินมาก่อน แต่นโยบายนี้มันออกมาเมื่อลุน ก็เลยตื่นตัวกันในหมู่บ้านก่อน แล้วก็มี

หมู่บ้านอื่นผู้ข่าวแล้วเขาเดือดร้อนเหมือนเฮา เขาก่อมาช่วยม
โดย”

เมื่อทราบข่าวว่ารัฐบาลมีนโยบายที่จะอพยพคนออกจากพื้นที่ที่เคยอยู่อาศัยมาก่อน คน
กลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นตัวแทนของชาวบ้านหลายๆ หมู่บ้านก็ได้มารวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับนโยบายของรัฐที่
จะทำการอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่า โดยคนที่เป็นแกนนำมีการเคลื่อนไหวอยู่แนวหน้า แต่
ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านจะไม่ได้รับข่าวสารการเคลื่อนไหวใดๆเลยเพราะขาดการเชื่อมโยงด้านข่าว
สาร กอปรกับความไม่ต่อเนื่องด้านข่าวสาร การต่อสู้ก็มีการประท้วงร่วมกัน สมัชชาคนจน กลุ่ม
เกษตรกรภาคเหนือ ตอนนั้นมีแกนนำประมาณ 10 กว่าคน หมู่บ้านที่ร่วมต่อสู้มี 48 หมู่บ้าน
การออกไปเคลื่อนไหวก็ต้องมีค่าใช้จ่ายซึ่งได้มาจากการเรียไของชาวบ้านทุกคน คือ การเอา
ข้าวเปลือกไปขาย มีธนาคารข้าว มีเงินกองทุน ชาวบ้านก็รวบรวมกันมาเพราะนี่คือปัญหาที่ทุก
คนซึ่ง ทุกคนเต็มใจเพื่อให้ได้มาซึ่ง “สิทธิ” ซึ่งการต่อสู้ทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากแต่ก็ไม่ได้รับการ
แก้ไขจากรัฐบาลเลย เพียงได้แต่รับปากไปเรื่อยๆจึงคิดว่าไม่ได้ผล จึงกลับมาทบทวนบทบาทการ
ทำงานขององค์กรใหม่ โดยเปลี่ยนจากการเดินขบวนประท้วงเป็นการเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงาน
ต่างๆที่เกี่ยวข้อง ซึ่งก็ไม่ได้ได้รับความสนใจจากภาครัฐเท่าที่ควร สุดท้ายเลยหันกลับมาพึ่งตนเอง

ปัจจุบันที่ทุนนิยมโลกไร้พรมแดนเข้มข้นจะพบว่าในช่วงประมาณ 10 ปีมานี้ แม่แจ่มเริ่ม
ประสบปัญหาอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรมากขึ้น ช่วงนี้ได้มีเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแม่แจ่มใน
ประเด็นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรมากพอสมควร เช่น ลมหายใจล้านนา จากต้นน้ำถึงลุ่มน้ำ
แม่แจ่ม.... บนหนทางแห่งนักสู้ ชาวแม่แจ่มคัดค้านการทำเหมือง หยุดทบทวนโครงการใหญ่บ้าน
วัดจันทร์ ก่อนที่ต้นน้ำแม่แจ่มจะถูกทำลาย เป็นต้น แม้เอกสารเหล่านี้จะให้ความสำคัญกับชาว
บ้านและสถานการณ์ใหม่ๆ แต่เนื่องจากมักเป็นเอกสารที่เกี่ยวข้องอยู่กับขบวนการต่อสู้ทางสังคม
จึงอาจเป็นความสนใจและนำเสนอเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง เช่นบางครั้งก็ไม่สนใจถึงความหลากหลาย
ของชาวบ้าน จึงมักนำเสนอว่าชาวบ้านทั่วไปจะมีจิตสำนึกในการรักษาป่าอยู่แล้ว โดยไม่ได้
วิเคราะห์ให้เห็นว่าชาวบ้านก็มีทั้งที่ร่วมมือและไม่ร่วมมือในการรักษาป่าไม่ได้วิเคราะห์ชาวบ้านใน
บริบทที่เขาเป็นอยู่จริงให้เห็นว่ามีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้ชาวบ้านรักษาหรือไม่รักษา เป็นต้น

ดังนั้นแม้เอกสารเหล่านี้จะเหมาะสมกับขบวนการต่อสู้ของชาวบ้านและโดยรวมแล้วถือว่าเป็น
เป็นเอกสารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์ที่รอบด้าน มีขอบเขตกว้างขวางและมีพลวัต แต่ก็
มักขาดรายละเอียดของการวิเคราะห์ในระดับพื้นที่ เพราะมักจะเน้นนำเสนอการวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง

สร้างเป็นสำคัญ จึงมักจะไม่มีภาวะวิเคราะห์เชื่อมโยงปัญหาให้เห็นอย่างเป็นระบบนัก¹⁵ และเมื่อชาวบ้านถูกบีบเรื่องที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัย ทั้งจากสาเหตุของการเพิ่มของประชากร การห้ามชาวบ้านทำไร่หมุนเวียนของเจ้าหน้าที่รัฐโดยไม่ศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการทำไร่หมุนเวียนกับการทำไร่เลื่อนลอย ทำให้เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมตามมา พร้อมกับปัญหาทางสังคม เช่น การต่อต้านรัฐในรูปแบบของการประท้วงการยื่นข้อเสนอละเลยและการเป็นหนี้สินอันเกิดจากต้องลงทุนสูงเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งชาวบ้านต้องหันไปทำการเกษตรแบบเข้มข้นในพื้นที่จำกัด

กลุ่มหอมแดง

ผลกระทบที่สำคัญบนเส้นทางตามกระแสการพัฒนาในระยะ 40 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างกลุ่มนายทุนที่เป็นคนร่ำรวย กับกลุ่มคนยากจน ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ความแตกต่าง ทั้งด้านรายได้ไปจนถึงโอกาส และการเข้าถึงทรัพยากร การพัฒนาเศรษฐกิจที่พึ่งพาดตลาดต่างประเทศ ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศซึ่งเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจการตลาด ทำให้เกิดการทำลายเศรษฐกิจแบบยังชีพ เกษตรกรต้องตกอยู่ภายใต้ระบบพึ่งพาดตลาด เทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตจากต่างประเทศ เกิดภาวะหนี้สิน สูญเสียที่ดินทำกิน ปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกิดจากการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง เพื่อสนองความเติบโตทางผลประโยชน์ ในขณะที่ทรัพยากรต่างๆ ถูกใช้ไปอย่างฟุ่มเฟือย ไม่ยั่งยืน และไม่ใช่วรรณ เกษตรกรจำนวนมากต้องล้มละลาย ชุมชนเกิดภาวะล่มสลาย รวมทั้งสถาบันทางการเมืองในทุกระดับที่ผูกขาดด้วยอำนาจเงินตรา

เกษตรกรชาวอำเภอแม่แจ่มก็เช่นเดียวกัน ต้องประสบกับปัญหามากมายที่ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด โดยการใช้กระบวนการต่างๆ ในการต่อรองและเรียกร้องสิทธิความเป็นธรรมในที่นี้ขอล่าวถึง

กลุ่มหอมแดงเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีการรวมตัวเพื่อเรียกร้องต่อรองขอความเป็นธรรมต่อตนเองและพวกพ้อง

“หอมแดง” ในความรู้สึกของคนแม่แจ่มในอดีต ชาวบ้านจะมีหอมบัวปลูกเพื่อกิน หรือใช้บริโภคในครอบครัว เป็นพันธุ์พื้นเมืองต่อมีสืบต่อกันมาตั้งแต่ในอดีต ต่อมาได้มีการนำพันธุ์หอมแดงจากต่างถิ่นเข้ามาปลูก ตามพื้นที่เกาะในฤดูแล้งหลังฤดูเก็บเกี่ยว และมีการพัฒนาพันธุ์

¹⁵ วิทยา อภรณ์. “ประวัติศาสตร์ของชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำแม่หล อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2541.

กันเป็นลำดับมา จนในที่สุดหอมแดงก็เป็นพืชเศรษฐกิจที่คนแม่แจ่มนิยมปลูกกัน การนิยมได้ขยายวงกว้างออกไปจนคลุมพื้นที่แทบทั้งหมดของอำเภอแม่แจ่ม ทำให้เกษตรกรได้รวมตัวกันจัดตั้งสหกรณ์หอมแดง โดยมี นายวิเชียร ธนะขว้าง เป็นประธาน แต่การดำเนินการของสหกรณ์หอมแดงทำได้ระยะสั้นๆ ก็หยุดดำเนินการเนื่องจากปัญหาในเรื่องการดำเนินการ

เมื่อมีเกษตรกรปลูกหอมแดงกันมากและเพิ่มปริมาณขึ้นอยู่เรื่อยๆ จนในที่สุดก็ก่อให้เกิดปัญหาหอมแดงมีมากเกินความต้องการของพ่อค้าคนกลาง ทำให้ราคาตกต่ำอยู่ในภาวะไม่คุ้มทุน เกษตรกรเดือดร้อนไปทั่ว จึงได้มีการสานตัวของกลุ่มผู้ปลูกหอมแดงขึ้นอีกครั้ง โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มหอมแดง”

“จุดก่อเกิดกลุ่มหอมแดงเริ่มเมื่อประมาณปี 2534 เนื่องจากเกษตรกรที่ปลูกหอมแดงไม่ได้ขายหอมแดง เพราะปีนั้นราคาตกแทบจะไม่มีราคา ไม่มีพ่อค้ามาซื้อ ชั้นแรกก็มาปรึกษารือกันในเจ้าหมู่ 2-3 คน แล้วขยายไปถึงกลุ่มที่ปลูกหอม กุ้งบ้าน กุ้งจาง และมีความเห็นเหมือนกันก่อนเลยฮ้องกลุ่มคนดีปลูกหอมมาฮ้องจำกัน ในดีประชุมตกลงจะตั้งกลุ่มกัน ตอนหัวที่มีอยู่ประมาณ 60 – 70 คนบ่ตาย โดยใจฮ้องว่า กลุ่มหอมแดงแม่แจ่ม”¹⁶

(จุดก่อเกิดกลุ่มหอมแดงเริ่มเมื่อประมาณปี 2534 เนื่องจากเกษตรกรที่ปลูกหอมแดง ไม่ได้ขายหอมแดง เพราะปีนั้นราคาตกแทบจะไม่มีราคา ไม่มีพ่อค้ามาซื้อ ชั้นแรกก็มาปรึกษารือกันในกลุ่มเพื่อนบ้าน 2-3 คน แล้วขยายไปถึงกลุ่มที่ปลูกหอมทุกบ้านทุกชุมชน และมีความเห็นเหมือนกันก็เลยเรียกกลุ่มคนที่ปลูกหอมมาพูดคุยกัน ในที่ประชุมตกลงจะตั้งกลุ่มกันตอนแรกมีอยู่ประมาณ 60-70 เท่านั้น โดยใช้ชื่อว่า กลุ่มหอมแดงแม่แจ่ม)

ขณะเดียวกันในหลายๆ พื้นที่ที่มีปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำมีการเคลื่อนไหวให้รัฐบาลมาช่วยพยุงราคาพืชผลทางการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นกระเทียม หอมแดง ลำไย ฯลฯ และภาครัฐก็ให้ความช่วยเหลือโดยการรับประกันราคาผลผลิตแก่กลุ่มเกษตรกร เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้กลุ่มหอมแดงมีการตื่นตัว เคลื่อนไหว เรียกร้องสิทธิของตัวเอง โดยการรวมตัวกันเข้าพบท่านนาย

¹⁶ นายสมบุญ บุญเกิด สัมภาษณ์ วันที่ 8 เมษายน 2547

อำเภอ โดยมีเกษตรอำเภอ และสหกรณ์อำเภอมาร่วมรับฟัง แต่ไม่สามารถจะให้ความช่วยเหลือได้ ทำให้กลุ่มหอมแดงมีการเคลื่อนไหวโดยนัดหมายสมาชิกประท้วงที่ศาลากลางในเมืองเชียงใหม่

“ตั้งกลุ่มแล้วก่อหาแนวทางกัน เริ่มแรกในตอนนั้น ก่อได้ไปปรึกษาหารือกันหลายๆ ที่ แล้วก่อพากันไปตีอำเภอ เกษตรอำเภอเป็น กำนันตอบรับไม่ได้ผลเท่าที่ควร ก่อเลยทำหนังสือไปถึงพาณิชย์จังหวัด ก่อได้ผล ก่อปีกมาประชุมกันแหม่ม ที่นี้ก่อได้รวบรวมเอาผู้ปลูกหอมแดง ทั้งหมดในแต่ละบ้านมาลงชื่อแล้วประชุมใหญ่ ร่วมหาแนวทางเพื่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล และตกลงกันไปรวมตัวกันไปขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลที่ศาลากลาง ตอนนั้นไปกันประมาณ 7-8 คันรถ เอาเสบียงอาหารไปตั้งเต็นท์อยู่หน้าศาลากลางเลย อยู่กัน 6 -7 วัน ทางผู้ว่าก่อประสานไปตั้งรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง เป็นก่อส่งหื้อหมอตศพร เสนีรักษ์ เลขาพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์ เป็นตัวแทนมาพบกับเฮา ผลที่ได้ก่อบ่ชัดเจนเฮาก่อบ่ปีก ต่อมาเป็นส่งเลขาสำนักนายกก่อบ่ได้ข้อสรุป จนในที่สุดเฮาก่อไปตีกระทรวงเกษตร เป็นเปิดห้องประชุมหื้อ มีรัฐมนตรีช่วยคือนายประพัทธ์ ปัญญาชาติรัฐ ออกมาต้อนรับ เป็นก่อฮับปากว่าจะซื้อหื้อ คือรัฐบาลชดเชยหื้อ กิโลกรัมละ 8 บาท รัฐบาลชดเชยหื้อปัญหาก่อเลยถูกแก้ไขไป”¹⁷

(ตั้งกลุ่มแล้วก็หาแนวทางกัน เริ่มแรกในตอนนั้น ได้ไปปรึกษาหารือกันหลายๆ ที่ แล้วก็พากันไปที่อำเภอ เกษตรอำเภอเขาบ่รับเรื่อง การตอบรับไม่ได้ผลเท่าที่ควร เลยทำหนังสือไปถึงพาณิชย์จังหวัด ก็ไม่ได้ผลกลับมาประชุมกันอีก ที่นี้ได้รวบรวมเอาผู้ปลูกหอมแดง ทั้งหมดในแต่ละบ้าน มาลงชื่อ แล้วประชุมใหญ่ ร่วมหาแนวทางเพื่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล และตกลงกันไปรวมตัวกันไปขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลที่ศาลากลาง ตอนนั้นไปกันประมาณ 7-8 คันรถ เอาเสบียงอาหารไปตั้งเต็นท์อยู่หน้าศาลากลางเลย อยู่กัน 6 -7 วัน ทางผู้ว่าก่อประสานไปทางรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้อง เขาส่งให้ หมอตศพร เสนีรักษ์ เลขาพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์ เป็นตัวแทนมาพบกับเรา ผลที่ได้ก็บ่ชัดเจน เราก็ไม่กลับ ต่อมาเขาส่ง เลขาสำนักนายก ก็ไม่ได้ข้อสรุป จนในที่สุดเราก็ก่อไปตีกระทรวงเกษตร เขาเปิดห้องประชุมหื้อ มีรัฐมนตรีช่วยคือนายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ ออกมาต้อนรับ เขาก็ฮับปากว่าจะซื้อหื้อให้ คือรัฐบาลชดเชยให้กิโลกรัมละ 8 บาท รัฐบาลยอมชดเชยให้ ปัญหาเลยถูกแก้ไขไป)

¹⁷ นายสมบุญ นุญเกิด สัมภาษณ์ วันที่ 8 เมษายน 2547

การต่อสู้เกิดขึ้นถึง 2 ครั้ง ทุกครั้งก็ประสบผลสำเร็จ การต่อสู้ของกลุ่มหอมแดงเป็นการทำงานภายใต้การที่ต้องการให้รัฐบาลเข้ามาช่วยเหลือโดยการพยุงราคาผลผลิต ซึ่งก็เป็นการทำงานแขนงหนึ่งของภาครัฐที่คอยแก้ปัญหาให้กับภาคเกษตร ที่เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุที่มีให้เห็นอยู่ทุกปี และหลายๆ พื้นที่ โดยที่รัฐไม่เห็นมีนโยบายการแก้ปัญหาในเรื่องกลไกการตลาด เพื่อป้องกันปัญหาที่ต้นเหตุ และนโยบายการควบคุมพื้นที่การเพาะปลูก หรือการส่งเสริมอาชีพอื่นๆ ที่เป็นการแก้ปัญหาที่ถาวร

อย่างไรก็ตามการประท้วงของชาวบ้านมักถูกสื่อกล่าวหาว่ามีองค์กรเอกชนเข้ามาเกี่ยวข้อง หรือมาประท้วงเพื่อต้องการให้ได้กำไรมากขึ้นโดยไม่ได้เข้าใจสภาพหรือเงื่อนไขของชาวบ้านที่มาประท้วงอย่างแท้จริง ดังปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์

**“มีอบหอมแดงประท้วง กดดันรัฐ แทรกแซงราคา
อ้างต้นทุนสูงขาย ขาดทุน แฉแกนนำ คคน. ปลุก
ระดม”**

.....เกษตรกรแม่แจ่มกว่า 300 คน เคลื่อนพลกดดันรัฐ ขอ
แทรกแซงราคาหอมแดง กิโลกรัมละ 15 บาท อ้างขาดทุน
ทั้งที่ต้นทุนไม่ถึง 10 บาท นายอำเภอสุราษฎร์ ยอมรับรัฐ
บาลพร้อมให้ความช่วยเหลือ.....¹⁸

การช่วยเหลือของภาครัฐ แม้จะรับปากว่าจะเข้ามาแทรกแซงราคา และชดเชยในส่วนที่เกษตรกรขาดทุน แต่หลังจากการยุติการประท้วง เกษตรกรเองก็ไม่ได้ได้รับความชดเชยทั้งหมดตามที่ทางรัฐเสนอให้

¹⁸ หนังสือพิมพ์ไทยนิวส์ ฉบับวันที่ศุกร์ที่ 4 พฤษภาคม 2544. ปีที่ 31 ฉบับที่ 11173, หน้า 1,15.

ภาพที่ 3.16 ข่าวพาดหัวจากหนังสือพิมพ์ไทยนิทัศน์ ฉบับวันศุกร์ที่ 4 พฤษภาคม 2544

กลุ่มตบสนองภาครัฐ

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม

วิถีชีวิตคนแม่แจ่ม ก่อนปี พ.ศ. 2516 นับว่าเป็นรอยต่อของวิถีชีวิตที่อยู่แบบเรียบง่าย ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่มีในท้องถิ่น ประเพณีวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมโดยยึดถือ “จารีต” หรือ “ฮีต” อย่างเข้มข้น พอถึง ปี พ.ศ. 2506 รถยนต์เริ่มเข้าแม่แจ่ม การไป - มาหมู่บ้านกับบุคคลภายนอกเริ่มสะดวกขึ้นจึงมีการไหลทะลักเข้ามาของสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ซึ่งคนแม่แจ่มยังตั้งตัว ไม่ทัน สาเหตุหนึ่งเพราะได้รับการศึกษาน้อยจึงตกเป็นเบี้ยล่างถูกเอาเปรียบทั้งจากภาครัฐและเอกชนที่มีอำนาจ และทุนที่เหนือกว่า เปรียบเสมือนยังสับสนวุ่นวายด้วยไม่รู้อะไรจะดำรงชีวิตอยู่ตามวิถีเรียบง่ายแบบเดิม ๆ หรือรับสิ่งใหม่ ๆ เข้ามาเปลี่ยนแปลงซึ่งสิ่งใหม่ ๆ นั้นล้วนแต่เป็น “วัตถุนิยม” ทั้งสิ้น และนักพัฒนาได้โฆษณาประชาสัมพันธ์ว่าเป็นสิ่งที่ดี ระยะ 10 ปี (พ.ศ. 2506 – 2516) คนแม่แจ่มจึงอยู่ในฐานะตั้งรับทั้งความคิด การศึกษา วัตถุนิยมและแนวทางการดำรงชีวิต ซึ่งความ เคยชินแบบเดิมที่เรียบง่ายที่ยังฝังรากลึกอยู่ในสายเลือด จึงเป็นภาวะที่น่าเห็นใจเป็นที่สุด

“ก่อนรถยนต์จะเข้ามาถึงบ้านเฮามันก่อนม่วนหยั่ง
 เก่าๆ หมู่บ้านเฮามีกอง (ถนน) หน้อยๆ มอกคนกับวัวควาย
 เดียวได้ น้ำเหมืองในบ้านมีหลายเส้นเอาไว้ใส่สวนหมาก
 สวนปูลู หละฮ่อนหน้อยก่อได้เล่นน้ำเหมืองในบ้าน ป้อฮุย
 แบ่งหลุก (กังหัน) หื้อแม่ทอง (ฝอยทอง) กับจ้าวหมู่เล่นตี
 น้ำเหมือง ตักน้ำเหมืองรดผักกาดผักจืดช่วงบ้าน ป้ากับลุง
 กับแม่คำใหญ่แล้วเหยียะก้านจ้วยป้อฮุยแม่ฮุยป้อได้เล่นใน
 น้ำเหมืองลุ่มบ้านเฮามีป่า กุ้ง เหน่ว ไหลมา หละฮ่อนไล่
 ยับ (จับ) มันม่วน ของกินผักไม้มีในสวนภูบ้าน ถ้าบ้าน
 เฮาบมีก่อขอบ้านป้าบ้านน้องหยั่งบ้านบน (บ้านแม่ฮุยเปีย)
 มีผักหละ(ชะอม) ผักเลี้ยว บ้านเฮามีผักแคบ ผักบั้งก่อ
 แบ่งกันกิน ตึงบ่ขาง (หวง)หื้อกัน ถ้าฝนตกเห็ดออกก่อปา
 กันไปเฮาะเห็ดมากิน ไปเฮาะเมื่อเจ้าเอามากินเมื่องาย ไป
 เฮาะเมื่อคำเอามากินเมื่อแลง ตึงบ่ได้ซื้อเหมือนปะเดียว น้ำ

เหมือนสองเส้นบนบ้านเฮากับลุ่มบ้านเฮาเปื้อนถมหมดแล้ว
 เอาแป้งตางรยยนต์ หมาก ปู(พลู) ผักอะหยังก่อแห้งตาย
 ป้ออ๊วยแม่อ๊วยหื้อป่าลงแป้งเฮือนอยู่ตื้นในสวน ป้อม(ตัด) ต้น
 ไม้หมดเป็นดีสะตาย บ้านเฮาบะเดียวเฮาะหาสวนในบ้าน
 ตึงบ่อหมี เอาสวนแป้งบ้านหื้อลูกหื้อหลาน น้ำบ่อเก่าของ
 เฮาป่าฮักษาไว้จ้อยอยู่ หน้าแล้งมันก่อแห้งฟอง”¹

(ก่อนรยยนต์จะเข้ามาถึง บ้านเรานั้นก็มีความเป็นอยู่แบบเก่าๆ มีถนนเล็กๆ ขนาดเท่าคนกับวัว ควายน
 เดินได้ น้ำคลองในหมู่บ้านมีหลายสายเอาไว้ใส่สวนหมากสวนปูลูกเล็กๆก็ได้เล่นน้ำคลองในหมู่บ้าน ปู่ทำกังหัน
 ให้แม่ทอง(ผอยทอง) กับเพื่อนเล่น ตักน้ำคลองนั้นแหละมารดผักกาดที่ปลูกหลังบ้าน ป้ากับลุงกับแม่คำโตๆ กัน
 แล้วสามารถทำงานช่วยปู่ไม่ได้เล่น ในคลอง มีปลา กุ้ง เด็กๆ ใส่จับมันสนุกมาก อาหารเช่น ผัก ผลไม้มีใน
 สวนทุกบ้าน ถ้าบ้านเราไม่มีก็ขอแบ่งจากบ้านคนอื่น แบ่งกันกิน ไม่หวงให้กัน ถ้าฝนตกเห็ดออกก็พากันไปเก็บ
 เห็ดมากิน ไปหาเก็บในตอนเช้าเอามาทำอาหารมื้อเช้ากินกัน ไปเก็บตอนเย็นก็เอามาทำกินตอนเย็น ไม่ได้ซื้อ
 เหมือนปัจจุบัน น้ำคลองสองเส้นในบ้านเขาถมหมดแล้ว เอาทำถนนรยยนต์ หมากพลู ผักผลไม้ก็ไม่เหลือ ป่าลง
 สร้างบ้านอยู่ที่ในสวนตัดต้นไม้หมด บ้านเราเดี๋ยวนี้หาสวนในบ้านไม่มีแล้ว เอาสวนสร้างบ้านให้ลูกให้หลาน น้ำ
 บ่อเก่าของเราป่ายังรักษาไว้จ้อยอยู่ หน้าแล้งมันก็แห้งเหมือนกัน)

ป่าเรือนมุล แจ่มแจ๋ง ได้เล่าถึงวิถีชีวิตของคนแม่แจ่ม เมื่อ 50 ปีก่อนว่า ในแม่น้ำทุก
 สายจะมีกุ้ง หอย ปู ปลา มากมายให้ชาวบ้านได้จับกินเป็นอาหารเลี้ยงชีพ ในแม่น้ำจะมีหินมาก
 กว่าทรายจึงทำให้น้ำใสสะอาดมองเห็นปลาเล็กปลาน้อยว่ายตามกันเป็นฝูง คนสมัยก่อนจับมาพอ
 กินแต่ละมื้อเท่านั้น สัตว์เหล่านั้นจึงขยายแพร่พันธุ์อยู่ตลอดทุกปี

การดูแลแม่น้ำ ดิน และป่าก็อาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านร่วมกับพิธีกรรม เช่น การทำฝาย
 กันน้ำจะมีพิธีเลี้ยงผีฝาย เรียกพิธีนี้ว่า “แป้งผีฝาย” พวกที่ไปร่วมพิธีคือพวกที่รับน้ำเหมืองเขานา
 เรียกว่า “ต้างน้ำ” สำหรับดินและป่านั้นคนสมัยก่อนให้ความเคารพต่อป่ามาก เชื่อว่าต้นไม้ใหญ่
 ทุกต้นมีผีรักษา จะเข้าป่าต้องไหว้เจ้าที่เจ้าทางเพื่อขอความคุ้มครองให้ปลอดภัย เมื่อป่ามีต้นไม้
 ดินจึงดีตามไปด้วย สิ่งที่คนได้รับจึงเป็นอาหารจากป่า เช่น เห็ด พืชผักที่ขึ้นตามธรรมชาติ สัตว์
 เล็กสัตว์ใหญ่ก็มีมากมาย

เมื่อเกิดเหตุการณ์แย่งชิงระหว่างประชาชนกับภาครัฐ และกลุ่มบุคคลที่ชาวบ้านเรียกว่า
 คอมมิวนิสต์ ในเขตอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งดูเหมือนว่านโยบายของคอมมิวนิสต์จะโดนใจชาวบ้านมาก
 กว่า จึงทำให้ภาครัฐปรับนโยบายมาเป็นช่วยเหลือ บริการเข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านมากกว่าเดิม
 โดยเฉพาะในหมู่บ้านและชุมชนที่รัฐเชื่อวากลุ่มเสี่ยงต่อการเป็นแนวร่วมของคอมมิวนิสต์ จึงมี

¹ สัมภาษณ์ ป้าเรือนมุล แจ่มแจ๋ง อายุ 77 ปี บ้านช่างเค็ง

ทหารและตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาประจำอยู่ตามภูเขารอบ ๆ พื้นที่ราบของอำเภอแม่แจ่ม โดยที่ทหารและตำรวจเหล่านั้นมาช่วยปกป้องคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของชาวบ้านตลอดจนพัฒนาในด้านอื่นๆ ด้วย

หลังจากมีการยุติการเรียกร้องประชาธิปไตย ภาครัฐได้พยายามผลักดันแผนพัฒนาเข้ามาสู่เมืองแจ่ม โดยการนำเสนอความกันดารและประชาชนยากจนมีการศึกษาต่ำ ดังจะเห็นได้จากการนำเสนอขอทุนของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม

“เนื่องจากเป็นอำเภอที่กันดาร ประชากรยากจนมีการศึกษาต่ำ ความรู้ด้านสาธารณสุขยังไม่ทั่วถึง จึงทำให้อำเภอแม่แจ่มเป็นอำเภอค่อนข้างจะล้าหลัง เมื่อเปรียบเทียบกับอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่าและต้นน้ำธารมีการปลูกฝิ่นกันมากที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัดภาคเหนือ และใน ช่วงปี 2514 – 2523 ก็เกิดปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ...โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม มีวัตถุประสงค์ที่จะแก้ปัญหาที่สำคัญๆ 3 ประการ คือ ปัญหาสภาวะแวดล้อมถูกทำลาย ปัญหาสังคมและความมั่นคงของชาติ และปัญหาเศรษฐกิจ”²

ความเป็นมาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ตามนโยบายของรัฐบาลที่จะลดพื้นที่และปริมาณการปลูกฝิ่น ซึ่งเป็นต้นตอของปัญหายาเสพติดทั้งปวงให้น้อยลง ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด(ป.ป.ส.) จึงได้วางแผนการปลูกพืชทดแทนฝิ่นในพื้นที่ที่มีการปลูกฝิ่นมาก และได้ขอความช่วยเหลือไปยังรัฐบาล หรือองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อหาทุนสนับสนุน

ในปี พ.ศ.2521 องค์กรพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย – ยูเสด (United State Agency For International Development in Thailand – USEID/Thailand) ได้ทำเรื่องถึงรัฐบาลสหรัฐอเมริกา เพื่อขอความช่วยเหลือด้านการอนุรักษ์

² สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ: 2546. ของหน้าหมู่บ้าน ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่ม .สำนักงานกองทุน

สภาพแวดล้อมในเขตลุ่มน้ำแม่แจ่ม เช่นเดียวกับสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด(ป.ป.ส.)ที่หมายมั่นปั้นมือให้ยูเนสโกช่วยสนับสนุนงบประมาณการปลูกพืชอื่นทดแทนในการปลูกฝิ่นในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม โดยให้เหตุผลว่า เป็นพื้นที่ที่มีการปลูกฝิ่นมากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย ข้อเสนอทั้งสองเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสอันเชี่ยวกราดของการปะทะขัดแย้งทางการเมือง การทหารระหว่างรัฐบาลกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย

หน่วยงานพัฒนาอย่างยูเนสโก – USAID ที่มีเป้าหมายยุทธศาสตร์เพื่ออยู่ดีการเคลื่อนไหวของลัทธิคอมมิวนิสต์ เห็นชอบต่อข้อเสนอทั้งสอง และต้องการให้มีโครงการพัฒนาที่เน้นทั้งการพัฒนา คุณภาพชีวิต และการเพิ่มผลผลิตการเกษตรของประชาชนไปพร้อม ๆ กันด้วย จึงจัดส่งคณะที่ปรึกษามาศึกษาแนวทางจัดทำโครงการและพิจารณารายละเอียดร่วมกับผู้แทนกรมต่างๆ ซึ่งในหลักการจะเป็นหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ทางยูเนสโกจึงขอเปลี่ยนหน่วยงาน รับผิดชอบจากสำนักงานคณะกรรมการปราบปรามยาเสพติดมาเป็นสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อความคล่องตัวในการบริหารงานในขณะที่รัฐบาลไทยได้จัดตั้ง “คณะกรรมการประสานงาน โครงการพัฒนาพื้นที่สูง” (Highland Area Development : HAD) อันเป็นคณะกรรมการประสานงานระดับชาติขึ้น เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2522

ทางคณะกรรมการประสานงานโครงการพัฒนาที่สูงร่วมกับยูเนสโก ได้พิจารณากำหนดพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แจ่มเป็นอาณาเขตของการดำเนินงานโครงการฯ โดยมีความเห็นว่า “ประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำแม่แจ่ม นอกจากปัญหาเรื่องการปลูกฝิ่นแล้ว ยังมีปัญหาความยากจน ข้าวไม่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี ปัญหาสภาวะสิ่งแวดล้อม ปัญหาสังคม และความมั่นคง ถ้าจะแก้ไขเฉพาะการปลูกฝิ่นอย่างเดียวก็ไม่สามารถช่วยให้ประชากรดังกล่าวมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นได้ ดังนั้นจึงได้กำหนดแผนและแนวทางการพัฒนาขึ้นอีกรูปแบบหนึ่ง คือ เน้นเรื่อง การพัฒนาอาชีพเป็นอันดับแรก”

ได้มีการลงนามในสัญญาได้รับความช่วยเหลือในและเรียกว่า “โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม” (Mae Chaem Watershed Development Project) จาก USAID เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2523 โดยทางรัฐบาลสหรัฐอเมริกาให้เงินสนับสนุนช่วยเหลือแบบให้เปล่าเป็นจำนวนเงิน 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ภายในระยะเวลา 7 ปี (2524 – 2530)

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มมีพื้นที่ดำเนินการของโครงการครอบคลุมอาณาเขตพื้นที่ 7 ตำบล ในเขตลุ่มน้ำแม่แจ่ม ได้แก่ ตำบลช้างเคื่อง ตำบลท่าผา ตำบลแม่เงา ตำบลบ้านทัพ ตำบลแม่ศึก ตำบลบ้านจันทร์ ของอำเภอแม่แจ่ม และ ตำบลบ่อสะหลี่ อำเภอฮอด รวมพื้นที่ประมาณ 4,290 ตารางกิโลเมตร ประชากรทั้งสิ้น 32,576 คน (สถิติปี 2526) ซึ่งอำเภอแม่แจ่ม

เป็นพื้นที่เป้าหมายของการพัฒนาชนบท ในเขตพื้นที่ยากจนตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2522-2529)

การขับเคลื่อนงานพัฒนาของโครงการฯ จะใช้กลไกของกระทรวงหลัก 4 กระทรวง คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข รวมถึง สำนักงานรัฐมนตรี ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ โดยแต่ละหน่วยงานมีหน้าที่รับผิดชอบในส่วนต่างๆ ภายใต้กลไกในการดำเนินงานหลัก 5 ประการ ดังนี้

ประการแรก ประเด็นเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต และการพัฒนาสังคม

การปรับปรุงการพัฒนาชุมชนด้วยการเพิ่มความสำนึก ความรับผิดชอบความพอใจในการพัฒนาชุมชนให้กับชาวบ้าน และเร่งรัดให้ชาวบ้านเกิดความริเริ่มจัดทำโครงการ การบริหารโครงการและการประเมินผลงาน

ประการที่สอง ประเด็นเกี่ยวกับการเกษตร

การเพิ่มผลผลิตข้าวและพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

หนึ่ง – การขยายพื้นที่เพาะปลูกให้เพียงพอต่อการผลิต โดยจัดสรรที่ดินให้แก่ผู้ไม่มีที่ดินทำกิน หรือผู้ที่มีที่ดินน้อย พัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการชลประทานขนาดเล็ก จัดพัฒนาที่ดินในรูปแบบต่างๆ ทั้งในพื้นที่รับน้ำชลประทาน และน่านน้ำฝนเพื่อให้การเพิ่มผลผลิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

สอง – ขยายกิจการงานส่งเสริมการเกษตรตามแผนส่งเสริมการเกษตรแห่งชาติให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้นโดยเพิ่มอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ส่งเสริม (อัตราส่วน 1 : 400) เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารงานการเกษตรของกลไกการ ด้วยการเพิ่มเครื่องมือ ยานพาหนะต่าง ๆ

สาม – จัดบริการสินเชื่อเพื่อสนับสนุนการผลิตของเกษตรกร โดยมุ่งเน้นไปยังการจัดทำแผนงานปรับปรุง “สหกรณ์การเกษตรแม่แจ่ม” ให้สามารถขยายงานบริการได้ในระดับหมู่บ้าน เพื่อให้สหกรณ์สามารถให้สินเชื่อ ในรูปเงินสด วัสดุเพื่อเพิ่มผลผลิต พัฒนาที่ดิน และการบริโภค และเป็นศูนย์รวมเงินทุนของหมู่บ้าน เป็นตลาดซื้อ ขาย ผลผลิต และร้านค้าหมู่บ้าน

สี่ – จัดสถานีทดลองการเกษตรเพื่อสนับสนุนการผลิต เพื่อเป็นศูนย์ติดต่อแลกเปลี่ยนทางวิชาการจากหน่วยงานต่าง ๆ และฝึกอบรมเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ของโครงการ

ประการที่สาม ประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดิน

การฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและการป้องกันสภาพแวดล้อม มีการดำเนินการ ดังนี้

หนึ่ง – การป้องกันไฟป่าด้วยการจัดอบรมเจ้าหน้าที่และชาวบ้าน จัดหาวัสดุอุปกรณ์กำลังคนเพื่อป้องกันและดับไฟป่า และตั้งหอตรวจการไฟไหม้ป่าขึ้น

สอง – การอนุรักษ์ดินตามไหล่ถนนและป่าเบญจพรรณ มีการจัดหน่วยบำรุงถนนภายใน
ลุ่มน้ำเพื่อป้องกันการชะล้างหน้าดิน

สาม – การปลูกไม้ใช้สอยประจำหมู่บ้าน

สี่ – การซ่อมบำรุงถนนป่าไม้ เพื่อขนส่งกล้าไม้ในเขตปลูกป่าเป็นแนวป้องกันไฟและ
สนับสนุนการดับไฟป่า และเป็นเส้นทางสนับสนุนการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่

ประการที่สี่ การปรับปรุงการตลาดผลิตผล

ทางโครงการฯ จะให้การสนับสนุนทางด้านวัสดุอุปกรณ์ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์เพื่อให้การ
เพิ่มผลผลิตคล่องตัวขึ้น และให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการซื้อ – ขายผลผลิตทางการเกษตร
ส่วนเกิน และแข่งขันกับกลไกการตลาดของรัฐได้

ประการที่ห้า การเป็นโครงการตัวอย่าง

เพื่อจะทำให้โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มเป็น ต้นแบบของการพัฒนาชนบท ทางโครง
การฯ จึงวางแนวทางไว้ 3 ประการ คือ การเป็นโครงการที่ลงทุนต่ำ การใช้แรงงานในท้องถิ่น
มากกว่าจ้างแรงงานจากภายนอกกลุ่มน้ำหรือการใช้เครื่องจักรกล และกิจกรรมต่างๆ ที่จัดทำขึ้น
เป็นกิจกรรมที่พัฒนาต่อเนื่องด้วยตนเอง ได้โดยการสร้างและพัฒนาโครงสร้างต่าง ๆ ของกลไก
บริหารของรัฐให้เป็นพื้นฐานที่แข็งแกร่งและมั่นคง

ปรากฏว่า การดำเนินงานทางด้านการพัฒนาในพื้นที่ในระยะที่ 1 ในเขตตำบลช้างเคื่อง
และตำบลท่าผา มีปัญหาอุปสรรค คือ

1.เรื่องการให้เอกสารสิทธิทำกินแก่ราษฎร ซึ่งขัดกับมติคณะรัฐมนตรีที่มีไว้เมื่อวันที่ 14
มกราคม พ.ศ. 2518 ไม่ยินยอมให้ราษฎรมีกรรมสิทธิในที่ดินและอาศัยอยู่ในบริเวณต้นน้ำลำธาร
ชั้น 1 ดังนั้นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จึงต้องนำเรื่องเข้าหารือคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 26
มีนาคม 2525 เพื่อขอให้คณะรัฐมนตรีอนุมัติหลักการเป็นนโยบายเฉพาะเรื่องของโครงการ
พัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม

2.เรื่องเงินงบประมาณสมทบของฝ่ายไทย ที่จะต้องตั้งงบประมาณในปีงบประมาณ 2524
หน่วยงานปฏิบัติไม่สามารถจะตั้งได้ทัน ดังนั้น ปี 2524 จำเป็นต้องจัดหาเงินงบประมาณแหล่งอื่น
มาใช้จ่ายในโครงการ จึงทำให้การดำเนินงานในขั้นแรกล่าช้ากว่ากำหนด

การดำเนินงานของโครงการตามสัญญาในระยะที่ 1 จึงไม่บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์
ประสงค์ เป็นเหตุให้มีผลกระทบถึงการดำเนินงานระยะที่ 2 ในพื้นที่ ตำบลบ้านจั่น และตำบล
บ้านทับ และระยะที่ 3 ในพื้นที่ ตำบลแม่ศึก ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม และตำบลบ่อสะหลี
อำเภอฮอด ตามแผนงานและสัญญาที่ทำไว้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าตามแผนการดำเนินงานนั้นได้แบ่ง
งานและเงินไว้ 3 ระยะ

เนื่องจากการดำเนินงานในระยะที่ 1 ล่าช้า จึงทำให้การประเมินผลของโครงการระยะที่ 1 ที่กำหนดไว้เดือนกุมภาพันธ์ 2526 ต้องล่าช้าไปถึงเดือนพฤษภาคม 2526 จึงเป็นเหตุให้งานที่จะเริ่มปี 2525 ในระยะที่ 2 หยุดชะงักเพราะไม่มีการเซ็นสัญญาในระยะที่ 2 ต่อ การตกลงเซ็นสัญญาต่อในระยะที่ 2 ล่าช้าออกไปเป็นวันที่ 9 ธันวาคม 2526 หากได้ปฏิบัติงานตามแผนแล้ว ต้องเริ่มดำเนินงานในระยะที่ 3

ดังนั้น จำเป็นต้องทำการปรับแผนใหม่ และแก้ไขข้อตกลงในสัญญาในระยะที่ 2 และได้ตัดพื้นที่ดำเนินงานออก 2 ตำบล คือ ตำบลบ้านจั่น อำเภอแม่แจ่ม และตำบลบ่อสะหลี อำเภอฮอด พร้อมกับได้กำหนดพื้นที่ไว้ในระยะที่ 2 ดังนี้ คือ ตำบลบ้านทับ ตำบลแม่นาจร และตำบลแม่ศึก และยังให้คงดำเนินงานในตำบลช่างเคิ่ง กับตำบลท่าผา ของระยะที่ 1 ออกไปอีก

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มมีการประเมินผลด้วยกันหลายครั้ง ซึ่งผลของการประเมินโครงการประสบความสำเร็จในการดำเนิน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ประเด็นเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต และการพัฒนาสังคม

เนื่องจากโครงการไม่ได้เป็นหน่วยงานการพัฒนา ที่ปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่เขตลุ่มน้ำแต่เพียงหน่วยเดียว จึงเป็นการยากที่จะพิจารณาถึงผลทางด้านคุณภาพชีวิตออกมาให้เห็นได้อย่างเด่นชัด อาจกล่าวโดยรวมๆ ต่อประชาชนในพื้นที่เขตลุ่มน้ำแม่แจ่มได้ ว่า “มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น” โดยพิจารณาจากด้านมูลค่าของที่อยู่อาศัย และทรัพย์สิน ตลอดจนระดับการศึกษาและด้านโอกาสในการทำงานทั้งในและนอกภาคการเกษตร ซึ่งผลการประเมินปรากฏว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ตามพื้นราบมาตรฐานคุณภาพชีวิตสูงกว่าประชาชนที่อาศัยอยู่บนที่ดอนและที่สูง

ประชากรในเขตพื้นที่ดำเนินการของโครงการฯ ประกอบด้วยคนต่างวัฒนธรรม หลายหลายปะปนกัน (ดูจากตารางที่ 1) บ้านเรือนส่วนใหญ่ของคนที่ย้ายอยู่ในเขตพื้นที่ราบ ที่มีประชากรคนไทยพื้นเมืองอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น จะสร้างด้วยวัสดุคงทนถาวร เช่น ไม้ ปูนซีเมนต์ มุงหลังคาด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง ส่วนบ้านเรือนของชาวบ้านที่ย้ายอยู่ตามที่ดอยและในเขตที่สูง ยังคงมุงหลังคาด้วยหญ้าคา ฝาทำด้วยไม้ไผ่ขัดแตะ ในหมู่บ้านมีประชากรอยู่รวมกันจำนวนน้อย

การพัฒนาโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มระยะที่ 1 เมื่อเริ่มโครงการแต่ละหมู่บ้านจะมีเจ้าหน้าที่ประสานงาน(จปส.) 1-2 คนเข้ามาประจำในแต่ละบ้าน และมีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่บริเวณด้านขวามือก่อนจะถึงโรงเรียนแม่แจ่ม ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอที่ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 12 ของตำบลช่างเคิ่ง และ จปส. จะมีทั้งคนนอกและคนในพื้นที่ ที่ผ่านการฝึกอบรมจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาลุ่มน้ำฯ เพื่อให้ทำหน้าที่ส่งผ่านความรู้ด้านการพัฒนา กระตุ้นชาวบ้านให้ดำเนินกิจกรรมในด้านต่างๆ ตามที่โครงการวางกรอบไว้

“ป้อนานจำบ่อได้ว่าโครงการลุ่มน้ำเข้ามามันเฮปี
อะหยั่งถ้าจะปี 25 -26 นี่หละ ป้อนานจะรู้หื้อฟังเต้าตีจ้
ได้สมัยนั้นป้อนานเป็นกรรมการหมู่บ้านอพ. ฝ่ายพัฒนา
และส่งเสริมลุ่มน้ำเป็นเข้ามาแบ่งบ้านพักที่บ้านบุญน้อยสม ตี
อำหนอมอยู่หะเดียนี่หละ เป็นแบ่งตูปยาวหลายห้องเจ้า
หน้าตีหลายคน

เป็นฮ้องว่าเจ้าหน้าที่จปส.(เจ้าหน้าที่ประสานสัมพันธ์
โครงการลุ่มน้ำแม่แจ่ม) มีตึงตึงตึงตึง ป้อจ้อจ้อป้อจ้อ
ได้คนหนึ่งจ้อพล เป็นคนแม่กึ่งสันป่าตอง แม่ญิงจ้อได้ 2
คน จ้อ “แวน” กับ “หน้อย” เจ้าหน้าที่จปส. เขารับผิดชอบ
3 บ้าน บ้านแม่วาก บ้านสบวาก บ้านแม่หมะลอ เมื่ออัน
มันเป็นหมู่เดียวกันก็ถึงโครงการนี้ป้อนานเสียตายบ
ประมาณ จปส. เป็นไปเขาถามข้อมูลกับจาวบ้านว่าไคได้
อะหยั่งไปตึง 3 บ้าน แล้วเป็นเอาข้อมูลตีได้ไปฮู้กัน บ้าน
เฮาก่อได้หลายอย่างเหมือนกัน ได้หลองเข้าหลวงประจำ
หมู่บ้าน (ฉางเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวนาไร่ฝน เก็บข้าวได้
1,000 ถัง) ติดถนนเข้าหมู่บ้านตะกอนขึ้นดอย เป็นแบ่ง
ถนนแล้วบ่อได้เตียวขึ้นดอย”³

เกือบทุกบ้านในบริเวณพื้นที่เขตลุ่มน้ำจะมีน้ำประปาหมู่บ้านสำหรับบริโภค โดยโครงการฯ ได้มีบทบาทให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง และเจ้าหน้าที่ประสานสัมพันธ์ในด้านการให้ความช่วยเหลือให้คำปรึกษาและร่วมมือกันกับชาวบ้านเป็นส่วนใหญ่

ทางโครงการฯ ได้มีการส่งเสริมให้ปลูกพืชฤดูแล้งเพิ่มขึ้นในพื้นที่เขตลุ่มน้ำ โดยเฉพาะถั่วเหลืองและถั่วแดง ที่ปลูกโดยชาวเขาเผ่าม้ง

การส่งเสริมของโครงการ ทำให้ทัศนคติและการปฏิบัติเกี่ยวกับการรักษาโรค ได้ปรากฏให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิธีการรักษาแผนใหม่ของชาวเขา เช่น จากเดิมเคยใช้ฝิ่นเพื่อรักษาโรคที่แสดงลักษณะปวดท้อง ก็ได้เปลี่ยนมาเป็นการไปขอรับการรักษาจากหมอและหน่วยอนามัยชาว

³ สัมภาษณ์ ป้อนานดำ ปินคำ อายุ 77 ปี บ้านแม่วาก

เขา ซึ่งเป็นการบริการเคลื่อนที่ของกรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทยก็เป็นหน่วยงานหนึ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการด้านอนามัยให้แก่ชาวเขาในบางหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นโครงการยังได้สนับสนุนให้มีผู้ยาประจำหมู่บ้านด้วย

เจ้าหน้าที่ประสานสัมพันธ์ ยังมีการประชาสัมพันธ์ให้แก่ชาวบ้านได้เห็นประโยชน์ของการวางแผนครอบครัว และการทำหมันเป็นวิธีการคุมกำเนิดที่ได้รับความนิยมกันมากที่สุด

“ดูยางอนามัย เฮาก่อรู้จักเมื่อโครงการลุ่มน้ำ เขามา
แนะนำให้ทำการคุมกำเนิด แต่คนบ้านเฮานิยมทำหมันกัน
โดยเฉพาะหมู่แม่หญิง”⁴

(ดูยางอนามัย รู้จักเมื่อโครงการลุ่มน้ำเขามาแนะนำให้ทำการคุมกำเนิด แต่คนบ้านเฮานิยมทำหมันกัน โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้าน)

“ต่อนั้นมีลูกหลายคนแล้ว พอเป็นแนะนำให้อุ้ม
กำเนิด อีแม่ก่อทำหมัน เมื่อเกิดอ่าหล้าช่วงโครงการลุ่มน้ำ
นั้นละ อีแม่เป็นคนซี้ลืมสักฟองเฮาก่อเลือกกินยาคุมเอา แต่
อีแม่เลือกทำหมัน เจ็บเตี้ยเดียว”⁵

(ต่อนั้นมีลูกหลายคนแล้ว พอเขาแนะนำให้คุมกำเนิด แม่ก็ทำหมันเมื่อเกิดลูกชายคนเล็กช่วงโครงการลุ่มน้ำนั้นแหละ แม่เป็นคนซี้ลืม บางคนเขาก็เลือกกินยาคุมเอา แต่แม่เลือกทำหมัน เจ็บครั้งเดียว)

จำนวนผู้เสฟฝิ่นมีจำนวนลดลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดากลุ่มประชากรชาวเขาทั้งนี้เนื่องมา จากการเริ่มเห็นว่าการติดยาเป็นสิ่งที่ไม่ดี ประกอบกับการที่มีเจ้าหน้าที่เข้าไปประจำอยู่ในหมู่บ้าน และการที่ฝิ่นเริ่มขาดแคลน และโครงการฯได้เข้ามามีบทบาทโดยตรงตั้งแต่ปี 2528 โดยการจัดตั้งศูนย์รักษาบำบัดผู้ติดยาเสพติดและสามารถบำบัดรักษาผู้เสฟฝิ่นได้เป็นจำนวนมากขึ้น

นอกจากนี้เมื่อมองในด้านการศึกษาก็เปรียบเทียบกับตามพื้นที่ราบ ชุมชนในบริเวณที่ดอนและที่สูง จะมีโรงเรียนเป็นจำนวนน้อย อย่างไรก็ตามก็นับว่าเด็กชาวเขาในท้องที่ห่างไกลก็นับว่ามีโอกาสได้รับการศึกษามากขึ้นอันเนื่องมาจากการจัดตั้งโรงเรียนในท้องที่เหล่านี้เพิ่มจำนวนขึ้นสำหรับงานการศึกษาของโรงเรียนนั้นถือว่าเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ประสานสัมพันธ์ ซึ่งโครงการ

⁴ ข้อมูลของผู้ร่วมเวทีเสวนาสหทัยที่บ้านทัพ ไว่

⁵ ข้อมูลของผู้ร่วมเวทีเสวนาสหทัยที่บ้านทัพ ไว่

มีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบงานส่วนนี้จำนวน 20 คน และโครงการยังได้ขอไปยังกระทรวงศึกษาธิการ ให้จัดครูด้านการศึกษานอกโรงเรียนอีก จำนวน 20 คน ด้วย

“เป็นดีตลก เมื่ออัน จปส. เขามาสอนหนังสือ คนเฒ่าบ้านทับ บ้านไร่เอากันมาเรียนกันหลาย เป็นจะสอนเมื่อคืน เป็นการศึกษาก่อนมีหื้อเรียนโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ แจกแบบเรียนหื้อกับคนบ่ฮู้หนังสือ แม่ ๆ ทั้งหลายเหล่านี้ยังบ่ได้เรียน ก.ไก่ ข.ไข่อยู่ เป็นแบบเรียนที่เขียนได้ในหนังสือเลย มีครูมาสอนด้วย แต่คนบ่นิยมเรียนกัน มาเรียนได้วันสองวันก็เลิกกันไป ยุบไป ทางครูใหญ่โรงเรียนแม่แจ่มก็เข้ามาประชาสัมพันธ์ประชุมผู้ปกครองแนะนำให้ลูกหลานไปเรียนต่อให้มากขึ้น”⁶

(มันตลกมาก เมื่ออัน จปส. เขามาสอนหนังสือ คนเฒ่าบ้านทับ บ้านไร่พากันมาเรียนกันมาก เขาจะสอนตอนกลางคืน การศึกษาก็ให้มีการเรียนโรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ แจกแบบเรียนให้กับคนไม่รู้หนังสือ แม่ ๆ ทั้งหลายเหล่านี้ยังไม่ได้เรียน ก.ไก่ ข.ไข่อยู่ เป็นแบบเรียนที่เขียนได้ในหนังสือเลย มีครูมาสอนด้วย แต่คนไม่นิยมเรียนกัน มาเรียนได้วันสองวันก็เลิกกันไป ยุบไป ทางครูใหญ่โรงเรียนแม่แจ่มก็เข้ามาประชาสัมพันธ์ประชุมผู้ปกครองแนะนำให้ลูกหลานไปเรียนต่อให้มากขึ้น)

การที่โครงการดำเนินการให้มีการสร้างถนน ฝาย การปรับหน้าดินทำขึ้นบันได และการดำเนินการปลูกป่า ตลอดจนงานป้องกันไฟ ถือว่าเป็นแหล่งที่มาของรายได้นอกภาคการเกษตร และจากสถิติภาษีรายได้ ที่สรรพากรอำเภอแม่แจ่มจัดเก็บ ได้แสดงตัวเลขของการเพิ่มขึ้น ซึ่งพบว่า พ.ศ. 2524 เก็บได้ 0.9 ล้านบาท เพิ่มขึ้นมาเป็น 209 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2529 นอกจากนี้ยังพิจารณาได้จากตัวเลขรายได้ ที่แสดงไว้ในตารางที่ 1 ซึ่งแสดงถึงการเพิ่มของรายได้ จาก พ.ศ. 2526 ถึง พ.ศ. 2528 กระจายตามตำบล ระหว่างร้อยละ 3.3 ถึงร้อยละ 28.9

⁶ พ่ออินคำ นิปุณะ อายุ 67 ปี บ้านทพ. อ่างแก้ว

ตารางที่ 1 เครื่องบ่งชี้มาตรฐานการดำรงชีวิตของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แจ่ม พ.ศ. 2529

รายการ	ตำบลต่างๆ ในเขตลุ่มน้ำแม่แจ่ม				
	ช่างเค็ง	ท่าผา	แม่นาจร	แม่ตีก	บ้านทัพ
จำนวนหมู่บ้าน	28	43	30	39	60
จำนวนครัวเรือน	1,758	1,578	871	912	1,219
จำนวนประชากร	8,424	7,907	5,119	5,910	7,723
%คนไทยพื้นเมือง	91.7	66.7	38.2	31.3	4.9
%กะเหรี่ยง	8.3	30.6	55.8	58.3	71.6
%ม้ง	-	2.7	5.9	10.4	5.8
%ลัวะ	-	-	-	-	17.8
ทรัพย์สินในครัวเรือน					
รถไถขนาดใหญ่	-	2	-	1	-
รถไถเดินตาม	67	46	46	63	6
สูบน้ำ	61	9	1	1	-
โรงสี	21	18	10	21	2
รถจักรยาน	36	24	-	3	-
รถยนต์	97	35	21	39	11
รถจักรยานยนต์	433	251	40	85	8
เครื่องกำเนิดไฟฟ้า	25	2	7	13	-
โทรทัศน์	212	29	3	22	-
วิทยุ	1,206	881	495	510	354
จักรเย็บผ้า	239	112	63	121	42
ตะเกียง	31	23	11	31	4
เตารีดไฟฟ้า	332	48	47	2	1
ตู้เย็น	391	53	-	3	-
พัดลม	409	54	-	-	1
เครื่องพ่นยา	150	135	21	113	8
ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน(เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นบาทต่อปี)					
ค่าใช้สอย + เครื่องใช้	2,684.7	2,190.15	1,605.67	1,084.98	465.69
ค่าเครื่องนุ่งห่ม	2,684.7	893.19	492.93	1,029.53	652.00
ค่าบริโภค	8,663.5	6,012.88	4,760.50	2,761.63	2,622.60

รายการ	ตำบลต่างๆ ในเขตลุ่มน้ำแม่แจ่ม				
	ช่างเคิ่ง	ท่าผา	แม่นาจร	แม่ศึก	บ้านทัพ
รายได้ครอบครัว					
พ.ศ. 2526	16,603	8,690	6,553	7,037	3,231
พ.ศ. 2528	17,689	12,076	9,536	8,813	5,097
%อัตราการเพิ่มเฉลี่ย ต่อปี	3.3	19.5	22.8	12.6	28.9

ที่มา : ข้อมูลเศรษฐกิจและสังคม โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม รวบรวมโดยเจ้าหน้าที่ประสานสัมพันธ์ พ.ศ.2526 และพ.ศ. 2528

หมู่บ้านต่างๆ โดยเฉพาะหมู่บ้านที่อยู่ตามพื้นที่ราบจะมีการตั้งกลุ่มในหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มธนาคารข้าว กลุ่มธนาคารโค-กระบือ กลุ่มยุวกสิกร กลุ่มเยาวชน กลุ่มสหกรณ์หมู่บ้าน กลุ่มศาสนา กลุ่มนันทนาการ กลุ่มอาสาพัฒนาและป้องกันหมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน การจัดตั้งกลุ่มเหล่านี้ มักได้รับการกระตุ้นจากภายนอกโดยมีเจ้าหน้าที่ประสานสัมพันธ์ของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการกระตุ้น หรือประสานงานกับหน่วยงานอื่นภายนอกหมู่บ้าน ให้ชาวบ้านมีการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้าน และส่งเสริมให้ชาวบ้านรับเอาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มอีกด้วย ดังนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งเป็นองค์กรระดับหมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์การพัฒนาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มจึงเกิดขึ้น

โดยในขั้นต้นจะมีการแบ่งซอยบ้านแต่ละบ้านเป็นหมวดๆ แต่ละหมวดจะมีหัวหน้า รองหัวหน้า เป็นผู้ประสานเชื่อมสมาชิกในหมวด ระหว่างหมวดและใช้ศาลาประจำหมวดที่รัฐสั่งให้สร้างขึ้นเป็นสถานที่ประชุม รับฟังข้อมูลข่าวสารจากโครงการฯ

กลไกของหมวดที่สร้างขึ้นใหม่จะทำงานร่วมกับกลไกปกครองในระดับตำบลและหมู่บ้าน เพื่อสนองต่อปฏิบัติการต่างๆ ของกระทรวงหลัก คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข ที่ปฏิบัติหน้าที่ในขอบเขตงานของตน

ช่วงพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ชาวบ้านแต่ละคนจึงสังกัดในกลุ่มหมวด หรือฝ่ายที่ถูกตั้งขึ้นมาจากทางรัฐหลายกลุ่ม จนบางคนไม่สามารถบอกได้ว่าสังกัดกลุ่มไหนบ้าง

ชาวบ้านหมู่บ้านพื้นที่ราบสามารถแก้ปัญหาของตนเองได้ เพราะมีความพร้อมที่จะดำรงสภาพพัฒนาด้วยการช่วยตนเองต่อไปเองได้ ทั้งนี้ก็เพราะหมู่บ้านเหล่านี้ มีคณะกรรมการหมู่บ้านที่เข้มแข็ง ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน โครงการได้รับการพิจารณาถึงเป้าหมายของกิจกรรมการพัฒนาด้วยการช่วยตนเองในทางปริมาณ หรือสิ่งที่สามารถมองเห็นได้ทางกายภาพ เช่น ธนาคารข้าว ระบบประปาหมู่บ้าน

ในอำเภอแม่แจ่ม มีหน่วยงานและองค์กรหลายแห่งได้มีการจัดตั้งธนาคารข้าวขึ้นในส่วนงานของตน อาทิเช่น กลุ่มอาสาพัฒนาหมู่บ้านและป้องกันตนเอง คณะสงฆ์ศาสนาคริสต์ ตำรวจตระเวนชายแดน และโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม สำหรับโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มได้ให้ความช่วยเหลือด้านวัสดุก่อสร้างบางอย่าง เพื่อการจัดตั้งธนาคารข้าวจำนวนประมาณ 50 แห่งระหว่างปี 2525 ถึงปี 2528 โดยส่วนใหญ่ ชาวบ้านจะเป็นผู้ลงมือสร้างกันเองโดยอาศัยวัสดุท้องถิ่น เช่น เสา และไม้กระดาน ในขณะที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำฯ จัดหาสิ่งของหลังคาตะปู และวัสดุประเภทเครื่องเหล็กให้สำหรับก่อสร้างอาคารธนาคารไม้ไผ่ให้งบประมาณเพื่อซื้อข้าวเปลือก ซึ่งชาวบ้านจะร่วมกันรวบรวมข้าวจากสมาชิก โดยจะเก็บประมาณ 1-3 ถัง/ครอบครัว ซึ่งก็แล้วแต่ข้อตกลงที่กำหนดขึ้นของคณะกรรมการ เมื่อรวมกันได้แล้ว จะได้ประมาณ 100 ถังเก็บไว้เป็นการฝากครั้งแรกและมีการจัดการโดยคณะกรรมการธนาคารข้าวประจำหมู่บ้าน

เมื่อสมาชิกคนใดขาดแคลนข้าวหรือขาดเงินซื้อข้าวก็สามารถไปกู้ยืมจากธนาคารข้าวได้ ปริมาณการยืมข้าวจะมีมากที่สุดตอนปลายฤดูฝนก่อนฤดูการเก็บเกี่ยว พอหลังเก็บเกี่ยวชาวบ้านที่กู้ยืมข้าวจากธนาคารข้าวก็จะส่งข้าวคืน โดยเสียดอกเบี้ยเป็นข้าว จำนวน 2-3 ถังต่อการกู้ยืมข้าว 10 ถัง

ธนาคารข้าวได้เกื้อกูลต่อแนวทางการยกระดับความมั่นคงทางโภชนาการในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านทั้งชาวกะเหรี่ยง(ปะกาเกอญอ) และชาวไทยพื้นราบ ต่างมีความตระหนักดี ถึงประโยชน์ของการจัดตั้งธนาคารข้าว เพราะธนาคารข้าวเป็นแหล่งที่บรรเทาความเดือดร้อนได้เป็นอย่างดี

“ตอนนั้นได้สร้างธนาคารข้าวกันแทบทุกบ้าน โดย
ทางโครงการเขาจะให้วัสดุอุปกรณ์มา หมู่เฮาก่อช่วยกันแบ่ง
เอาข้าวมาฮ่อมกัน ไผ่ข้าวบ่ปอกกินก่อนมาขอกู้ไปกินก่อน
เอาข้าวแล้วก่อเอามาแทน”⁷

(ตอนนั้นได้สร้างธนาคารข้าวกันแทบทุกบ้าน โดยทางโครงการเขาจะให้วัสดุอุปกรณ์มา พวกเราก็ช่วยกันสร้าง เอาข้าวมารวมกัน ใครข้าวไม่พอกินก็มาขอกู้ยืมไปกินก่อน หลังฤดูเก็บเกี่ยวข้าวแล้วค่อยเอามาใช้คืน)

“เมื่อก่อนร้านค้ามันบ่มี หาซื้อข้าวก็ยาก พอเป็น
แบ่งธนาคารข้าวก็จួយได้จ้านัก ข้าวเฮาบ่ปอกกินก่อนไปกู้

⁷ พ่ออินคำ นิปุณะ อายุ 67 ปี บ้านทับ อ่างแล้ว

จากธนาคารข้าวมากินก่อน มีเมื่อใดค่อยเอาไปแตน ยืม 10
ถัง แตน 12 ถัง”⁸

(เมื่อก่อนร้านค้ามันไม่มี หาซื้อข้าวก็ลำบาก พอเขาสร้างธนาคารข้าว ก็ช่วยได้มาก ปีไหนข้าวไม่พอกิน
ก็ไปกู้จากธนาคารข้าวมากินก่อน มีเมื่อใดค่อยเอาไปใช้คืน ยืม 10 ถัง ใช้คืน 12 ถัง)

การปรับปรุงพัฒนาชุมชน เป็นแนวทางหลักประการหนึ่งของโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำแฉ่ม
ที่มีการดำเนินงานในหลายส่วน อาทิ โครงการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งแยกออกเป็น 4 ลักษณะ คือ
การพัฒนาแหล่งน้ำ การพัฒนาชุมชนและการคมนาคม(ธนาคารข้าว โรงฝึกงาน อาคารประชุม
ถนน สะพาน ฯลฯ) การพัฒนาสาธารณสุข(จัดทำส้มสาธาณะ ห้วส้ม ฯลฯ) และ การจัดหา
เครื่องมือเครื่องใช้ในการพัฒนาการเกษตรและการพัฒนาหมู่บ้าน(เครื่องพ่นยากำจัดศัตรูพืช
เครื่องมือช่างไม้ช่างปูน ฯลฯ) แหล่งน้ำที่ได้รับการพัฒนาแล้วได้แก่ การสร้างอ่างเก็บน้ำจำนวน 5
อ่าง และสร้างฝายน้ำล้นจำนวน 97 แห่ง ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านเห็นรูปธรรมต่างๆ และสามารถ
เปรียบเทียบได้ว่าอะไรคือ “การพัฒนา” และอะไรไม่ใช่ “การพัฒนา”

เนื่องจากการพัฒนาโครงการมีอยู่หลายส่วนและมีโครงการเล็กๆ ที่ดำเนินงานอยู่เป็น
จำนวนมาก งานวิจัยในครั้งนี้จึงเลือกเน้นไปยังส่วนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนและ
ระบบเศรษฐกิจในชุมชนเป็นหลัก

“โครงการลุ่มน้ำแม่แฉ่ม เขาเข้ามามันเป็นกระทรวง
เกษตร กรมพัฒนา ที่ดิน ซึ่งเป็น ของกระทรวงเกษตร มี
หลายฝ่าย มีฝ่ายนิเทศทหาร ฝ่ายกรมพัฒนาที่ดิน ฝ่าย
เกษตร อาจันณรงค์ เจษฎาพันธ์ นี่เป็นหัวหน้าฝ่ายเกษตร
ตอนนี้เป็นอาจันอยู่แม่ใจ ส่วนมากเน้นอาชีพเกษตร ส่ง
เสริมวิชาชีพเกษตร ทำขึ้นบันได สอนชาวบ้านหื้อปลูกอะ
หยังเป็น บ้านเฮาตะก่อนปู้จักกานปลูกกับด้านวิชาการ
เตื่อ แต่พอโครงการลุ่มน้ำเข้ามาเขาก่อมาทำแปลงสาธิตข้าว
นาปรัง ปลูกถั่ว ปลูกหลายๆอย่าง ข้าวนาปรัง หื้อเฮาเีย
ยะคนเดียวแล้วเขามาใส่ปุ๋ยหื้อ มาพ่นยาหื้อ เข้ามาส่งเสริม
กานอาชีพก่อน โครงสร้างจะบ่เียะเตื่อ หยังแบ่งเหมือง
แบ่งฝ่ายเขาจะยังบ่เียะเตื่อ เขามาสร้างอาชีพหื้อปลูกนั้น

⁸ แม่อุยลูน แก้วประเสริฐ สัมภาษณ์ 10 กุมภาพันธ์ 2548

ปลูกนี้ หื้อมีฮั่วกินได้ ปลูกผักปลูกไม้ ต่อมาก่อทำเป็นงาน
โครงสร้าง แบ่งถนนหนทาง แบ่งเหมืองแบ่งฝาย อันนี้กรม
พัฒนาที่ดิน แบ่งเหมืองแบ่งฝาย ฝายตื้นหนึ่งตีลุ่มป่าไม้ คาด
นำเหมืองหลายตี ตีหินเกือกก่อแม่น้ แบ่ง 3 ต่อน ทำชั้น
บันได บ้านเฮาบะได้นัก ตีได้นักจะมีนาฮ้องกับแม่หอย
ชั้นบันไดนี้ เขาพันหละหนา จาวบ้านเขาพันๆๆ แล้วก่อ
เข้าไปทำชั้นบันได ป่หื้อน้ำชะซีดิน”⁹

จากการพัฒนาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำที่ส่งเสริมในเรื่องสาธารณสุข หนึ่งในการพัฒนา
ได้มีการจัดทำส้วมสาธารณะตลอดจนจัดหาหัวส้วมให้ชาวบ้าน แต่เนื่องจากความไม่คุ้นเคย เมื่อ
สร้างแล้วชาวบ้านไม่กล้าใช้เพราะไม่เคยชิน จึงทำให้เจ้าหน้าที่โครงการต้องไปนิมนต์พระเพื่อมา
เทศน์ให้ชาวบ้านเข้าส้วม

“สมัยตะกอนป้อหนานเป็นตี ลุ่มน้ำเข้ามาพัฒนาโดย
ก้านแบ่งส้วมหื้อจาวบ้าน จาวบ้านมันปะคุ่น แบ่งแล้วบะมี
ไผ่เข้าส้วม ยังเข้าป่าแบกขอบกอยู่ เขาก่อมาขอร้องป้อ
หนานว่าขอจ้วยบอกหื้อจาวบ้านเข้าส้วมกำเตื่อะ ป้อหนาน
กอบู้จะเยี่ยะจะใด กำนันกะเลยเอาธรรมไปเต็ดหื้อจาว
บ้านฟัง เต็ดธรรมหื้อเข้าส้วมนะ เพราะจาวบ้านจะเจ้อฟังตี
เจ้าลู่ ปะเดียนี่กิดไปถึงสมัยตะกอนก่อดใช้หัว(หัวเราะ)บ่
ได้นา”¹⁰

การเปลี่ยนผ่านไปสู่ “การพัฒนา” ได้นั้น รัฐจะต้องทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่ ภาวะที่พวกเขา
ดำรงอยู่ในทุก ๆ ด้าน ไม่พัฒนา (ไม่สะอาด ไม่เรียบร้อย ไม่มีความรู้) และจะพัฒนาได้ ถ้าชาว
บ้านมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิด และการดำเนินการไปในแนวทางที่รัฐกำกับ – ชี้นำ แต่ก็ใช่ว่า ชาว
บ้านจะเออออห่อหมกหรือเดินตามการพัฒนาที่เข้ามาทั้งหมด แต่ละคนอาจจะเลือกที่จะรับ เลือก
ทำ เลือกปฏิเสธ หรือทำไปในทางตรงกันข้ามกับที่รัฐวางไว้

⁹ พ่อนานดำ ปินคำ อายุ 77 ปี บ้านแม่วาก. 27 มกราคม 2547.

¹⁰ คำบอกเล่าของพ่อนานเสริม ปันศิริ. บ้านพร้าวหนุ่ม

“พอหมดการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ก็มีแต่การพัฒนา แทนเช่น ทำรั้วบ้านแบบใหม่ทำห้องส้วม ถึงขยะ กิน แบบ ใหม่ ทำงานแบบใหม่ เมื่อแต่ก่อนนั้นเขาคงจะคิดว่าพวกเราเหมือนยางไม่มีการพัฒนา สอนดองหน่อไม้ ถนอมอาหาร ทำปุ๋ยหมัก ทำศาลาทุกหมวดป๊อกบ้าน มีการติดข่าวสารทางราชการการเกษตรต่างๆ ให้อ่าน แจกหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน วันละ 2 ฉบับ แต่ไม่ค่อยได้อ่านกัน... เขาก็กระตุกมาให้แต่ก็ไม่ต่อเนื่อง หมดโครงการแล้วก็เลิกที่ไม่ต่อเนื่องเพราะว่า ถึงทอไปก็ไม่ได้ขาย ไม่มีตลาด คนที่จะนุ่งก็ไม่ชอบนุ่งกันแล้ว หันมานุ่งกางเกงยีนส์กัน คนแต่ก่อนนั้นผู้หญิงเขาไม่นุ่งกางเกงกันเลยจะเริ่มมีนุ่งกางเกงกันเมื่อมีร้านขายของ ตั้งแต่ตั้งโรงเรียนมัธยมแล้ว ตั้งแต่ถนนเข้ามา เขาเอาของเหล่านี้มาขายจากข้างนอก”

“มีหน่วยงานมาบอกให้เราเริ่มพัฒนาหมู่บ้าน ล้อมรั้วบ้าน เขาเอารถให้ไปลากไม้จะเอาไม้อะไร ก็เล็มมาทำรั้วบ้าน ก็ตัดมาใครจะเอาเท่าไรเขาก็ให้ไม่ให้รบกวน เจ้าหน้าที่ไม่ให้จับ พอใจจะเอามาล้อมรั้วและเอามาสร้างบ้านก็ได้ทำประตูโขงตามปากทางเข้าซอย หมู่ไปปรับจ้างเลื่อยไม้ขายไม้แล้วโดนจับ ถ้ามันฉลาดมันก็น่าจะบอกว่าเลื่อยไม้ไปทำรั้วบ้าน ไปพัฒนาบ้าน บ้านผมอยู่บ้านท้องฝาย ถ้าบอกอย่างนั้นมันก็จะพ้นไปไม่ถูกจับ”¹¹

จากการรายงานผลความก้าวหน้าของโครงการปีงบประมาณ 2524-2528 ระบุไว้ว่าได้มีการอนุมัติให้ความช่วยเหลือกิจกรรมการพัฒนา จำนวน 433 โครงการ และในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2526-2528 คิดเป็นจำนวนเงิน 18,889,803 บาท โครงการได้ให้ความสนับสนุนด้านการเงินให้แก่กิจกรรมต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร และน้ำดื่มน้ำใช้ (รวม 76 กิจกรรม) และเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนและคมนาคมอีก 21 กิจกรรม และกิจกรรม

¹¹ สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ:2546, หน้า166. อ้างแล้ว

เกี่ยวกับการพัฒนาสุขภาพอนามัยอีก 5 กิจกรรม กรณีตัวอย่างเช่น ที่บ้านยางหลวงมีการสร้างโรงฝีกอบรมทอผ้า บ้านทับมีการเทพื้นคอนกรีตในศาลาอเนกประสงค์ และบ้านพุทธเอ็นมีการสร้างแท้งค์น้ำประปาบ่อน้ำทิพย์หน้าวัดพุทธเอ็น และบ้านช่างเค็งก็มีการสร้างประปาสุขาภิบาล และสร้างถนนหนทางตรอกซอยต่างๆ อีกมากมาย ซึ่งโครงการร่วมที่เป็นฐานของการพัฒนาหมู่บ้านอันประกอบด้วยการสร้างรั้วบ้าน ขุดบ่อน้ำ ปรับปรุงหรือสร้างยุงฉางข้าว และปรับปรุงระบบเหมืองฝายต่างๆ

จากข้อมูลโครงการพัฒนาหมู่บ้านที่ดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526-2529 พบว่าโครงการก่อสร้างถาวรวัตถุรวมทั้งสิ้น 592 โครงการ ซึ่งแต่ละบ้านจะมีจำนวนโครงการและลักษณะของโครงการแตกต่างกันไป

ภาพที่ 3.17 สิ่งก่อสร้าง,โครงการต่างๆต่อเนื่องจากการพัฒนาของภาครัฐ

2. ประเด็นเกี่ยวกับการเกษตร

“มองชาวบ้านในเรื่องการทำการเกษตรว่าถ้าหลัง
ควมมาพัฒนาซึ่งต้องมีการเปลี่ยนแปลง เช่น การปลูกพืช
การปลูกไม้ผล จะทำให้ชาวบ้านมีผลผลิตเพิ่มและรายได้
จากการปลูกไม้ผล”

การพัฒนาด้านการเกษตรของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ดำเนินการไปควบคู่กับการพัฒนาป่าไม้ ที่ดิน และแหล่งน้ำโดยมีเป้าหมายหลักให้ชาวบ้านมีที่ดินทำกินถาวร ไม่ไปบุกเบิกป่า

เพิ่ม,มีแหล่งน้ำในการเกษตร และสามารถเพิ่มผลผลิตข้าวต่อไร่ และการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจทดแทนการปลูกฝิ่น เพื่อยกระดับมาตรฐานชีวิตและรายได้ให้ดีขึ้น

โครงการฯได้ประสบความสำเร็จ ในการทำให้มีข้าวพอเพียงในบริเวณพื้นที่โครงการ ซึ่งภายใต้การเร่งรัดผลผลิต ทำให้ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นในหมู่บ้านบางแห่ง ได้ถึงร้อยละ 18 เมื่อพ.ศ. 2528 เป็นร้อยละ 18.5 จากพื้นที่ 1,500 ไร่ ในปีพ.ศ. 2529 ส่วนในพื้นที่ดอนงานของโครงการเร่งรัดผลผลิตยังได้รับความสำเร็จ คือ ผลผลิตข้าวเพิ่มขึ้นร้อยละ 31 ในปี พ.ศ. 2528 เป็นร้อยละ 33 จากพื้นที่ 3,000ไร่ ในปี พ.ศ. 2529 การปลูกพืชล้มลุกในพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มมีอยู่ในพื้นที่โครงการระยะที่ 1 เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีพืชต่างๆ เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง กระเทียม หอมแดง และพืชผักต่างๆ และพืชเศรษฐกิจที่ปลูกในพื้นที่รับน้ำจากชลประทานในฤดูแล้งได้แก่ กระเจี๊ยบ พริก ละหุ่ง ถั่วแดง และมันฝรั่ง ซึ่งกรมส่งเสริมการเกษตรได้ทุ่มเทความพยายามในการส่งเสริมถั่วเหลืองเป็นอย่างมาก และเป็นสาเหตุทำให้เกิดการบุกกรุป่า และมีการบุกเบิกป่าสงวนเป็นที่ทำกินกันมากมาย ดังได้กล่าวไว้ในงานประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเกษตรไหล่งปง

และจากนโยบายเดิมของโครงการฯ เป็นการหาทางเพิ่มการใช้ประโยชน์จากที่ดิน จากร้อยละ 85 ไปเป็นร้อยละ 100 โดยการจัดหาที่ดินผืนใหม่ที่ที่มีน้ำชลประทาน และที่ดินที่อาศัยน้ำฝนที่มีการจัดทำขั้นบันได ให้แก่เกษตรกรที่ไม่มีที่ดินเพียงพอ เมื่อมีการตัดท้องที่บ้านจนออกจากที่ดินดำเนินงานของโครงการแล้ว ก็ไม่มีที่เหลือมากพอที่จะนำมาพัฒนา ดังนั้นโครงการฯจึงได้เน้นด้านการปรับพื้นที่ดินทางการเกษตรที่มีอยู่ โดยการปรับทำเป็นขั้นบันได และจัดหาโครงสร้างแหล่งน้ำให้สำหรับพื้นที่ทำการเพาะปลูกข้าว

เบื้องแรกของการทำงานในปี พ.ศ. 2524 การขยายพื้นที่เพาะปลูก พร้อมกับการออกเอกสารสิทธิที่ทำกิน(ส.ท.ก.) ค่อนข้างมีข้อจำกัดอย่างมากโดยเฉพาะบริเวณต้นน้ำอันเนื่องมาจากความขัดแย้งกันเองระหว่างแนวทางของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มกับแนวทางในการจัดป่าของรัฐ ดังข้อพิจารณาหัวข้อหนึ่งในที่ประชุมของคณะกรรมการบริหารโครงการระดับส่วนกลางเมื่อปี 2525 มีว่า.... (ที่ประชุม) ได้พิจารณาถึงปัญหา ความขัดข้อง และอุปสรรคต่าง ๆ ที่เป็นเหตุให้ทาง USAID เห็นว่า ไม่ได้เป็นไปตามเงื่อนไขอีกเรื่องหนึ่งคือ การจัดสรรที่ดินให้ราษฎรทำกินโดยเฉพาะอยู่ในเขตป่าสงวนแต่ในโครงการยังทำไม่ได้เนื่องจากขัดกับมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ.2518 ที่ให้อพยพชาวเขาออกจากเขตลุ่มน้ำทั้งหมด จึงเป็นการขัดกับวัตถุประสงค์ของโครงการ

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้นำเรื่องนี้เข้าหารือกับคณะรัฐมนตรีเมื่อ 26 มีนาคม 2525 เพื่อขอให้คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติในหลักการเป็นนโยบายเฉพาะเรื่องของโครงการพัฒนา ลุ่มน้ำ

แจ่มเท่านั้น เมื่อช่องทางในระดับนโยบายเปิด ทางสำนักงานยูเนสโก ขอให้มีการปรับปรุงวิธีการออกเอกสารสิทธิที่ทำกิน (ส.ท.ก.) ให้ไปอยู่ในความรับผิดชอบของป่าไม้เขตจังหวัดเชียงใหม่ และได้อนุมัติเงินสำหรับค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานในกรมป่าไม้ เพื่อให้มีการคล่องตัวในการดำเนินงานด้านนี้มากขึ้น โดยมีการออกเอกสาร ส.ท.ก. ทั้งนอกเขตต้นน้ำลำธารที่ได้รับอนุมัติเป็นกรณีพิเศษตาม มติ ครม. เมื่อ 11 พฤษภาคม 2525 ราย ได้ไม่เกิน 15 ไร่

การก่อสร้างขั้นบันไดดิน (Bench Terrace) คือ รูปแบบการพัฒนาที่ดินที่ได้รับการส่งเสริมมากที่สุด ทางโครงการ ฯ มีสมมติฐานว่าการทำไร่ของชาวบ้านเป็นการทำไร่เลื่อนลอย ก่อให้เกิดการชะล้างทำลายหน้าดิน และการทำลายป่า ถ้าสามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกให้มีสภาพเป็นเกษตรแบบถาวร มีระบบการป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดินและบำรุงดินเป็นอย่างดี และออกเอกสารสิทธิที่ทำกินได้ ชาวบ้านจะมีความมั่นใจในการพัฒนาพื้นที่ที่ตนถือครองอยู่และไม่ละทิ้งที่ดินที่ได้รับการทำขั้นบันไดดิน เข้าไปบุกรุกทำลายป่าเพิ่มเติม

ภาพที่ 3.18 การทำขั้นบันได หนึ่งในรูปแบบพัฒนาที่ดินของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแจ่ม

การดำเนินงานในการก่อสร้างขั้นบันไดดินจะมีรูปแบบดังนี้

หนึ่ง – การคัดเลือกพื้นที่ร่วมกันระหว่างกรมป่าไม้และกรมพัฒนาที่ดิน

สอง - สำรวจ และออกแบบก่อสร้างชั้นบันไดดินทำแผนที่ขอบเขต แผนที่ระดับและ จำแนกสมรรถนะของดิน

สาม - ประชุมชี้แจงเกษตรกรเจ้าของพื้นที่เพื่อสร้างความเข้าใจที่ดีต่อการสร้างชั้นบันไดดิน

สี่ - การก่อสร้างชั้นบันไดดินโดยสถานีพัฒนาที่ดินเชียงใหม่ กรมพัฒนาที่ดิน วางแนวระดับที่ออกแบบไว้ และควบคุมการก่อสร้าง โดยจ้างแรงงานจากเกษตรกรเจ้าของพื้นที่ และ เกษตรกรอื่นในพื้นที่นั้นๆ คิดค่าแรงเฉลี่ยไร่ละ 2,014 บาท

ห้า - ทำการปรับปรุงบำรุงดินด้วยปุ๋ยหมัก และทำแปลงสาธิตระบบการปลูกป่าในพื้นที่ ชั้นบันไดดิน โดยมีระบบการปลูกพืชดังนี้ ข้าวไร่สลับกับถั่วลิสง หรือถั่วเหลือง/ ข้าวโพดสลับกับ ถั่วลิสง หรือถั่วเหลือง และปลูกถั่วเขียว ถั่วดำ และถั่วเหลืองแดงหลวงตามเป็นพืชครั้งที่สอง

หก - ส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ก่อสร้างชั้นบันไดดิน

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มได้ปรับทำชั้นบันไดดินแล้วเสร็จตามเป้าหมาย 15,600 ไร่ ซึ่งเป็นชั้นบันไดดินแบบติดต่อกันทั้งหมด พื้นที่ที่ปรับทำชั้นบันไดมีขนาดตั้งแต่ 30 ไร่ ถึง 4,400 ไร่ กระจายอยู่ใน 47 หมู่บ้าน ชั้นบันไดทั้งหมดทำโดยการใช้แรงงานคน

งานการปรับทำชั้นบันไดดินสามารถบรรลุเป้าหมายได้ในเวลาสั้น(งานเสร็จตั้งแต่พ.ศ. 2527)เนื่องจากความรีบเร่งในการจัดสร้างชั้นบันไดดินส่วนหนึ่ง และส่วนหนึ่งเนื่องจากเจ้าหน้าที่ผู้ ควบคุมงานจัดสร้างได้รับการอบรมน้อยเกินไป ซึ่งส่วนมากได้รับการอบรมในด้านการจัดทำชั้น บันไดดินเพียง 1 สัปดาห์ ทำให้สภาพชั้นบันไดดินแบบติดต่อกัน ใน 3 หมู่บ้าน คือ บ้านแม่นาจร บ้านนาฮ้อย และบ้านทุ่งแก คุณภาพของงานยังไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร¹²

ความผิดพลาดที่สำคัญๆ มีดังนี้

1. ความชันของลาดเทกลับด้านในยังน้อยเกินไป
2. ส่วนที่เป็นดินถมและหัวแปลงของชั้นบันไดไม่ได้รับการบดอัดให้ดีพอ และไม่มีการ ปลูกหญ้าหรือพืชอื่นๆ บนหัวแปลงเพื่อป้องกันการพังทลายของดิน
3. ไม่มีการอนุรักษ์หน้าดิน
4. ไม่มีทางระบายน้ำ
5. ไม่มีหลักฐานแสดงให้เห็นถึงการบำรุงรักษาอย่างถูกวิธี

¹² รายงานการประเมินผลโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ครั้งที่ 2

ความผิดพลาดตามที่กล่าวข้างต้นต่างก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความเสียหายแก่ชั้นบันไดดิน และการไม่มีการซ่อมแซมและบำรุงรักษาที่ถูกวิธีจะทำให้ชั้นบันไดดินเหล่านี้พังเสียหายไปในที่สุด

งานวิจัยเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดิน ที่ เดวิด อี ฮาร์เปอร์ ได้ศึกษาเพื่อเขียนเป็นวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ณ มหาวิทยาลัยฮาวาย ซึ่งฮาร์เปอร์ได้เปรียบเทียบงานการอนุรักษ์ดินของโครงการต่างๆ ผลสรุปบางประการได้นำมาอ้างไว้ในที่นี้ สิ่งหนึ่ง คือ การชะล้างดินในอำเภอแม่แจ่มแตกต่างกันมาก (7-183 ต้นต่อเฮกตาร์)

จากการศึกษาของทีมงานทำให้ทราบถึงข้อเท็จจริงที่ชาวบ้านในหลายๆหมู่บ้านที่ได้ยินยอมให้โครงการฯเข้ามาปรับที่ทำกินของตนเองเป็นชั้นบันไดดิน ก็เพราะต้องการเอกสารสิทธิในที่ดิน(ส.ท.ก.)ตามนโยบายเดิมของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม

มีเกษตรกรบางส่วนที่เห็นด้วยกับการทำชั้นบันได เกษตรกรที่บ้านแม่นาจรผู้หนึ่งบอกว่า ผลผลิตข้าวก่อนที่จะมีชั้นบันไดดิน ได้ข้าว 260 ถึง(2,600 กิโลกรัม) ในพื้นที่เพาะปลูกจำนวน 8 ไร่ แต่หลังจากสร้างชั้นบันไดดินแล้วสามารถผลิตข้าวได้มากถึง 300 ถึง(3,000 กิโลกรัม) ซึ่งเขาให้เหตุผลว่าได้ใช้ปุ๋ยเคมีหลังจากทำชั้นบันไดดินและมั่นใจว่าปุ๋ยไม่ถูกชะล้างไปจากบริเวณเพาะปลูกและสามารถกักน้ำไว้ได้ด้วย และที่บ้านนาฮ่อมมีเกษตรกรท่านหนึ่งกล่าวว่า ก่อนที่จะมีการทำชั้นบันไดดิน ได้ผลผลิตข้าว 20 ถึง(200 กิโลกรัม)ต่อไร่ หลังจากทำชั้นบันไดดินและได้ใช้ปุ๋ยทำให้ผลผลิตข้าวเพิ่มเป็น 35 ถึง(350 กิโลกรัม)ต่อไร่ การเพิ่มในผลผลิตข้าวที่ปลูกบนชั้นบันไดดิน อาจเนื่องมาจากปัจจัยประกอบกันหลายอย่าง และได้มีชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการทำชั้นบันไดดิน เพราะผลผลิตกลับลดลง เนื่องจากดินชั้นล่างถูกพลิกกลับมาอยู่ที่ผิวน้ำ

“อย่างแม่นาจร นาฮ่อมนี้เขาได้ข้าวดี อย่างห้วย
ป่าตอง อย่างบ้านแฮนปลูกข้าวได้ดี ข้าวดีแต่ๆละ มันเป็น
ชั้นบันได แต่บะเดียนี่บ่มีแล้ว แป้งบ่หื้อขี้ดินพัง จ้างจาว
บ้านหื้อมีรายได้ แล้วถนนแม่นาจร ทำจากแม่ซากับสุบรวม
ตื้นหนึ่ง จากแม่ซาไปห้วยผาที่หนึ่ง หมู่นี้คือว่าเขาของบมา
ก่อหื้อผู้ฮับเหมาทำ เขา(เจ้าหน้าที่ของโครงการพัฒนาลุ่ม
น้ำ) บ่ทำคนเดียว หมู่ฮับเหมาเขา ทำดีเน้อ ปรับระดับของ
ถนน เขาเยี่ยะดี อนาคตของความชันของตำห่วย เขาเยี่ยะดี
ชั้นห้วยผาดีก็ห้วยผาแล้วก่อตั้งบ้านพยุไปแม่หางานนี้ ตัดลูก

บ้านพุยไป แม่หงานสันปูเลยหมื่นนี้หนา เป็นผลของโครงการ
 ลุ่มน้ำ ส่วนมากเขาจะเข้าดั่งป่าไม้ มีป่าไม้ลุ่มน้ำนี้หนา หยั่ง
 อำนาจหมื่นนี้ก่อนมาป่าไม้ลุ่มน้ำลุ่ม หมูอำนาจหลายหมูลุ่มน้ำห
 นะ”¹³

เมื่อพิจารณาการดำเนินงานก่อสร้างขั้นบันไดดิน จะพบว่าโครงการฯ มุ่งเน้นไปที่รูปแบบ
 ของการจัดการที่ดินเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำตามหลักวิทยาศาสตร์การเกษตรมากกว่าการจัดสรร
 ที่ดินให้กับผู้ที่ไม่ที่ดินทำกิน หรือมีที่ดินน้อยตามที่กล่าวอ้างไว้ในแนวทางการดำเนินงาน

เมื่อโครงการฯ ไม่ลงไปเกี่ยวข้องกับเรื่องการกระจายทรัพยากรที่ดินในท้องถิ่น เจ้าของที่ไร่
 โดยมากจึงยินยอมพร้อมใจให้โครงการทำขั้นบันไดดินในพื้นที่ของตน เพราะเจ้าของที่คาดว่าตน
 จะได้รับทั้งผลประโยชน์จากการปรับแต่งที่ดิน การได้ค่าจ้างแรงงาน และมีโอกาสในการรับสิทธิ
 ใน ที่ทำกินง่ายกว่าพื้นที่ไร่ทั่วไป

คนที่ได้ขั้นบันไดคนที่ได้ก็เป็นเจ้าของที่ไร่ที่มัน ที่บ้านก็คงเดิมที่ของใครคนนั้นก็ได ที่
 ทำนาขั้นบันไดตรงที่ของใครนั้นเขาจะดูแล ที่ตรงไหนสมควรทำเขาก็จะไปทำตรงนั้น ที่ดอยสูง
 จริงๆ เขาก็ไม่ทำ เขาเลือกทำที่ว่าจะจะเป็นประโยชน์สำหรับชาวบ้าน เจ้าที่เขาก็ยอมให้ทำเพราะเขา
 ปรับให้มันดีขึ้นบางหมู่บ้านเขาปรับให้รวมกันแล้ว 20 - 30 ไร่ และมีการจ้างงานกับชาวบ้าน ผู้
 ชายได้วันละ 38 บาท ผู้หญิงได้ 35 บาท

หลังงานก่อสร้างขั้นบันไดแล้วเสร็จ ขั้นบันไดดินบางแห่งก็ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้
 อย่างมีประสิทธิภาพเนื่องจากปัญหาหลายประการ เช่น การเพาะปลูกข้าวในขั้นบันไดดินไม่
 สามารถพึ่งพาน้ำฝนได้อย่างเดียว การปลูกถั่วเหลืองมักจะมีปัญหาน้ำขังจนรากเน่า ต้นตายได้
 ชาวบ้านหลายคนจึงไม่ได้สนใจบำรุงรักษาขั้นบันไดดินตามที่โครงการคาดหวังให้เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม การขยายพื้นที่เพาะปลูกด้วยการทำขั้นบันไดดินอย่างต่อเนื่อง ตลอดจน
 ระยะเวลาของโครงการฯ ที่ตั้งไว้ 15,600 ไร่ ใน 5 ตำบล และงานรับจ้างที่ครอบคลุมไปถึงส่วน
 การก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เช่นถนน อาคาร อ่างเก็บน้ำ สะพาน รังริน ได้กลายเป็นแหล่ง
 ทรัพยากรที่สำคัญสำหรับชาวบ้านหลายคน เพราะราคาค่าจ้างของโครงการฯ สูงกว่าค่าจ้างใน
 ภาคเกษตรทั่วไป

¹³ พ่อหนานดำ ปินคำ อายุ 77 ปี บ้านแม่วาก สัมภาษณ์

“เมื่อก่อนลุ่มน้ำเข้ามา บ้านเฮาเยี่ยะการเอามือเอาวัน
กัน ปอเกยจ้างรายวันชักเตื่อ เยี่ยะเวียกเยี่ยะการอะหยังก่อ
จ้วยกัน ปอลุ่มน้ำเข้ามาจ้างชูดนาขึ้นบันไดเป็นรายวัน ก่อ
เริ่มจ้างกันตั้งแต่เมื่ออัน ก้าจ้างป้อนานจำบ่อได้ เมื่อลุน
มาบ้านเฮาจ้างกันวัน 60 บาท ต่อมาก่อ 80 บาท มะ
เดี๋ยวัน 100 บาท บ้านเฮายังดีหนาปลูกไผ่ปลูกนาเอาวัน
กันอยู่ เพราะพัฒนาชุมชนเป็นมาตั้งกลุ่มแม่บ้านหื้อเยี่ยะ
ก้านจ้วยกัน

พัฒนาชุมชนตีมาตั้งกลุ่มแม่บ้านจ้อคุณลี เอสันเที
ยะ เป็นมาตั้งหลายกลุ่ม ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2521 ตีป้อนาน
จำได้มีกลุ่มออมทรัพย์ (สัจจะสะสมทรัพย์) เขาถือเอาวันที่
5 ธันวาคมทุกปีเป็นวันประชุม กลุ่มแม่บ้านประชุมวันที่ 12
สิงหาคมทุกปี เป็นหยั่งอู้กู่ปี เมื่อลุนมามีกลุ่มออมทรัพย์ยุบ
ไป เกิดกลุ่มใหม่เหมหยังกลุ่มเลี้ยงจัวเลี้ยงควาย กลุ่มตอ
ผ้า กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มมีก้านหื้อออกเงินสัจจะตัง
หมด (เงินกู้) สมาชิกออกเงินบ่อเป็ลาออกไปฟอง กลุ่ม
ออมทรัพย์เก่ายุบแล้วเปลี่ยนใหม่ บะเดี๋ยยังมีเงินมี
กรรมการมีสมาชิกอยู่”¹⁴

แต่สำหรับชาวบ้านบางคนก็ไม่ได้พึ่งพาอยู่กับการจ้างงานในโครงการพัฒนาอย่างเดียว
เพราะในช่วงนี้เริ่มมีแนวโน้มของการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรไปยังภาคอื่นๆ เช่น
ภาคบริการต่างๆ หรือบางคนก็อาศัยหน่วยงานอื่นๆ ของรัฐที่ดำเนินการในเขตแม่แจ่มเป็นแหล่งหา
รายได้เช่นงานปลูกสร้างสวนป่าตามดอยขุนน้ำต่างๆ

การปลูกฝิ่นมีประวัติการปลูกในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แจ่ม มาช้านานแล้ว ฝิ่นเป็นพืชที่สำคัญ
ชนิดหนึ่งของเกษตรกรในพื้นที่สูง ทั้งเพื่อการบริโภคเอง และด้านการค้าเป็นพืชเศรษฐกิจ

บ้านพุย นับว่าเป็นหมู่บ้านที่มีการผลิตฝิ่นมากที่สุดในอำเภอแม่แจ่ม เป็นอันดับสองของ
จังหวัดเชียงใหม่ มีเนื้อที่ปลูกถึง 1,205 ไร่(193 เฮกตาร์) บ้านปางอุ๋ง มีเนื้อที่ปลูกฝิ่นเป็น 793

¹⁴ สัมภาษณ์พ่อนานดำ ปินคำ อายุ 77 ปี บ้านแม่วาก ต.แม่่นาจร

ไร่ (127 เฮกตาร์) และบ้านแม่จอก มีเนื้อที่ปลูกฝิ่น 268 ไร่ (43 เฮกตาร์) ซึ่งรวมเนื้อที่ปลูกฝิ่นทั้งสิ้น 2,268 ไร่ (363 เฮกตาร์) และพบว่าระดับการผลิตรวมประมาณ 2,835 กิโลกรัม คิดเป็นร้อยละ 16 ของการผลิตรวมในทั้งจังหวัดเชียงใหม่

โครงการกำจัดฝิ่นโดยการสนับสนุนโครงการปลูกพืชทดแทน ในอดีตเกษตรกรไม่ค่อยนิยม แต่กลับใช้พืชทดแทนฝิ่นไปเสริมรายได้ให้แก่ฝิ่น

มาตรการกดดันบนพื้นที่ปลูกฝิ่นด้วยการปลูกสนไล่ที่คือ หลังจากที่มีการยุติการปลูกฝิ่นกับพื้นที่บนดอย ก็มีโครงการกรมป่าไม้มาดำเนินการปลูกป่าสนในพื้นที่บนดอยแม่แจ่มเกือบเต็มพื้นที่ เช่น ป่าสนแม่สะต๊อบ ป่าสนบ้านพุย ป่าสนปางตอง(ที่ตรงป่าสนปางตองครั้งหนึ่งในช่วงเรียกร้องประชาธิปไตยได้มีการปะทะระหว่างเจ้าหน้าที่กับนักศึกษาที่เข้าป่า จนมีการตายเกิดขึ้น)

ช่วงเวลานี้ยังไม่ได้เป็นมาตราขั้นเด็ดขาดเหมือนช่วงปลาย ๆ ยุคที่รัฐส่งทหาร - ตำรวจ ขึ้นไปกวาดล้างฝิ่นเผา แต่ก็ทำให้ชาวบ้าน หลายคนตัดสินใจเลิกปลูกฝิ่นและหันเปลี่ยนเส้นทางมาปลูกพืชเศรษฐกิจในเขตป่ารอบบ้านแทน ซึ่งก็สอดคล้องกันพอดีกับการขยายตัวของตลาด การส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ และเร่งรัดการเพิ่มผลผลิตเกษตร(นา – ไร่) ของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม

จากเป้าหมายทางยุทธศาสตร์เรื่องการปราบคอมมิวนิสต์และการลดพื้นที่การปลูกฝิ่น ซึ่งได้รับผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง และโครงการนี้ยังช่วยปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ของ “รัฐ” ในสายตาชาวบ้านแม่แจ่มไปในทิศทางบวก

การปรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชน ด้วยการใช้โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มเป็นหัวหอกทำให้ รัฐค่อนข้างประเมินว่าปัญหาความมั่นคง และการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐของชาวแม่แจ่ม เมื่อทศวรรษ 2510 – 2520 น่าจะหมดสิ้นไป แม่แจ่มกำลังคืนสู่โครงสร้างการบริหารราชการแบบปกติได้อีกครั้งหนึ่ง นั่นก็หมายรวมถึงการเข้ามาควบคุมแย่งยึด และแทรกแซงการจัดการทรัพยากร และการบริหารของรัฐในเขตอำเภอแม่แจ่มน่าจะเข้าสู่ภาวะปกติได้เช่นกัน

หลังจากที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำเข้ามาในแม่แจ่มเข้ามาพัฒนาแม่แจ่มก่อให้เกิดโครงการอื่นๆตามมาอีกหลายโครงการ อาทิเช่น

1. โครงการสวนสนที่เข้ามาปลูกไม้ที่ว่างหลังเลิกปลูกฝิ่นโดยกรมป่าไม้

โดยมีการรับสมัครชาวบ้านในละแวกใกล้ๆไปเป็นคนงานปลูกสนซึ่งมีการใช้งบประมาณสูงมาก และมีเกลื่อนทั่วดอยในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม หางเหนือก็มีป่าสนแม่สะต๊อบ ฯลฯ ทางใต้ก็มีปางสนปางหินฝน และมีอีกมากมาย

2. โครงการหลวงเพื่อพัฒนาชาวเขา

ซึ่งเป็นโครงการของพระเจ้าอยู่หัว แก่ไขการปลูกฝิ่น โดยมีการปลูกพืชไม้ผลเมืองหนาว เช่น กาแฟ พืชผักเมืองหนาว ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านมีพอกินหลังจากเลิกปลูกฝิ่น

“เมื่อก่อนแม่แจ่มนี้จะขาดแคลนข้าว ถนนไฟฟ้า นี่ คือ ปัจจัยพื้นฐานส่วนหนึ่งที่เราเคยอยู่แบบดั้งเดิมเก็บผักในไร่สวน แต่ตอนนี้กลายเป็นเงินหมด พอเป็นเงินขึ้นมาพอดูเด็กที่ไม่เคยเที่ยวเรด ก็เที่ยวไม่เคยเที่ยวร้านอาหารก็เริ่มเที่ยว เพราะว่าต้องเอาชุมชนไปอบรมไปดูรอบนอกไปดูเมืองที่เจริญ แต่พอเราได้ส่วนหนึ่งเราก็สูญเสียอีกส่วนหนึ่ง คือ วัฒนธรรมเรา เหมือนกับที่ว่าที่เราทำได้ข้าวมากขึ้น แต่ว่าเราต้องเสียไปเท่าไร แต่ตอนนี้ก่อนที่ถนนจะเข้าก่อนที่ลุ่มน้ำแม่แจ่มจะเข้าถ้าเกิดเรามาเตรียมชาวบ้านเราทางแม่แจ่มจะมีการเปลี่ยนแปลงมีการประชาสัมพันธ์องค์กรก่อนที่จะเข้ามาก็มีบที่จะให้มาทำอย่างนี้ อย่างนี้นะ แต่จู่ ๆ จากที่ผมมองจะเป็นยุทธศาสตร์มากกว่า หลังจากนั้นในอำเภอแม่แจ่มจะปลูกฝิ่นเยอะโครงการตัวดีสหรัฐอเมริกาคือเป็นประเทศที่พยายามจะปราบเรื่องยาฝิ่น ที่นี้พอเราทำโครงการอะไรต่าง ๆ ซึ่งเป็นพันธมิตของสหรัฐอเมริกา ก็เลยทุ่มมาสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือมาปราบฝิ่น พอปราบยาฝิ่นทันทีชาวบ้านจะกินอะไร เรื่องปากเรื่องท้อง นี่ คือนโยบายของภาครัฐเมื่อก่อนคอมมิวนิสต์นั้นเป็นคนที่มาให้ข้อมูลความรู้แล้วก็มาต่อสู้กับภาครัฐ เมื่อก่อนภาครัฐไม่ค่อยสนใจชุมชน เหมือนกับว่าเอาเงินมาซื้อเราเข้าไป ซื้อเอาชื่อของภาครัฐเพื่อจะเอาไปต่อสู้กับระบบคอมมิวนิสต์”¹⁵

จากการพัฒนาโครงการลุ่มน้ำแม่แจ่มมองว่าเป็นการที่รัฐได้เข้ามาช่วยเหลือคนในแม่แจ่มให้มีการพัฒนาทั้ง 4 กระทรวงหลักก็จริงอยู่ ขณะเดียวกันนั้นในทางกลับกันก็เป็นการทำลายไป

¹⁵ คำบอกเล่าของนายอุทิศ สมบัติ จากการประชุมที่โรงเรียนมัธยมแม่แจ่ม

พร้อมกันไม่ว่าทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตของวัฒนธรรมของคนเมืองแจ่ม เช่น การเห็นเงินตราเป็นสิ่งสำคัญปลูกสร้างนิสัยที่ไม่ดี การหยุดโครงการก็เป็นการสร้างปัญหาคือจากที่ชาวบ้านเคยได้รับการช่วยเหลือมาตลอด พอมีปัญหาไม่รู้จักพึ่งตนเอง

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2524 โครงการฯ ได้พยายามผลักดันให้ชาวบ้านเพิ่มผลผลิตข้าวด้วยการเปลี่ยนชนิดพันธุ์ข้าว จากพื้นเมืองให้เป็นข้าวพันธุ์ขาว กข. โดยมีการจัดทำแปลงสาธิต แนะนำวิธีการปลูกข้าวเป็นแถวเป็นแนว จัดการแข่งขันการปลูกข้าวในแปลงสาธิต เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ชาวบ้านหันมาเปลี่ยนพันธุ์ข้าว และปรับเทคนิคในการทำนาของตน

ข้าวพันธุ์ใหม่ทำให้ปริมาณข้าวต่อไร่ มีมากขึ้นจากเดิมที่ใช้ข้าวพันธุ์เก่า เช่น ข้าวแดงกุดหรือข้าวดอกพุด ที่ปลูกในนาгинน้ำแม่แจ่ม เมื่อ ปี 2506 – 2524 จะได้ผลผลิตอยู่ระหว่าง 35 – 36 ถังต่อไร่ หลังจากมาปลูกข้าวพันธุ์ กข. ต่ำสุดจะอยู่ที่ 70 ถัง/ไร่ และสูงสุดอาจได้ถึง 110 ถัง/ไร่ ในกรณีใส่ปุ๋ยอาจเพิ่มได้มากถึง 150 ถัง/ไร่ แต่ก็พบว่า ข้าวพันธุ์ กข. จะให้ผลผลิตดีในทุกแปลงนา นาได้งემที่น้ำและแร่ธาตุไม่ค่อยดีนัก อาจได้ข้าว กข. เช่น นาгинน้ำแม่แรก จะใช้ข้าวหมยหนองหรือนาที่อยู่ต่ำ เช่น นาหล่มบ้านทัพ ปลูกข้าวพันธุ์ กข. ไม่ได้ เพราะพันธุ์นี้มีลำต้นเตี้ยเสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วมตายได้ง่ายกว่าข้าวพันธุ์เดิม

นอกจากการเปลี่ยนพันธุ์ข้าวแล้ว ทางเจ้าหน้าที่ยังส่งเสริมให้ชาวบ้านใช้ปุ๋ยเคมี ทั้งในระดับหมู่บ้านเป้าหมายที่ต้องการดูแลการเพิ่มผลผลิตข้าวโดยรวม และระดับนารายแปลง โดยใช้วิธีการรับสมัครตัวแทนชาวบ้านที่จะเข้าร่วมทดลองการใช้ปุ๋ย พร้อมให้คำแนะนำการเตรียมแปลง วิธีการใช้ปุ๋ยสูตรต่าง ๆ ให้เหมาะกับชนิดของดิน และระยะของการเพาะปลูก

โครงการฯ ยังมอบปุ๋ยให้กับชุมชนแต่ละแห่ง เป็นต้นทุนประมาณ 20 – 30 ลูก และแนะนำให้มีการจัดตั้ง “กลุ่มปุ๋ย” ขึ้นในชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านบริหารจัดการปุ๋ยกันเอง อย่างกรณีบ้านทัพไร่ ก็ใช้วิธีแบ่งให้กู้เป็นกิโล คนละ 10 – 20 กิโลกรัม ถึงเวลาใช้คืนก็เก็บเป็นเงินพร้อมดอก และเอาเงินนั้นไปซื้อปุ๋ยเข้ามาเพิ่ม

“กองทุนปุ๋ยหมู่บ้านเป็นหนี้ไว้ 5,000 บาท (ห้าพันบาท) ตอนนี้นักองทุนนั้นยังมีอยู่ มีกรรมการรับผิดชอบซื้อปุ๋ยให้ชาวบ้านกู้ปีเมื่อลุนมานี้ป้อนานัฐข้าวว่า อบต. เป็นหนี้แถมหลายหมื่นเป็นเงินหมุนเวียน ป้อนานบ่อัฐรายละเอียด กรรมการเขาถ้าจะอยู่

เมื่อลุ่มน้ำเข้ามาบ้านเฮาข้าวบ่อปอกิน เป็นส่งเสริม
 หื้อบ้านเฮาปลูกข้าวนาโด (นาปรัง) เยี่ยะหน้อยได้นัก
 หยั่งของบ่อหนานมีนา 2 ไร่ภาชี เยี่ยะนาปีได้เข้าบ่อถึง
 ร้อยถึง เยี่ยะนาโดได้ข้าวร้อยปายเกือบถึงสองร้อย”¹⁶

ปริมาณข้าวที่เพิ่มขึ้นจากข้าวพันธุ์ใหม่และการเร่งผลผลิตด้วยปุ๋ย ทำให้ชาวบ้านที่มีนา
 ขนาดปานกลางลดปริมาณการขาดข้าวในแต่ละปีลงได้บ้าง แต่ก็มีอยู่อีกจำนวนหนึ่งยังคงต้องพึ่ง
 พาข้าวจากแหล่งข้าวหลวง หรือการซื้อข้าวกินตามร้านค้าต่างๆ ในเขตชานเคิ่ง หรือร้านค้าตาม
 บ้านที่เริ่มเปิดตัวมากขึ้น

ด้านการส่งเสริมพืชเศรษฐกิจ (ถั่วเหลืองสจ.4, สจ.5) เดิมชาวบ้านจะปลูกถั่วเหลืองพันธุ์
 แก้ว หอมแดง หอมขาว งา ข้าวโพด เพื่อการค้าอยู่แล้ว โดยมากจะเป็นการปลูกในแปลงนาหลังฤดู
 เก็บเกี่ยว และพื้นที่ไรรอบๆ บ้านไม่มีการใช้ปุ๋ย ยาสารเคมีเข้าช่วย และอัตราการลงทุนในภาค
 เกษตร ด้วยการไปกู้เงินจากสถาบันการเงินค่อนข้างต่ำยกเว้นคนที่ไปทำไร่ที่โหล่งปง

แต่มาถึงยุคนี้ หน่วยงานด้านการเกษตรที่ทำงานอยู่ภาคใต้โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม
 ได้ตอบ สนองนโยบายในการผลิตถั่วเหลืองเพื่อการบริโภคในประเทศ ตามแนวโน้มของความ
 ต้องการในการบริโภคถั่วเหลืองที่เพิ่มขึ้นในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5
 (2525 – 2529) โดยใช้พื้นที่ปฏิบัติงานโครงการเป็นพื้นที่เป้าหมายในการส่งเสริมการปลูกถั่ว
 เหลืองพันธุ์ใหม่ คือ สจ.4 , สจ.5

สืบเนื่องจากรัฐบาลกำลังสนใจในการเพิ่มผลผลิตถั่วเหลือง ให้มีปริมาณผลิตต่อไร่สูงขึ้นกว่า
 ที่เป็นอยู่โดยให้มีการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรใช้เมล็ดพันธุ์ใหม่ที่มีประสิทธิภาพดีกว่าพันธุ์เก่า
 สนับสนุนให้มีการใช้ปุ๋ย เชื้อจุลินทรีย์ สนับสนุนให้เกษตรกรหาเงินทุนเพื่อนำมาซื้อปัจจัยในการ
 ผลิตและปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตอย่างเพียงพอ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มได้มอบหมาย
 ให้คณะทำงานเร่งรัดเพิ่มผลผลิตพืชไร่ จัดทำแผนและการดำเนินงานการเร่งรัดการเพิ่มผลผลิตพืชไร่
 เพื่อให้เกษตรกรในพื้นที่ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม มีรายได้เพิ่มขึ้นจากที่ได้ปัจจุบัน

จากข้อมูลอย่างเป็นทางการของโครงการฯ ที่ได้สำรวจพื้นที่การปลูกถั่วเหลืองในเขต
 ดำเนินการโครงการฯ เมื่อปี พ.ศ.2524 พบว่า มีพื้นที่การปลูกอยู่เพียง 2,149 ไร่ พอถึงปี
 พ.ศ.2528 ขยายพื้นที่ปลูกออกไป 5,531 ไร่หรือประมาณสองเท่าเสร็จ ถัดมาเพียงปีเดียวพื้นที่

¹⁶ สัมภาษณ์พ่อหนานดำ ปินคำ อายุ 77 ปี บ้านแม่วาก ต.แม่นาจร

เพาะปลูกที่ขยายเป็น 8,486 ไร่ เมื่อสิ้นสุดปี พ.ศ.2531 พื้นที่ปลูกถั่วเหลืองทั้งหมดในขอบเขตโครงการ ฯ ขยายตัวออกไปถึง 17,279 ไร่ หรือประมาณ 800 %ภายในเวลา 7 ปี

“ลดพื้นที่ทำไร่เลื่อนลอย มาทำดีเดียวกันดีฮ้องป่าต๋องนอก ฮ้องป่าต๋องใน ห้วยป่าบง ขุนห้วยแห้ง ห้วยตาตดิน และบนบ้านเกียก ตะกอนบ้านเฮาจะทำไร่หมุนเวียน เหล่าไร่ไผ่เหล่าไร่มัน 5-6 ปี ปีก็มาเอาแถมเยี่ยะกันหยั่งอี เหล่าไร่เก่ามีกู๋ห้วย เอาป่าแก่ (ตัดไม้ใหญ่) ก่อมี

ดีไร่เป็นส่งเสริมหื้อปลูกถั่วเหลือง เมื่อปลูกถั่วเหลืองเมื่อปลูกถั่วเหลืองใหม่ ๆ ได้เงินดี จาวบ้านดีบ่อหมีไร่ก่ไป พันไร่ (ตัดไม้ใหญ่) พันนั้ขึ้น ๆ หลายปีมันก่เป็นคอยหัวไลน์หมดหยั่งดีเฮาหันมะเดียว แต่เขาก่อไปเอาดีไหนเอาไหลงเดียวกันนั้น อันนี้เฮาบว่ากันน่อต่างคนต่างไ่ได้”¹⁷

ข้อมูลจากสหกรณ์การเกษตรแม่แจ่มก็สอดคล้องตัวเลขของการขยายตัวของพืชชนิดอยู่ไม่น้อย ในปี พ.ศ.2525 สหกรณ์ ฯ ปล่อยเงินกู้แก่สมาชิกเพียงแค่ 361,000 บาท มาถึงปี พ.ศ.2529 วงเงินที่ปล่อยกู้เพิ่มขึ้นเป็น 1.5 ล้านบาท พอสิ้นสุดปีสหกรณ์การเกษตรแม่แจ่มทำกำไรได้สูงที่สุดถึง 192,062 บาท เป็นปีแรกตั้งแต่เปิดดำเนินการมา 9 ปี และได้รับคำชมว่า

“เป็นสหกรณ์ที่สามารถชำระเงินกู้ให้แก่กรมส่งเสริมสหกรณ์ได้ทุกปี ซึ่ง เป็นความสำเร็จที่หาได้ยากในบรรดาสหกรณ์การเกษตรของประเทศ”

ระยะต้น ๆ ของการส่งเสริมปลูกถั่วเหลืองของโครงการ ฯ ชาวบ้านจำนวนมากเลือกที่จะเข้าสู่การผลิตถั่วเหลืองพันธุ์ใหม่ด้วยการประหยัดต้นทุน ไม่ใส่ปุ๋ยใส่ยา และไม่ค่อยกู้ยืมเงินจากสหกรณ์มาลงทุนเท่าใดนัก และมีชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งยังคงรักษาระดับการผลิตเพื่อยังชีพด้วยการใช้พื้นที่ป่ารอบบ้านผลิตข้าวไร่ไว้บริโภค แต่เมื่อรัฐ ส่งเสริมให้มีการเร่งผลผลิตถั่วเหลืองต่อไร่

¹⁷ สัมภาษณ์พ่อนานดำ ปินคำ อายุ 77 ปี บ้านแม่วาก

โดยใช้ปุ๋ยเร่ง และมีชาวบ้านหลายรายได้เงินได้ทองจากการขายถั่วเหลืองเพิ่มขึ้น คนที่ได้กำไรก็หาซื้อจับจ่ายของกิน เครื่องใช้ไม้สอย สิ่งอำนวยความสะดวกเข้ามาในบ้าน คนอื่น ๆ จึงเริ่มกล้าเสี่ยงเข้าสู่ระบบสินเชื่อ เพื่อการลงทุนเร่งผลผลิต และพากันเปลี่ยนพื้นที่ปลูกข้าวไร่ให้เป็นถั่วเหลือง หรือ เบิกป่าใหม่ด้วยการใช้แรงงานในครัวเรือน หรือแรงงานรับจ้างทั้ง ไต ปกาเกอญอ ที่อยู่ในแม่แจ่ม พวกที่ยังปลูกข้าวไร่อยู่ก็ต้องเลิกปลูกเพราะประสบปัญหาฝูงนกชุมกินข้าวไร่จนผลผลิตเหลือเพียงเล็กน้อยไม่คุ้มกับแรงงานที่ลงไป

ปริมาณการผลิต/พื้นที่เพาะปลูกถั่วเหลืองที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นในช่วงโครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำแม่แจ่ม และผลประกอบการของสหกรณ์การเกษตรที่มีกำไรสุทธิ จากการปล่อยเงินสินเชื่อ และซื้อขายสินค้าการเกษตรที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นในทุกปี เป็นเหรียญอีกด้านหนึ่งของพื้นที่ป่าแม่แจ่ม ตามคำกล่าวของชาวบ้านที่ว่า “ถั่วมาป่าทอด”

การลดลงของพื้นที่ป่าแม่แจ่ม ภายใต้การส่งเสริมพืชเศรษฐกิจของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ไม่เคยถูกหยิบยกมาพูดถึง หรือ นำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงกับปัญหาการทำลายป่าของกลุ่มน้ำแม่แจ่มแต่อย่างใด โครงการ ฯ มีเพียงสมมติฐานจากภาพเชิงประจักษ์ที่สร้างขึ้นมาว่า ปัญหาการ ลดลงของพื้นที่ป่าเกิดจากการทำไร่เลื่อนลอย ไฟป่า และการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าในเขตพื้นที่ห่างไกล

ทางแก้นั้นขณะนั้นการทำงานจากโครงการได้มองถึงการทำลายป่า แต่ก็ไม่มองวิถีชีวิตของชุมชนนั้นอย่างแท้จริง คือยังไม่เข้าใจและเข้าถึงชาวบ้าน เพราะชาวบ้านไม่ได้เข้ามาแก้ไขปัญหาของตัวเอง ก็คือ ทำตามโครงการ ก็คือ การควบคุมการทำไร่เลื่อนลอยด้วยการพัฒนาที่ดิน ให้เป็นเกษตรถาวร และออกเอกสารสิทธิ์ การจัดตั้งอาสาป้องกันไฟป่า และ การสร้างถนนเข้าไปในพื้นที่ห่างไกลต่าง ๆ เพื่อให้เจ้าหน้าที่สามารถป้องกันการทำลายป่าจากการตัดไม้ และสามารถควบคุมไฟป่าได้อย่างทั่วถึง และยังส่งเสริมให้มีการปลูกป่าใช้สอย – ป่าต้นน้ำเพิ่มเติมอีกด้วย

แม้ว่าโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มจะไม่ได้ตระหนักว่า การลดลงของพื้นที่ป่าเป็นผลมาจากแนวทางของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของโครงการฯ เอง แต่เอกสารบรรยายสรุปของอำเภอแม่แจ่ม เมื่อปี พ.ศ.2535 ก็ออกมายอมรับว่า การบุกรุกพื้นที่ป่าของอำเภอแม่แจ่ม เป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากแนวทางการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจ

“รัฐบาลและเอกชนได้ใช้แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจการเกษตร ในรูปแบบของการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรแบบแผนใหม่ที่ต้องอาศัยเทคโนโลยีการเกษตรแบบ

พืชป่า และเน้นการส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชชนิดเดียวเป็นจำนวนมาก จึงทำให้เกษตรกรได้ทุ่มเทการปลูกพืชชนิดเดียวมากขึ้น ก่อให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่า ต้องการทุนและแรงงานเพิ่มขึ้นแต่ผลผลิตที่ได้จำหน่ายได้ในราคาต่ำ ทำให้เกษตรกรมีหนี้สินเพิ่มขึ้นทุกปี”

“ตอนนั้นมีนักการเมืองคนหนึ่งเขาเข้ามาส่งเสริมให้มีการปลูกถั่วเหลืองจนปากก็ฉิบหาย คนก็มีหนี้สินจนได้ขึ้นโรงขึ้นศาลหลาย มีตึงบ้านได้บ้านเหนือ”¹⁸

พื้นที่ดำเนินงานของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ประกอบด้วยพื้นที่ 5 ตำบล คือ ตำบลช้างเค็ก ตำบลท่าผา ตำบลแม่นาจร ตำบลแม่ศึก และตำบลบ้านทัพ เนื้อที่รวมทั้งหมด 3,920 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,450,000 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่ 92 เปอร์เซ็นต์ เป็นภูเขาสูงและที่ดินอีก 8 เปอร์เซ็นต์ เป็นที่ราบซึ่งอยู่ตามหุบเขาและบริเวณริมลำห้วยและแม่น้ำในจำนวนพื้นที่ทั้งหมดเป็นพื้นที่เพาะปลูกแยกได้ ดังนี้

1. พื้นที่ปลูกข้าวนาปี – นาปรัง	22,000 ไร่
2. พื้นที่ปลูกข้าวไร่	19,000 ไร่
3. พื้นที่ปลูกพืชไร่	14,000 ไร่
4. พื้นที่ปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น	1,250 ไร่
5. พื้นที่ปลูกพืชผักต่าง ๆ	6,000 ไร่

การปลูกข้าวในเขตพื้นที่โครงการ เมื่อก่อนโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มจะเริ่มดำเนินงานผลผลิตข้าวที่ได้ มาจากการเพาะปลูกข้าวนาปี และข้าวไร่พื้นที่เพาะปลูกข้าวเมื่อปี 2524 เป็นดังนี้

พื้นที่ปลูกข้าวนาปี รวม 5 ตำบล จำนวนประมาณ 15,000 ไร่

พื้นที่ปลูกข้าวไร่ รวม 5 ตำบล จำนวนประมาณ 11,000 ไร่

ผลผลิตรวมทั้งสิ้นประมาณ 7,000 ตัน

การปลูกข้าวนาปีและข้าวไร่ พันธุ์ที่เกษตรกรใช้ปลูกยังเป็นพันธุ์พื้นเมืองให้ผลผลิตค่อนข้างต่ำ แม้จะสามารถปลูกและเก็บเกี่ยวได้ผลก็ตาม พันธุ์ข้าวนาปีนิยมปลูกกันได้แก่ ข้าวเหนียว

¹⁸ คำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่คนหนึ่งในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ

นอง ข้าวกำผาย ข้าวเหลือง ส่วนพันธุ์ข้าวไร้ก็แตกต่างกันไปโดยมากจะเรียกตามภาษาท้องถิ่นของแต่ละเผ่า เช่น ข้าวบือมาโซ ข้าวลาย ข้าวแดง เนื่องด้วยประชากรในเขตพื้นที่โครงการ 45 เปอร์เซนต์ เป็นคนไทยพื้นเมือง ส่วนอีก 55 เปอร์เซนต์ เป็นชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง แม่ัว ลัวะ ซึ่งอัตราการเกิดของชาวเขาอยู่ในอัตราที่สูงมาก

ดังนั้นความต้องการข้าวเพื่อใช้บริโภคต้องมีจำนวนมากและเนื่องจากมีข้อจำกัดเกี่ยวกับพื้นที่เพาะปลูก ซึ่ง มีอยู่น้อยและไม่สามารถขยายออกไปได้เพราะสภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวย จึงเป็นเหตุให้การขาดแคลนข้าวบริโภคของประชากรจึงมีจำนวนมากขึ้นทุกปีตามจำนวนประชากรที่เกิดขึ้นในอัตราที่สูงอยู่แล้ว เนื่องจากมีข้อจำกัดเกี่ยวกับพื้นที่และสิ่งอื่นๆ ทำให้ประชากรในเขตลุ่มน้ำแจ่มประสบปัญหาการขาดแคลนข้าวบริโภคอยู่ทุกปี และเป็นภาระให้ทางราชการต้องจัดหาไปให้เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวบริโภคนดังกล่าว

จากปัญหาดังกล่าวเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานระดับสนามจากกรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในโครงการ เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมวิชาการเกษตร กรมป่าไม้ จึงได้ร่วมประชุมปรึกษารื้อกันถึงปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในเขตลุ่มน้ำซึ่งเป็นปัญหาที่พบและเกิดขึ้นทุกปี จนเกินความสามารถของเจ้าหน้าที่ในระดับตำบลและอำเภอจะแก้ไขได้ จากการประชุมปรึกษารื้อก็ได้กำหนด แนวทางการพัฒนาการปลูกข้าวในพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ไว้ดังนี้

ขั้นที่ 1 วิจัยทดสอบเกี่ยวกับเทคโนโลยีในการปลูก ซึ่งต้องใช้เวลา 2 – 3 ปี

ขั้นที่ 2 ขยายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีที่เหมาะสมกับพื้นที่และให้ผลผลิตสูงที่ผ่านการวิจัยและทดสอบมาแล้วและจัดทำแปลงส่งเสริมสาธิตแนะนำพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีในหมู่บ้าน ต่างๆ เพื่อเปรียบเทียบผลผลิตให้เกษตรกรในแต่ละท้องที่ได้เห็นอย่างชัดเจน ระยะเวลาในขั้นนี้ต้องใช้เวลา 2 ปี

ขั้นที่ 3 เร่งรัด ส่งเสริมให้เกษตรกรนำพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีไปปลูกและถ่ายทอดเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการปลูกข้าวให้เกษตรกรเพื่อเกษตรกรจะได้นำไปใช้ในการเพิ่มผลผลิตข้าว ให้กระจายเต็มพื้นที่ดำเนินการของโครงการให้มากที่สุด

จากผลการทดสอบพันธุ์ และศึกษาผลผลิตข้าวนาปรังในนาเกษตรกรโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ตั้งแต่ฤดูนาปรัง พ.ศ.2525 – 2529 พอจะกล่าวได้ว่าพันธุ์ข้าวเหนียวพันธุ์ กข.10 มีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสภาพพื้นที่ได้อย่างดี และให้ผลผลิตสูงและพันธุ์ข้าวเจ้า กข.23 มีความสามารถในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดีกว่าพันธุ์/สายพันธุ์อื่นๆ และพันธุ์ที่สามารถทนต่อสภาพอากาศหนาวเย็นและอยู่สูงกว่าระดับทะเลปานกลาง(ประมาณ – 800 เมตร) พันธุ์ Tong – il , H 115 – 20 – 1 – 1 และ SPTLR 82078 – PTG – B3 – 27 เป็นพันธุ์ที่ น่าสนใจ

การทดสอบพันธุ์ข้าวไร่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 – 29 สรุปได้ว่าข้าวไร่พันธุ์อาร์ 258 มีความสามารถในการปรับตัวได้ดีกว่าพันธุ์อื่น ๆ โดยได้ผลผลิตเฉลี่ย 435 กก. / ไร่ รองลงมาได้แก่ เจ้าฮ่อและ ชิวแม่จัน ซึ่งพันธุ์ดังกล่าวเป็นพันธุ์ข้าวไร่ที่ปลูกในพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน 800 เมตร ส่วนที่สูงกว่าระดับน้ำทะเล 1,250 – 1,400 เมตร พันธุ์ที่คาดว่าจะจะเป็นพันธุ์ที่ปลูกได้ ได้แก่พันธุ์น้ำรู่

นอกจากการทดสอบพันธุ์ข้าวนาปรัง พันธุ์ข้าวนาสวนในฤดูนาปี และพันธุ์ข้าวไร่ดังได้กล่าวมาแล้ว การจัดทำแปลงสาธิตพันธุ์ข้าวนาปรัง พันธุ์ข้าวนาสวน ก็ได้จัดทำในปี 2525 และ 2526 จนทำให้เกษตรกรสนใจและยอมรับหัวพันธุ์ใหม่ที่น่าสนใจไปจัดทำแปลงสาธิตและนำพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีไปปลูกเพิ่มขึ้น และนอกจากนี้การทดสอบพันธุ์ข้าวทहनาวในพื้นที่สูงที่ได้ดำเนินการใน ปี 2526 ก็ได้ข้อมูลเกี่ยวกับข้าวทहनาวในที่สูง ซึ่งต้องพัฒนาต่อไป

เพื่อเร่งรัดเพิ่มผลผลิตข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคและให้เกษตรกรมีพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีปลูก จึงได้จัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าวไร่ที่เหมาะสมกับพื้นที่และเป็นข้าวไร่ที่สูงที่ผ่านการทดสอบจากโครงการอื่น ๆ และได้ผลดีมาแล้ว คือ พันธุ์ชิวแม่จัน , พันธุ์เจ้าฮ่อ , พันธุ์น้ำรู่ , พันธุ์โมซ่า และพันธุ์จ้าวขาว ได้ทำการขยายพันธุ์ จำนวน 261.5 ไร่ ได้ผลผลิตทั้งหมด 32,938 กก. ซึ่งขณะนี้พันธุ์ข้าวพันธุ์ดีดังกล่าวได้กระจายไปสู่เกษตรกรในหมู่บ้านต่าง ๆ ในพื้นที่ 5 ตำบลของอำเภอแม่แจ่มแล้ว และเป็นผลให้การเพิ่มผลผลิตข้าวโดยเฉพาะข้าวไร่เพิ่มมากขึ้น และเพียงพอต่อการบริโภคของประชากรในเขตลุ่มน้ำแม่แจ่ม

การปลูกข้าวในฤดูนาปรังในเขตพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มมักประสบความเสียหายอย่างรุนแรงจากการระบาดของหนอนกอข้าว ซึ่งการระบาดทำลายในระยะหลังปักดำใหม่ๆ จนถึงระยะแตกกอ ต้นข้าวจะเกิดอาการ “ยอดเหี่ยว” และแห้งตายเนื่องจากถูกหนอนกัดกินอยู่ในลำต้น และถ้าหนอนเข้าทำลายในระยะข้าวตั้งท้องหรือหลังจากนั้นรวงข้าวที่เฝ่อออกมาจะมีสีขาว เมล็ดลีบ ซึ่งเรียกอาการนี้ว่า “ข้าวหัวหงอก” ซึ่งเมื่อถึงจะหลุดติดมือออกมาโดยง่าย

การเร่งรัดการเพิ่มผลผลิตข้าวต่อไร่ให้สูงขึ้นในขณะที่ ยังไม่มีพันธุ์ต้านทานที่เหมาะสมจำเป็น ต้องใช้วิธีการป้องกันกำจัดโดยการใส่สารฆ่าแมลง การดำเนินการทดสอบการใช้สารฆ่าแมลงเพื่อป้องกันกำจัดหนอนกอข้าวในฤดูนาปรังปี พ.ศ.2527 – 2529 โดยการนำผลการค้นคว้าวิจัยวิธีการใช้สารฆ่าแมลงในการป้องกันกำจัดหนอนกอข้าวมาทดสอบในพื้นที่แปลงใหญ่ของโครงการซึ่งประสบปัญหาการระบาดของหนอนกอสีครีมโดยการทดสอบในฤดูนาปรัง 2527 ใช้ พันธุ์ข้าว กข.10 เป็นพันธุ์ปลูกและใช้สารฆ่าแมลง ผลปรากฏว่าการใช้สารฆ่าแมลง อัตรา 5.3

กิโลกรัมต่อไร่ คลุกดินขณะทำเพื่อปกก้นปักดำเพียงครั้งเดียว สามารถป้องกันกำจัดหนอนกอสีครีมได้ผลดี และให้ผลกำไรตอบแทนหรือให้ผลผลิตสูงกว่าการไม่ใช้สารฆ่าแมลง

ในพื้นที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มในปีหนึ่ง ๆ มีการทำไร่เลื่อนลอยเพื่อปลูกข้าวและพืชอื่น ๆ ปีละประมาณ 20,000-30,000 ไร่ หากยังปล่อยให้เกษตรกรทำไร่เลื่อนลอยตลอดไปสภาพป่าต้นน้ำก็จะถูกทำลายมากยิ่งขึ้น

โครงการฯได้เปลี่ยนกลยุทธ์การปลูกป่าจากการปลูกป่าไม้ใช้สอยมาเป็นเกษตร - ป่าไม้ และเน้นในเรื่องการปลูกไม้ผล คณะทำงานจึงได้ทำแผนและรายละเอียดโครงการขยายพันธุ์ไม้ผลขึ้น และได้รับอนุมัติให้ดำเนินการใน ปี 2528 และ 2529 เพื่อขยายพันธุ์ไม้ผลเมืองร้อน เช่น มะม่วง ลำไย ส้มโอ มะนาว ขนุน ลิ้นจี่ และไม้ผลเมืองหนาว เช่น แอปเปิล สาลี่ พลัม พลัม ท้อ บ๊วยเพื่อให้เกษตรกรปลูกทดแทนป่าที่นับวันจะถูกทำลายให้หมดไป และเพื่อให้เกษตรกรปลูกพืชสวนเป็นพืชหลักและพืชถาวร และเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร รวมกันก็จะทำให้มีจำนวนกล้าไม้ทั้งหมด 34,588 ต้น

การดำเนินงานจัดทำ 2 ลักษณะ คือ

1. ขยายพันธุ์ไม้ผลพันธุ์ดีของเกษตรกรในเขตพื้นที่โครงการที่มีอยู่แล้วให้เพิ่มมากขึ้นและขยายพันธุ์โดยเมล็ด ต้นต่อแล้วหากิ่งพันธุ์ดีมาขยายโดยวิธีทาบกิ่งหรือเสียบยอดต่อไป
2. จัดซื้อกิ่งพันธุ์ดีของไม้ผลชนิดต่างๆ มาปลูกเป็นแปลงขยายพันธุ์ในหมู่บ้านต่อจากนั้นก็นำเกษตรกรที่สนใจเข้ามารับฝึกอบรมเพื่อเรียนรู้การขยายพันธุ์ไม้ผล แล้วนำไปปฏิบัติในแปลงขยายพันธุ์ประจำหมู่บ้าน เมื่อเกษตรกรสามารถขยายพันธุ์ไม้ผลได้แล้วก็จะส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกไม้ผลในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อเป็นการรักษาภาวะแวดล้อมและทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายผลผลิตไม้ผลต่อไป

ผลการดำเนินงาน ปี 2528

1. จัดซื้อกิ่งพันธุ์มะม่วงซึ่งเป็นกิ่งทาบกิ่งพันธุ์ต่าง ๆ ดังนี้ พันธุ์งา , น้ำดอกไม้ , เขียวเสวย, แก้ว , แรด, หนองแขม , จำนวน 4,800 กิ่งแล้วมอบให้เกษตรกรเพื่อปลูกเป็นต้น แม่พันธุ์ใน 53 หมู่บ้านเกษตรกร 239 ราย
2. จัดซื้อกิ่งพันธุ์มะขามหวานพันธุ์หมื่นจง , พันธุ์พลับ รวมจำนวน 378 ต้น มอบให้เกษตรกรนำไปปลูกเป็นต้นแม่พันธุ์ใน 13 หมู่บ้าน พื้นที่ 23 ไร่
3. จัดซื้อกิ่งพันธุ์มะนาวพันธุ์ดี จำนวน 512 ต้น มอบให้เกษตรกรนำไปปลูกใน 10 หมู่บ้าน พื้นที่รวม 9 ไร่

4. จัดซื้อกิ่งพันธุ์ส้มโอพันธุ์ขาวทองดี จำนวน 350 ต้น มอบให้เกษตรกรใน 7 หมู่บ้าน เพื่อปลูกเป็นต้นพันธุ์
5. จัดซื้อกิ่งพันธุ์ขนุน จำนวน 337 ต้น มอบให้เกษตรกรใน 21 หมู่บ้าน นำไปปลูกเป็นต้นพันธุ์ดี พื้นที่ 29 ไร่
6. จัดซื้อต้นกล้าพันธุ์กาแฟอาราบิก้า จำนวน 1,900 ต้น มอบให้เกษตรกรนำไปปลูก เพื่อขยายพันธุ์ในหมู่บ้านต่างๆ 15 หมู่บ้าน พื้นที่ 5 ไร่
7. นำกิ่งพันธุ์ชาพันธุ์ดี จำนวน 200 กิ่ง ให้เกษตรกรใน 2 หมู่บ้าน นำไปปลูกพื้นที่ 2 งาน เพื่อศึกษาและขยายพันธุ์ในหมู่บ้าน

ผลการดำเนินงาน ปี 2529

1. จัดซื้อกิ่งพันธุ์มะม่วงพันธุ์ดี พันธุ์เขียวเสวย , น้ำดอกไม้ , งาม หนองแซง , แก้ว , ฟาลัน , แรด รวมจำนวน 7,000 ต้น และมอบให้เกษตรกรใน 130 หมู่บ้าน จำนวน 362 ราย นำไปปลูกเพื่อเป็นต้นพันธุ์ดีในหมู่บ้าน
2. จัดสร้างโรงเพาะชำประจำศูนย์ส่งเสริมการเกษตรจำนวน 4 แห่ง เพื่อใช้เป็นแหล่งขยายพันธุ์ประจำตำบลและฝึกอบรมเกษตรกรในด้านการขยายพันธุ์ไม้ผล

“โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มบ้านแม่แฮใต้ไปได้
 เรียกร้องแต่เป็นเอามาฮื้อคนเดียว เป็นมาเยยะอะหยังเฮา
 ยังบ่ฮู้เลย ปัจจุบันนี้ก็ยังบ่ฮู้ ความรู้สึกตอนนี้ก็คือว่าดีเยยะ
 ก็น่าทำกันมันจะมีปัญหามากขึ้นเพราะที่ทางรัฐออกกฎหมาย
 อย่างประกาศอุทยาน ผลกระทบเฮาต้องเดือดร้อน จะเข้า
 ในป่าเขตอุทยานเฮาต้องขออนุญาตมีกฎระเบียบ จะเอา
 ของป่าออกมาก็จะโดนจับที่ประกาศพื้นที่ควบคุมเป็นเขต
 ชาติ เป็นโครงการปาสิริกิต์และพระราชดำริ และเมื่อมีชุด
 เฉพาะกิจมา มีรัฐมนตรี ส. เรื่องก็คือรัฐมนตรี ส.นั่งฮอ
 (เฮลิกอปเตอร์) ผ่านมาแล้วมันมีบ้านแม่แฮใน แม่แฮใต้ เข
 ติงมา มาทำไร่หมุนเวียนแล้วมาพบกันเลยเป็นพื้นที่ที่โล่ง
 กว้าง แต่เป็นแต่ละหมู่บ้านมาทำจนกันเฉพาะปีนี้ เป็นก
 เลยประสานไปทางป่าไม่ว่าปล่อยให้ชาวบ้านถางป่ามาก
 มาทำไม เลยให้ทหารพรานเข้ามาตั้งบขอเงินมาให้เจ้า

หน้าที่ของโครงการพระราชดำริให้หน่วยต่าง ๆ เข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้าน เพื่อสร้างความสัมพันธ์และขอความรู้จากชาวบ้านแล้วก็ไปวางแผน เลยมีคำสั่งจากกองทัพอากาศกับรัฐมนตรี ส. ให้ไปจับพิกัดไปถามเป็นช่วง ๆ ว่าของใครมีพื้นที่ที่ไร ของแต่ละครอบครัวแล้วไปลงในแผนที่ว่ามีที่ไร อยู่ที่ไหน”¹⁹

จากการศึกษาและสืบค้นทำให้ทราบว่าโครงการที่เข้ามาส่งเสริมการปลูกไม้ผลทดแทนป่าที่ถูกทำลาย ในการปลูกพืชไร่เมืองหนาว และไม้กิ่งเมืองหนาว ในบริเวณสวนหลังบ้าน และงานป่าไม้ชุมชนของกรมป่าไม้ได้มีการเน้นการปลูกมะม่วงและขนุนในพื้นที่ไหล่เขา แต่งานดังกล่าวดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก ส่วนใหญ่เป็นการใช้บริเวณภายในหมู่บ้านและครัวเรือน และปัจจัยอีกอย่างหนึ่งที่ไม่ทำให้โครงการประสบผลสำเร็จอาจมาจากแนวความคิดของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มฝ่ายเดียว โดยที่ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมและศึกษาข้อดีข้อเสียว่าเหมาะสมหรือไม่ และได้โยงมาถึงปัญหาเรื่องที่ดินทำกินในปัจจุบันด้วยส่วนการปลูกไม้ผลเต็มพื้นที่แม่แจ่มนั้นก็ทำให้หน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบโครงการนี้และคนของรัฐหน่วยงานนั้นรวยไปหลายคนจากการที่ได้จำหน่ายกล้าไม้ผลตามโครงการที่ตั้งไว้ตอนนั้นไม้ผลที่ปลูกไปนั้นถูกตัดไปเกือบหมดแล้วนำพื้นดินมาปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพราะการปลูกไม้ผลตามโครงการนั้นไม่ได้ผลเลย

3. ประเด็นเกี่ยวกับลุ่มน้ำ และทรัพยากร

งานการป้องกันรักษาป่าและงานการปลูกป่า ถือว่าเป็นงานที่ค่อนข้างประสบความสำเร็จพอสมควร สภาพลุ่มน้ำได้รับการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพที่ดีพอใช้ ไฟป่าไม่ทำลายยอดไม้แต่เผาใบไม้ที่ปกคลุมดินอยู่ ดังนั้น จึงเป็นการเปิดโอกาสให้มีการชะล้างดิน

ถนนในบริเวณลุ่มน้ำ รวมทั้งถนนที่สร้างขึ้นสำหรับการชักลากไม้ เป็นต้นเหตุให้เกิดการตกตะกอนจำนวนมากในลำห้วย

เส้นทางในโครงการที่ได้รับการบูรณะแล้วมีระยะทางทั้งสิ้น 122 ก.ม. ซึ่งมากกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ 22 ก.ม. เส้นทางที่ได้รับการบูรณะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเส้นทางเข้าสู่หมู่บ้านชาวเขาที่มีอยู่ในพื้นที่ทั้งหมด ยังมีหมู่บ้านชาวเขาอีกกว่า 100 หมู่บ้าน ที่ไม่มีเส้นทางสัญจร

¹⁹ คำบอกเล่าของชาวบ้าน บ้านแม่แฮใต้ในเวทีเก็บข้อมูล

คมนาคมที่ดีพอและเป็นผลให้ชาวเขาในหมู่บ้านชาวเขาเหล่านั้น ได้รับผลประโยชน์จากโครงการนี้น้อยมาก

ผลของการบูรณะถนนยังไม่บรรลุเป้าหมายของโครงการ ทำให้สภาพถนนยังคงเกิดความเสียหายจากน้ำกัดเซาะได้ง่าย และไม่สามารถทำการซ่อมแซมโดยใช้แรงงานคน ผสมผสานกับเครื่องจักรกลเบา งานซ่อมแซมบำรุงและควบคุมการชะล้างดินบนถนน ซึ่งเป็นเหตุทำให้น้ำในลำน้ำสายต่างๆ ต้นเขินเกิดจากดินตะกอนที่ถูกชะล้างจากการสร้างถนน

ผลกระทบต่อการควบคุมการชะล้างดินและสภาพแวดล้อม จากการศึกษาโดยกรมพัฒนาที่ดินพบว่าอัตราการชะล้างดินในเขตลุ่มน้ำ เฉลี่ยประมาณปีละ 43 ตันต่อเฮกตาร์ และจากการจัดทำขั้นบันไดดินในโครงการนั้น ยังไม่ได้มาตรฐาน ประสิทธิภาพในการควบคุมการชะล้างของดินจึงยังต่ำอยู่ จากโครงการศึกษาของอีสต์เวสต์เท็นเตอร์ พบว่าอัตราการลดการชะล้างของบันไดในลุ่มน้ำแม่แจ่มนั้นมีประมาณร้อยละ 78

ขั้นตอนการปฏิบัติงานทางวิศวกรรมในหน่วยงานของกรมพัฒนาที่ดิน ในระยะแรกๆ ของโครงการ มีจุดอ่อนอยู่บางประการ เช่น การสำรวจเพื่อออกแบบไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ข้อมูลที่สำคัญบางอย่างเกี่ยวกับการควบคุมงานก่อสร้างไม่ได้ระบุไว้ในแบบการก่อสร้าง ขั้นตอนการควบคุมงานก่อสร้างค่อนข้างหละหลวม ซึ่งจุดอ่อนเหล่านี้ เป็นผลให้มีข้อบกพร่องกับงานก่อสร้างงาน มีรายงานว่ามีการไหลซึมของน้ำลอดฐานและตอม่อสุดท้ายของฝายบางตัว ที่ทำการก่อสร้างในช่วงเริ่มต้นของโครงการ ฝ่ายคอกหมูที่บ้านแม่ปานเกิดการหลุดตัวมากจนไม่สามารถใช้งานได้ อ่างเก็บน้ำที่บ้านปางหินฝนและบ้านสันป่าตึงไม่สามารถเก็บน้ำได้ เพราะน้ำไหลซึมผ่านคันดินที่สร้างขึ้น อย่างไรก็ตามก็ติดตั้งก่อสร้างต่างๆ ในช่วงหลังโครงการมีคุณภาพดีขึ้นมาก เมื่อจากที่วิศวกรผู้ออกแบบมีความคุ้นเคยกับพื้นที่มากขึ้น

ความไม่มีประสิทธิภาพของผู้รับเหมา ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เกิดปัญหาต่อคุณภาพของงานก่อสร้าง ปัญหาอีกประการหนึ่งของผู้รับเหมาก่อสร้างงาน คือ การหาแรงงานที่มีประสิทธิภาพในงานคอนกรีตเป็นจำนวนมากในท้องที่เขตลุ่มน้ำ

ฝายน้ำล้นที่ทำการก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นแบบฝายหินก่อ กระบวนการก่อสร้างนั้นยังไม่ได้ใช้แรงงานคนมากเท่าที่ควร ผู้รับเหมามักจะใช้รถชุดสำหรับการขุดฐานรากเพื่อเร่งให้งานก่อสร้างเสร็จเร็วขึ้น

การสะสมตัวของตะกอนในอ่างน้ำเหนือฝาย เป็นปัญหาทั่วไปภายในพื้นที่โครงการ ฝายทุกตัวไม่ได้ออกแบบให้มีระบบแยกตะกอน และถึงแม้ว่าจะมีก็จะเป็นประโยชน์นัก เพราะอัตราการชะล้างดินภายในพื้นที่โครงการสูงมาก

ระบบประปาหมู่บ้านซึ่งออกแบบและควบคุมก่อสร้างโดยกรมพัฒนาที่ดิน ยังมีปัญหาบางประการ คือ น้ำธรรมชาติจากลำธาร หรือคลองส่งน้ำไหลเข้ามายังถังเก็บโดยตรง ในช่วงฤดูฝนซึ่งมีตะกอนปะปนในน้ำมาก ถึงกรองจะเกิดการอุดตันเร็วและต้องทำการชะล้างบ่อย ระบบประปาหมู่บ้านที่ทำการก่อสร้างไปแล้วทุกแห่ง จะมีประตูลำดับเปิดน้ำให้ไหลย้อนกลับในถังกรองได้เพื่อการล้างวัสดุกรอง แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้มากนักเพราะมีประสิทธิภาพต่ำ ประกอบทั้งชาวบ้านไม่มีความชำนาญในการใช้ ซึ่งทำให้เกิดความเสียหายกับท่อและก๊อกน้ำ

ส่วนประเด็นที่สี่ ทางทีมวิจัยได้กล่าวไปบ้างแล้วในประเด็นคุณภาพชีวิตและประเด็นการเกษตร และประเด็นที่ห้า ทางทีมวิจัยเห็นว่าไม่มีผลโดยตรงกับชาวบ้านจึงขอไม่กล่าวถึง

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ยุติการดำเนินโครงการในระยะที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 และระยะที่ 2 ซึ่งเป็นเขตพื้นที่สูง เมื่อปี พ.ศ.2532 ด้วยการประเมินผลความสำเร็จของตัวเลขรายได้ต่อหัวประชากรที่เพิ่มขึ้น ความเจริญทางวัตถุ และตราประทับสำหรับ “คนแม่แจ่ม” ว่าได้เข้าเคลื่อนเข้าสู่ภาวะ “การพัฒนา” แล้ว

ผลกระทบทางเศรษฐกิจและรายได้ของประชากรสามารถมองเห็นในลักษณะกว้าง ๆ เช่น ปริมาณผลผลิตทางการเกษตร การค้าขาย การเพิ่มปริมาณสิ่งอำนวยความสะดวกของประชาชน และการขนส่ง รวมทั้งรายได้จากภาษีอากรของรัฐ ทำให้เห็นว่าประชากรอำเภอแม่แจ่ม ในปัจจุบันมีรายได้เพิ่มขึ้นจากกว่าเดิมเป็นอันมาก ส่วนการพัฒนาสังคมถึงแม้งานด้านนี้เป็นงานที่ต้องใช้เวลายาวนานก็ตาม แต่ก็พอเห็นผลกระทบได้อย่างชัดเจนขึ้นพอสมควร เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเขากับคนไทยพื้นเมืองและหน่วยงานราชการต่าง ๆ ในพื้นที่

การเปลี่ยนแปลงจากการเข้ามาของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในเขตลุ่มน้ำที่เป็นผลสืบเนื่องทำให้ชุมชนสูญเสียการพึ่งตนเองทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แจ่ม กล่าวคือ

1. ในด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้วิถีชีวิตหรือวิถีการผลิตของชุมชนเปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อการยังชีพแบบพอเพียง ซึ่งใช้แรงงานในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนแรงงานกันระหว่างเพื่อนบ้านในชุมชนเป็นหลักมาเป็นการผลิตเพื่อการขาย ซึ่งเน้นการผลิตอย่างเข้มข้นและใช้เทคโนโลยีจากภายนอกมากขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ระบบเศรษฐกิจของชุมชนลอยตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

2. ทางด้านสังคมวัฒนธรรมของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แจ่มเปลี่ยนไปเนื่องจากการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามา โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่รับเอาวัฒนธรรมการแต่งกาย การบริโภค

แบบในเมืองมาเป็นวิถีชีวิต กิจกรรมความร่วมมือในวิถีการผลิตแบบเดิมลดลง ครอบครัวต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำงานมากขึ้น

3. ในด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน ทรัพยากรและธรรมชาติของชุมชนถูกบุกรุกทำลาย สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม

องค์การแครี่ในแม่แจ่ม

ภายใต้การพัฒนาในพื้นที่อำเภอแม่แจ่มหลังจากการที่มีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มได้เข้ามาพัฒนาและมีเวลาที่จะต้องถอนตัวหรือว่าหมดโครงการแก่เมืองแจ่ม ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลายสิ่งหลายอย่าง โดยเฉพาะวิถีชีวิตถูกกระทบและได้ทั้งปัญหามากมาย หลังจากโครงการมีการถอนตัว ชาวบ้านที่ถูกพัฒนาแบบทุนนิยม ก็เริ่มมีความคิดมากมาย เพราะคำว่าพัฒนามันสามารถมองได้ทั้งทางดีและไม่ดีอยู่ในตัวของมัน

องค์การแครี่ซึ่งเป็นองค์กรภาคเอกชนที่ได้เข้ามาเชื่อมระหว่างรอยต่อจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ชาวบ้านซึ่งคุ้นกับการดูแลจากภาครัฐ จากที่เคยทำงานหาเงินโดยการปลูกฝิ่น ก็ถูกจ้างแรงงานโดยให้ทำขึ้นบันไดช่วงโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มเข้ามา และให้ปลูกป่าสนในช่วงหน่วยจัดการต้นน้ำเข้ามา โดยการทำงานเป็นไปแบบสบายๆ ทำงานนิดๆหน่อยๆ ก็ได้เงิน พอหน่วยจัดการต้นน้ำสวนสนถอนตัวออกไป ชีวิตก็เริ่มเปลี่ยน คือ ความต้องการปัจจัยพื้นฐานเริ่มเพิ่มมากขึ้น เพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด และอาศัยช่วงที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำเข้ามาส่งเสริมในเรื่องการปลูกพืชทางการเกษตร จึงนำเอาความรู้ที่ได้ มาใช้อย่างเต็มที่ โดยการตัดไม้ทำลายป่าเพิ่มขึ้น เพื่อขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกเพื่อหวังว่าจะได้เงินเพิ่มมากขึ้นด้วย ดังนั้น ป่าไม้จึงถูกทำลายลงไปอย่างรวดเร็ว ในช่วงนี้ภาพของประเทศไทยในภาพรวมของโลกจึงถูกมองว่าประเทศไทยเป็นประเทศที่ทำลายทรัพยากรสิ่งแวดล้อมมากที่สุด และเนื่องจากหน่วยงานของรัฐไม่มีศักยภาพในการรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้น จึงมีองค์กรหนึ่งเข้ามาเพื่อแก้ปัญหา นั่นก็คือองค์การแครี่

“องค์การแครี่นี้เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศที่ப்
แสวงหากำไร บ่ฝึกฝैयाไต่ ทั้งเรื่องการเมือง กำนาศาสนา ทำงาน
ได้กู่ดีเลย ก่อตั้งเมื่อปี 2489 แต่เขาเข้ามาตีเมืองไทยนี้ 2522 แครี่จะ
ได้เสนอตัวผ่านทางสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ
เข้ามาจួយรัฐบาลไทยในกานอพยพ ขณะเดียวกัน พอมาจួយแล้วก่อ

ก็คิดว่าตรงนี้ไปได้ช่วยประเทศไทยโดยตรง เป็น
 กำนันช่วยทางอ้อม แบ่งเบาภาระของรัฐบาลไทยนะครับ เขาก็อธิบาย
 น่าจะวางโครงงานเกี่ยวกับเรื่องของกำนันพัฒนาในเมืองไทยโดย
 ประกอบกับในปี 2522-2523 นั้นอำเภอแม่แจ่ม พึ่งจะผ่านวิกฤติดี
 เป็นเขตสี่ชมพู ตรงนั่นเอง ประกอบกับกำนันวิเคราะห์ปัญหาขององค์
 กำนันแคว้นช่วงนั้นเนี่ย ก่อพบว่าปัญหาภาคเหนือเนี่ยจะมีปัญหาหลัก
 เรื่องจาวไทยภูเขา ในเรื่องของความมั่นคงระหว่างประเทศ เขาก็อธิบาย
 เสนอตัวเข้ามาทำงานในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีโครงกา
 นของยูเนสโกโดยเข้ามาอยู่แล้วหนาครับ ในช่วงแรกเนี่ย ปี พ.ศ. 2523-
 2526 เป็นกำนันทดสอบความเป็นไปได้ของโครงงาน”²⁰

องค์การแคว้นเข้ามาช่วงแรกมาส่งเสริมไม่ให้ชาวบ้านทำไร่ฝิ่น และถัดมาได้ส่งเสริมในเรื่อง
 ของการพัฒนาคุณภาพชีวิตไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมด้านอาชีพ การส่งเสริมในเรื่องสาธารณสุข
 การศึกษา การเกษตร และปลูกฝังจิตสำนึกให้กับชาวแม่แจ่มในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

องค์การแคว้นเข้ามาช่วงแรกๆ มีวิธีการคล้ายๆโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มคือ ส่งเสริมให้
 ปลูกไม้ผลและพืชเศรษฐกิจ โดยการให้เปล่า และไม่มีการสอนวิธีดูแลรักษา ตลอดจนไม่มีการหา
 ตลาดให้ การทำงานจึงไม่ค่อยประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้นแคว้นจึงปรับกลยุทธ์ใหม่ โดยการ
 สำรวจความต้องการของชาวบ้านก่อน คิดและทำงานโดยมีส่วนร่วมของชาวบ้านให้มากที่สุดโดย
 สอบถามความต้องการของชาวบ้านเป็นหลักว่าชาวบ้านต้องการอะไรและอยากทำอะไร

“เป็นโครงงานส่งเสริมกำนันปลูกพืชเศรษฐกิจตามโครง
 งานของสหประชาชาติ ในกำนันปลูกพืชทดแทนฝิ่น ตรงนั่นเอง
 มันบ่งชี้เป็นข้อมูลที่ดีถูกต้องนัก เพราะว่าคนแม่แจ่มตอนนั้นมี
 ปัญหา 2 เรื่อง ะคือ 1. ปัญหาเรื่องข้าวบ่ปลูกกัน และ 2.
 ปัญหาเรื่องกำนันโกหนังกำนันของเด็กและก่อเรื่องคุณภาพชีวิต
 ของแม่ เรื่องอนามัยวัยเจริญพันธุ์เนี่ย เขาก็อธิบายเปลี่ยนรูปแบบ
 แบบโครงงานปลูกพืชเศรษฐกิจมาเป็นโครงงานเกษตรในช่วง
 แรก อำเภอแม่แจ่มนี้บริบทของรัฐบาลด้านสาธารณสุขก็ยังเข้า

²⁰ สัมภาษณ์คุณณรงค์ มาสีแก้ว อายุ 45 ปี ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรขององค์การแคว้น

ถึงเตื่อ ดังปัญหาที่ผมได้รู้ไปแล้ว เรื่องของเด็กและหญิง
อนามัยวัยเจริญพันธุ์ เขาก่อเลยเพิ่มด้านโภชนากำนเข้าไป มี
กานจ้งน้ำหนักเด็ก มีกานทำอาหารเสริมหื้อเด็ก มีกานส่งเสริม
กานฉีดวัคซีนสำหรับเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 5 ปี แล้วก้อหื้อ
ความู้เกี่ยวกับอนามัยเจริญพันธุ์ กานคุมกำเนิด กานวางแผน
ครอบครัวต่างๆ”

สนับสนุนในการสร้างงานในชนบท ให้ความรู้เผยแพร่ สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโรคเอดส์
มุ่งพัฒนาชนบทให้สามารถพึ่งตนเองได้ สร้างและพัฒนาความร่วมมือกับชุมชนเป้าหมาย และมุ่ง
เน้นการประสานงานกับภาครัฐและเอกชนขยายจำนวนอาชีพและพื้นที่ของโครงการส่งเสริมธุรกิจ
ขนาดเล็ก พัฒนาสื่อการเรียนการสอน สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมใหม่ๆ ให้แก่เด็กและกลุ่มเป้าหมาย
ที่ขาดแคลน ขยายโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปสู่โครงการจัดการลุ่มน้ำในพื้นที่ภาค
เหนือและอีสาน ขยายงานป้องกันและดูแลผู้ติดเชื้อเอดส์ไปในพื้นที่ ที่มีความเสี่ยงสูง พื้นที่ฟูและ
รักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ส่ง
เสริมการเกษตรแบบยั่งยืน ส่งเสริมกิจกรรมการเสริมรายได้แบบไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

“แคว้เริ่มเข้ามาในอำเภอแม่แจ่มปี 2525 มาเสริมโครงการลุ่ม
น้ำแม่แจ่ม มาสำรวจข้อมูลมาดูพื้นที่ เป็นโครงการช่วยเหลือ แคว้
เห็นว่าแม่แจ่มเป็นถิ่นทุรกันดารเป็นถิ่นที่อันตรายเพราะเพิงหมดพื้นที่
ที่สีชมพูไม่นานมานี้เอง หน่วยงานราชการไม่กล้าเข้ามา ถนนลาด
ยางยังเข้ามาไม่ถึง

ปี 2526 แคว้เริ่มดำเนินโครงการ กิจกรรมครั้งแรกโดยการส่ง
เสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ กล้วยหวาน ดอกเคมิจิน์(ดอกไม้
กระดาศ) พื้นที่ปลูกเริ่มที่ข้างเค้ง เน้นกลุ่มแม่บ้านคนพื้นราบ นอก
จากนี้ยังเน้นที่บ้านท้องฝาย มีเจ้าหน้าที่แคว้รับผิดชอบ 2-3 คน

ปี 2527 ผมเริ่มเข้ามารับผิดชอบในตำบลท่าผา คือบ้านทัพ
ตำบลข้างเค้ง คือบ้านเกาะ สันหนอง แม่จอม แม่ปาน ให้ปลูกพืช
เศรษฐกิจ เน้นหนักที่พริก และสนับสนุนไม้ผลให้กับชาวบ้าน ที่
สนับสนุนให้ปลูกพริกเพราะเป็นพื้นที่บนดอย และพริกเป็นอาหาร

สำหรับคนในพื้นที่ มี 2 พันธุ์ คือ พันธุ์ห้วยสีทนกับพันธุ์ญี่ปุ่น มีการปลูกเป็นแปลงใหญ่ มีระยะเวลา 3 ปี พริกพันธุ์ห้วยสีทนได้ผล เพราะมีผลผลิตมาก เกิดปัญหา คือขาดแคลนแหล่งตลาด ทำให้ขายไม่ออก ต้องส่งขายเชียงใหม่ ต่อมาเครือข่ายที่อบพริกให้กับชาวบ้าน โดยเป็นของกลุ่มชาวบ้านทุกพื้นที่ ที่ทำงานจะมีไม้ผลปลูกด้วย คือมีมะม่วง ลิ้นจี่ กัลล้วย มะละกอ ซึ่งจะปลูกกินในครอบครัว โครงการจะเน้นด้านการเกษตร แต่เมื่อพริกไม่ได้ราคา ก็จะเน้นพืชเศรษฐกิจอื่นแทน ที่เสริมรายได้ให้กับชุมชน เช่นกระเจี๊ยบ ถั่วแดงหลวง ขิง มีวิธีการสนับสนุน เช่น การปลูกกระเจี๊ยบจะเอาพืชหรือกล้าให้ชาวบ้านปลูก ช่วง 2 ปีแรกได้ผลผลิตดีมาก และชาวบ้านสามารถทำได้เอง หลังจากนั้น โครงการจะช่วยเหลือในตอนแรก หลังจากนั้นให้ชาวบ้านช่วยเหลือตนเอง ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ การปลูกถั่วแดง ราคาก็ดี แต่ขายในราคาแพง เป็นลักษณะให้ชาวบ้านยืม เช่นยืม 100 กก. ก็ต้องคืน 100 กก. ที่ให้ชาวบ้านคืนเพราะกลัวชาวบ้านได้ของฟรี”²¹

การปลูกถั่วแดงมีปัญหา คือ ดูแลเอาใจใส่ไม่ดี ไม่เป็นไปตามที่คาดไว้ ชาวบ้านได้ผลผลิตแล้วไม่คืนเมล็ดพันธุ์เชื้อให้กับโครงการบางแห่งเมล็ดพันธุ์ไม่ได้ราคาเมื่อมีการปลูกกระเจี๊ยบมากๆ ก็มีปัญหาเรื่องของตลาดอีก สุดท้ายมีปัญหาเกิดขึ้น คือ กระเจี๊ยบล้นตลาด และท้ายที่สุดเกิดปัญหาระหว่างโครงการกับชาวบ้าน ส่วนจึงก็มีปัญหาเกิดขึ้นคือไม่มีรถไปส่งทำให้ชาวบ้านเกิดปัญหามาอีกและยังผิดกับจุดมุ่งหมายของโครงการที่ต้องการช่วยเหลือชาวบ้านโดยไม่หวังผลกำไร เป้าหมายเพื่อลดค่าใช้จ่ายของชาวบ้านในแต่ละครอบครัวนอกจากนี้ยังสนับสนุนไม้ผลอื่นๆโดยปลูกไว้หลังบ้าน เป็นแบบผสมผสานกัน ปลูกไว้กินในครอบครัว พอทำไปทำมาระยะปี 2530 งานของแม่แจ่มเริ่มเปลี่ยนเนื่องจากว่ามีนโยบายการปลูกพืชเศรษฐกิจเข้ามาในแม่แจ่ม โดยเฉพาะถั่วเหลืองของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ก็เริ่มส่งเสริมการปลูกถั่วเหลือง สหกรณ์ก็ส่งเสริมการปลูกถั่วเหลือง ประกอบกับช่วงนั้นเองการบริการด้านสาธารณสุขเริ่มดีขึ้น มี อสม. มีการตั้งสถานีบริการทางด้านสาธารณสุขต่างๆ ทางโครงการก็เลยเปลี่ยนงานทางด้านโภชนาการมาทำด้านสุขภาพ คือเรื่องส่งเสริมการปรับปรุงความสะอาดในบ้านเรือน เช่นการกำจัดขยะ การสร้างส้วมที่ถูกสุขลักษณะ การ

²¹ สัมภาษณ์คุณอรรค์ มาสีแก้ว, อ่างแล้ว

สร้างประปาภูเขา การทำบ่อน้ำทิ้ง กำจัดน้ำเสียต่างๆเหล่านี้ ผนวกกับงานทางด้านระบบวนเกษตร คือ การส่งเสริมเรื่องการปลูกพืช เพื่อเป็นอาหารเหลือถึงขาย มีการส่งเสริมการอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างต่อเนื่อง ซึ่งตอนนั้นเองพืชเศรษฐกิจจะเห็นชัดเจนว่าในกลุ่มของคนไทยพื้นราบ จะปลูกแค่หอมแดงกับถั่วเหลือง และกลุ่มคนไทยพื้นที่สูง กลุ่มม้งที่บ้านพุย กับบ้านปางอู้ง ปางเกียะ จะเริ่มปลูกกะหล่ำ ปลูกมันฝรั่ง นโยบายการส่งเสริมการปลูกถั่วเหลืองทำให้คนเมืองเริ่มรุกพื้นที่ป่า เข้าไปในเขตตอนกลางของหมู่กะเหรี่ยงและลัวะ เข้าไปแย่งชิงเอาพื้นที่ไร่มุมนเวียนต่างๆ เกิดข้อพิพาทกันขึ้นมา เกิดการบุกรุกป่า ปลายปี 2537 โครงการฯเปลี่ยนจากโครงการวนเกษตรมาเป็นโครงการชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเน้นสร้างความเข้าใจการสร้างขีดความสามารถของคณะกรรมการประจำหมู่บ้าน และก่อตั้งคณะกรรมการเครือข่ายในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรลุ่มน้ำ มีการส่งเสริมการปลูกป่าในต้นน้ำ มีการส่งเสริมการทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า การจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ป่า คณะกรรมการเครือข่าย แล้วก็มีการจัดตั้งกฎ ระเบียบให้ชาวบ้านได้ตระหนักและรักษาป่า

“ปี 2528-2530 เกิดโครงการพัฒนาปรับปรุงน้ำดื่มมาใช้
โดยมีงบประมาณส่วนหนึ่ง ให้ต่อท่อประปาจากห้วยให้กับชาวบ้าน
มีบ้านปางเปียง บ้านแม่หลุ บ้านป่าเหล่า บ้านป่าเกียะ บ้านห้วย
ทราย บ้านสามสบบน บ้านกลาง บ้านปากกล้วย บ้านยางสำน โดยทำ
ประปาแบบง่าย”²²

ปี 2533-2537 ได้โครงการมาใหม่อีกโครงการหนึ่ง มีพื้นที่ 2 ตำบลคือตำบล ช่างเคิ่ง กับตำบลท่าผา มีเจ้าหน้าที่เพิ่ม 1 คน และมีโครงการสุขภาพโดยมีการประสานงานกับเจ้าหน้าที่อนามัยในพื้นที่ ดูแลเด็กที่ขาดสารอาหาร เช่น เรื่องการทำหมัน การคุมกำเนิด การดูแลความสะอาดในครอบครัว เช่น เหา ตัดเล็บ ซักผ้า มีงบบางส่วนให้กับครอบครัวที่มีปัญหาจริงๆ ที่ห่างไกลก็ให้อาามัยเข้าไปด้วย ทำที่ทำน้ำทิ้งให้กับชาวบ้าน โดยแนะนำให้ชาวบ้านเอาหินและทรายมากองไว้ตรงนั้น ครอบครัวที่สนใจทำส้วม ก็ส่งเสริมให้ทำ เพราะเห็นปัญหาเกิดขึ้นมากมาย ปัญหาที่เกิดขึ้นคือไปถ่ายในป่าสะดวกกว่า และน้ำประปาไม่มี ในการทำส้วมชาวบ้านต้องออกงบประมาณและโครงการช่วยเหลือบางส่วน ส่วนด้านการเกษตรยังทำเหมือนเดิม และยังให้ชาวบ้านทำการอนุรักษ์หน้าดินกันดินพังทลาย มี 2 วิธี

1. ขุดบ่อในพื้นที่ทำการเกษตร

²² สัมภาษณ์คุณอรรถรงค์ มาสีแก้ว , อ่างแล้ว

2.เอาพืชที่กินได้มาปลูก บนคันนาจะเอาสับปะรดมาปลูกคัน เพื่อยึดหน้าดินเพื่อที่จะให้ชาวบ้านใช้พื้นที่ได้อย่างถาวร

ปี 2533-2536 มีการเปิดพื้นที่มากขึ้น และในปี 2537 มีงบมาใหม่ แต่ให้ใช้ในปี 2538 ชื่อ “โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมกันในอำเภอแม่แจ่ม” มีพื้นที่ดำเนินงาน 4 ตำบล คือ ต.ท่าผา ต.บ้านทับ ต.ปางหินฝน และตำบลกองแขก มีลักษณะโครงการ 2 ลักษณะคือ 1. เกษตร 2. การจัดการป่า

1.ด้านการเกษตร มีพื้นที่การเกษตรเพิ่ม โดยเพิ่มการปลูกกาแฟ ได้รับงบประมาณจาก ศูนย์วิจัยกาแฟ ชุนวัง จ.เชียงใหม่ มีไม้ผล กิจกรรมที่เปิดขึ้นขึ้นเรื่อง พื้นที่นาดำ อาชีพเสริมคือการเลี้ยงสัตว์ในชุมชน เลี้ยงหมู ทอผ้าให้กับกลุ่มสตรี

2.ด้านการจัดการป่า การอนุรักษ์ มีการให้ความรู้ โดยการอบรม พาไปศึกษาดูงาน เรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่พาทุกหมู่บ้านไป โดยไปดูที่ ต.แมก อ.ขุนยวม จ.แม่ฮ่องสอน อ.แม่ทา จ.ลำพูน บ.หนองเต่า อ.ชุนวัง จ.เชียงใหม่ ทำให้ชาวบ้านสนใจแล้วเกิดกิจกรรมในหมู่บ้าน มีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ในหมู่บ้าน พาไปดูที่นี้เพราะค่อนข้างเป็นรูปธรรม ชุมชนมีการจัดการที่ดีแล้ว แต่ละบ้านเกิดกิจกรรมของกลุ่ม มีการตั้งกฎระเบียบในการจัดการป่า มีการวางแผนพื้นที่ป่าแต่ละประเภท เช่น ป่าอนุรักษ์ ที่ทำกิน ประเพณี เช่น การสร้างป่าช้า ป่าสะดือ แล้วคณะกรรมการเอง มีการกำหนดบทบาทของคณะกรรมการ บทบาทของชุมชน ในการจัดการป่าร่วมกัน

ปัญหาระหว่างหมู่บ้านหลังการเกิดกลุ่มอนุรักษ์

ชาวบ้านยังไม่มีที่ยอมรับมาก ก่อนนั้นยังไม่มีองค์กรในชุมชน หลังจากเกิดกลุ่มอนุรักษ์ ทำให้เกิดปัญหาระหว่างหมู่บ้าน จึงทำให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนกันขึ้นมาในหมู่บ้านที่มีปัญหา (มาทำความเข้าใจระหว่างลุ่มน้ำ) ทำให้เกิดเครือข่ายในแต่ละลุ่มน้ำขึ้นมา วัตถุประสงค์ของเครือข่าย

- แก้ไขข้อขัดแย้งในพื้นที่
- ร่วมกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ
- เพื่อประสานความร่วมมือ จากผู้ที่เกี่ยวข้องระหว่างรัฐและเอกชนภายในลุ่มน้ำ

ปี 2534-2538 แคร่แม่แจ่มทำงานเป็นเฟสๆ หนึ่งด้านการเกษตร สนับสนุนข้าวไร่ 2 พันธุ์ คือ พันธุ์น้ำรุ กับพันธุ์เจ้าฮ่อ ผลผลิตจะออกเร็ว เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมจะปลูกข้าว 2 พันธุ์นี้ เมื่อก่อนชาวบ้านขาดข้าว ข้าวไม่พอกิน ต้องไปซื้อข้าวมาจากภายนอก แคร่ได้ประสานงานกับศูนย์วิจัย

สะเมิง จนปัจจุบันก็มีการปลูก 3 ตำบล คือ ต.ท่าผา ต.บ้านทัพ และ ต.ปางหินฝน (เฉพาะหมู่บ้านที่สนใจ) โดยใช้วิธีการเอาเมล็ดให้ชาวบ้าน แล้วเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็เอามาคืน เช่น ยี่ม 1 ถึง กี่คืน 1 ถึง ไม่ต้องมี “ข้าวซี้ดอก”

โครงการใหม่เข้ามาในช่วงนี้เพราะเห็นคนเป็น HIV มากขึ้น จึงคิดโครงการขึ้นมาใหม่ เรียก “โครงการอยู่กับผู้ติดเชื้อ HIV” มีการตั้งสำนักงานประสานอยู่ที่เชียงใหม่ ในส่วนของแคร่มีการพัฒนาไปสู่พื้นที่อื่นๆ มีการพัฒนาที่ดิน มีปัญหาเรื่องรูปแบบการทำงานกับชาวบ้านล่าช้า โดยมีการพัฒนารูปแบบใหม่ ใช้วิธีนำเมล็ดกระถินโรยบนชั้นบันไดเพื่อกัน ยึดเป็น 2 แถวคู่กัน มีการวัดความลาดชันของชั้นบันได ปัญหาที่พบคือ ชาวบ้านไม่เห็นความสำคัญ และยังไม่มีพื้นที่ถาวร เป็นลักษณะพื้นที่หมุนเวียน

ปี 40-41 มีการประเมินผลโครงการ กลางเทอม โดยประเมินผลกิจกรรมของโครงการโดยผู้ให้ทุนมาประเมิน และผู้ให้ทุนยอมรับเพราะตรงกับวัตถุประสงค์ของโครงการเลยสนับสนุนให้มีการต่อโครงการไปอีก 5 ปี ถึง 47

ปี 42-47 ชื่อโครงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันในอำเภอแม่แจ่ม พื้นที่ทำงานมี 8 ตำบล มี ต.ท่าผา ต.กองแขก, ต.บ้านทัพต.ปางหินฝน ต.แม่ศึก ต.แม่นาจร ต.แม่แดด และตำบลแจ่มหลวง

ขบวนการทำงานขององค์กรแคร่ในแม่แจ่ม

การทำงานครั้งแรก ตั้งผู้นำในแต่ละตำบลมาคิดร่วมกัน ในเรื่องของปัญหา ทางออกในการจัดการทรัพยากรในแต่ละพื้นที่ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกระดับ

ช่วงปีพ.ศ. 2538-2542 จากการที่แหล่งทุนมาดูงาน เห็นผลว่าโครงการประสบความสำเร็จ จึงได้โครงการมาใหม่อีกที่ลำพูน สืบเนื่องมาจากแม่แจ่มประสบความสำเร็จ

ปีพ.ศ. 2538-2542 มีการเพิ่มโครงการมากขึ้น ทำให้มีการเพิ่มเจ้าหน้าที่เพื่อมาทำงาน โดยเน้นการมีส่วนร่วม บทบาทชุมชน โดยเฉพาะองค์กรบริหารส่วนตำบล(อบต.) และรัฐก็ให้งบประมาณ สิทธิต่างๆแก่ อบต.มากขึ้น

บทบาทการทำงานของแคร่

1. เป็นการสนับสนุนองค์ความรู้ให้กับชุมชน
2. เชื้อให้ชุมชนเกิดโอกาสในหลายๆด้าน เช่น สิทธิชุมชน ให้ความรู้บางส่วน เช่น การเข้าไปในพื้นที่จะเข้าไปอบรม วิเคราะห์ปัญหา วางแผน
3. เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนในชุมชน

4. เป็นลักษณะการให้ความรู้ในเรื่องวิชาการเกษตร เช่น การเลี้ยงกิ้งมั่ง การรวบรวมภูมิปัญญา ที่เกิดขึ้นจริงแต่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและรูปภาพเพื่อมิให้สูญหายไป

5. เป็นการปลูกจิตสำนึก/สร้าง ให้กับคนในชุมชนในการดูแลรักษาป่า

ซึ่งลักษณะการทำงานขององค์การแคว้จะแบ่งเป็นสามขั้นตอนคือ 1.อบรม 2.วิเคราะห์ 3.วางแผน

การทำงานร่วมกับภาครัฐและเอกชน

องค์การแคว้ได้มีการทำงานร่วมกับภาครัฐและเอกชน ทั้งในระดับหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน,ผู้นำศาสนา,ผู้นำสตรี,ผู้นำเยาวชน,ผู้ใหญ่บ้าน อบต.ระดับอำเภอ นายอำเภอ,พัฒนาชุมชน,ป่าไม้,เกษตร,ป่าไม้อำเภอ,ปลัดอบต.ระดับจังหวัด ผู้ว่าราชการ,ที่ดินจังหวัด,ป่าไม้,ป่าไม้เขต,ประชาสัมพันธ์เพื่อประสานข้อมูลข่าวสาร ประสานขอความร่วมมือในระดับนโยบาย

ทั้งนี้การทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอกองค์กร ได้มุ่งเน้นการประสานงานกับ อบต.เพื่อสนับสนุนให้อบต.ได้เข้ามาทำหน้าที่แทนองค์การแคว้ หากองค์การแคว้หมดโครงการ และ อบต.จะได้ประสานงานและดำเนินโครงการได้อย่างต่อเนื่องต่อไป โดยองค์การแคว้ได้ให้งบประมาณกับ อบต. แต่งบประมาณไม่เพียงพอต่อการจัดการทรัพยากร และ อบต.ขาดบุคลากรในการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้หาวิธีการแก้ปัญหาโดยโครงการมีงบประมาณให้แต่ละ อบต.หนึ่งแสนบาท และได้ให้บุคลากรไปอยู่ประจำแต่ละ อบต. เพื่อจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งผลที่คาดว่าจะได้รับคือ งบประมาณที่ให้เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งของโครงการ คือ ความรู้ งบประมาณ คน ในระยะเวลา 5 ปี ถึงปีพ.ศ.2547 ทั้งนี้พื้นที่การทำงานขององค์การแคว้ครอบคลุมพื้นที่ตำบลกองแขก , ตำบลท่าผา, ตำบลแม่นาจร, ตำบลปางหินฝน , ตำบลบ้านทับ , ตำบลแม่ศึก , ตำบลแม่แดด และตำบลแจ่มหลวง

หน้าที่ความรับผิดชอบขององค์การแคว้

องค์การแคว้ได้มุ่งเน้นการพัฒนาในด้านต่างๆ ดังนี้

1.) การปลูกฝังจิตสำนึก

ปัญหาหลายๆที่หลายๆแห่ง เกี่ยวกับ “คน” เป็นเรื่องที่สร้างความลำบากใจให้สังคมชนบทและในเมืองไม่น้อย ไม่ว่าที่ไหนๆก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ว่า “คนไม่รู้ คนเห็นแก่ตัว คนดี หรือ คนเหกกฎ” แล้วแต่จะเรียกกันไป คนจำพวกนี้ชาวบ้านเกรงกลัวยิ่งกว่ากฎระเบียบซะอีก เพราะพูดไม่รู้เรื่อง ไม่ว่ากฎระเบียบและข้อบังคับจะเข้มแข็งเพียงใดถ้าหากคนปฏิบัติไม่มีจิตสำนึก ก็คงเป็นการยากที่จะทำให้สังคมสงบสุข ไร้ระเบียบแบบแผนที่ติงามของชุมชน องค์การแคว้ได้เล็งเห็น

ความสำคัญของ “การปลูกฝังจิตสำนึกให้กับคน” จึงมุ่งเน้นการให้ความรู้ ความเข้าใจ การศึกษาดูงาน การสร้างจิตวิทยา เพื่อให้ทุกคนรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ให้เกิดช่องว่างอันอาจจะทำให้เกิดปัญหาภายหลังได้ เป็นการป้องกันไว้ดีกว่าแก้ ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์ที่น่าทึ่งและได้ผลดีทีเดียว

2.) ด้านการศึกษา

จะเห็นได้ว่า แคร่มุ่งเน้นเกี่ยวกับเรื่องการปลูกฝังจิตสำนึกมากกว่าโครงการก่อสร้างเช่นเหมืองหรือฝาย เรื่องการก่อสร้างเหมืองหรือฝาย ชาวบ้านจะเป็นผู้ติดต่อเข้าไปก่อน ส่วนเรื่องการฝึกอบรมนั้นแคร่จะเป็นฝ่ายเข้าหาชาวบ้านเอง มีการประสานงานกับหน่วยงานราชการคือ กรมป่าไม้ และกรมพัฒนาที่ดิน เพราะจุดประสงค์หลักๆของแคร่ ก็คือ อนุรักษ์ ดิน น้ำ และป่า โดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาจัดการ และจากการปลูกฝังจิตสำนึกนั้น เห็นผลได้ชัดเจนจากหมู่บ้านที่ได้ไปอบรมศึกษาดูงาน จะให้ความสำคัญและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าหมู่บ้านที่ไม่ได้เข้าร่วมอบรม

ดังนั้นการปลูกฝังจิตสำนึกจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้าม ไม่เฉพาะเกี่ยวกับเรื่องอนุรักษ์ทรัพยากรเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงเรื่องอื่นๆด้วย ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาเล่าเรียนในปัจจุบัน การเรียนในสมัยนี้มุ่งเน้นท่องจำและอัดแน่นไปด้วยวิชาการ เด็กประถมต้องแบกกระเป๋าหนังสือหนักอึ้งจนหลังค่อม เรียนวิชาเลข ภาษาอังกฤษคล่องแต่สิ่งใกล้ตัวกลับไม่รู้ อยู่ใกล้ธรรมชาติแต่ไม่เห็นความสำคัญของธรรมชาติและทรัพยากร และดูเหมือนศีลธรรมอันดีและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติจะขาดไปจากกระบวนการสอนของหน่วยงานทางการศึกษา ทำอย่างไรที่จะให้ลูกหลานคนแม่แจ่มเองรักและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติ น่าจะมีหลักสูตรนี้เสริมไปกับการเรียนการสอนด้วย แต่เป็นหลักสูตรที่มีความสำคัญพอๆกับวิชาหลักๆที่เรียน ไม่ใช่เรียนแค่ให้รู้พอผ่านไปเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวันได้ด้วย

การศึกษาเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะจากการที่คนไม่รู้หนังสือ จึงทำให้ไม่เข้าใจในวัฏจักรของระบบนิเวศน์ เช่น การตัดต้นไม้ จะทำให้ฝนแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ดินแตกระแหง และปลูกพืชไม่ได้ผลเพราะไม่มีความชื้นและขาดน้ำ พอถึงฤดูฝนน้ำป่าไหลหลากเพราะไม่มีต้นไม้คอยชะลอความแรงของสายน้ำ หรืออาหารการกินที่อยู่ในป่าก็ลดน้อยถอยลงไป ดังงานอีกงานหนึ่งที่แคร่ทำภายใต้มูลนิธิรักษไทยที่ทำงานด้านเยาวชนรักษสิ่งแวดล้อมที่มุ่งเน้นด้านการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ 3 ตำบล คือ แม่นาจร ท่าผา แม่แดด และแจ่มหลวง โดยมีเจ้าหน้าที่มูลนิธิรักษไทยคือคุณจิรัตน์ จันโอภาส และคณะทำอยู่ในปัจจุบัน

“คนส่วนใหญ่มีก้นศึกษาหน่อย เยอะหยังไปกอบได้กิด คน
ส่วนใหญ่ก็ด้าด้านส่วนตัวเป็นใหญ่ หวังแต่มีดีทำกิน ตัวไผตัวมัน”²³

และก็นี่ไม่พ้นเรื่อง “สิทธิ” ที่ทุกคนต้องตะเกียกตะกายดิ้นรนไขว่คว้า เพื่อปากท้องและ
ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นนั่นเอง

3.)ด้านศาสนา

ในส่วนของความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมซึ่งแนบแน่นกับศาสนานั้น แคร่ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้พอสมควร

“โครงการที่แคร่มาทำให้ มีฝ่ายดักตะกอน เล็กๆน้อยๆ ไม่ใช่
ฝ่ายใหญ่ เป็นการรับมุกรับทวาย มาช่วยสนับสนุนการบวชป่า มา
ทำพิธีทางศาสนา เป็นค่าอาหาร มาช่วยเลี้ยงผีต้นน้ำ ปลุกป่า หาก
ล่าไม่มาให้ปลุก”²⁴

การบวชป่ามีขึ้นครั้งแรกเมื่อเกิดเหตุการณ์ “กลุ่มฮักเมืองแจ่ม” เมื่อปี 2536 คือทำพิธีบวช
ให้กับต้นไม้ เชื่อกันว่าการบวชต้นไม้จะทำให้ต้นไม้อายุยืน และเพื่อเป็นสิริมงคลกับต้นไม้ เทพา
อารักษ์จะมาปกป้องรักษาต้นไม้นี้ มิให้ถูกโค่นล้มลงไป และสำหรับชาวบ้านเองก็จะยึดถึงปฏิบัติโดย
เคร่งครัด คือ ถ้าหากต้นไม้ต้นไหนบวชแล้ว ก็จะไม่ตัด ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่กฎหมาย และไม่ใช้กฎของ
หมู่บ้านก็ตาม แต่ทุกคนรับรู้ด้วยใจ ซึ่งทุกคนเข้าใจเหมือนกันว่า ถ้าตัดแล้วจะไม่ดี จะมีอันเป็นไป
ซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อโดยแท้ และได้ผลก็คือ ต้นไม้ที่บวชแล้วก็ไม่โดนตัด เพราะคนยังเกรงกลัว
สิ่งที่มองไม่เห็นที่เรียกกันว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง ทำให้เห็นว่าบางอย่างความเชื่อกลับศักดิ์สิทธิ์กว่า
กฎหมาย

4.) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในการที่จะทำงานร่วมกับชาวบ้าน องค์การแคร่มีขั้นตอนและกระบวนการดังนี้ คือ
ประชุมร่วมกับชาวบ้าน โดยเข้าร่วมประชุมประจำเดือนเวลามีประชุมในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อแนะนำ
ตัวกับชาวบ้านว่ามาจากไหน จะทำอะไร เพื่อให้ชาวบ้านรู้จักและคุ้นเคย จากนั้นจะส่งเจ้าหน้าที่

²³ คำสัมภาษณ์ของ พ่อมา คิตสม อายุ 66 ปี อดีตกำนันและนายกองค์การบริหารส่วนตำบลกองแขก บ้านกองแขกเหนือ ต.กอง
แขก อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

²⁴ คำบอกเล่าของ พ่อมา คิตสม , อ่างแล้ว

ที่เข้ามาเพื่อหาข้อมูลพื้นฐานแล้วทำการส่งเสริมเรื่องการปลูกป่า, การเกษตร, ดิน, น้ำ และพาไปศึกษาดูงาน สุดท้ายคือ ช่วยออกกฎ ระเบียบเกี่ยวกับการรักษาป่าและปรับปรุงกฎระเบียบเดิมๆที่มีอยู่แล้วให้รัดกุมยิ่งขึ้น

กรณีตัวอย่างตำบลแม่เงา

พื้นที่บ้านแม่เงา หมู่ที่ 6 ที่แคว่ได้ให้ความสนใจในการทำงานเพราะได้เห็นถึงความสามัคคีของชุมชน ที่มีในพื้นที่ต่อการพัฒนาทุกด้าน จะเน้นความสนใจที่ส่งผลให้ชาวบ้านอยู่กับสภาพป่าที่ยังมีเหลืออยู่ โดยไม่ทำลายป่า ทำให้ชาวบ้านมีงานต่อเนื่องจากฤดูกาลทำไร่ ทำนา เช่น การทอผ้า กลุ่มผลิตอาหารสัตว์ และกลุ่มที่แคว่มุ่งเน้นมากก็เป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารที่แม่เงา

“ในการตั้งกฎครั้งแรก จะมีเฉพาะเขตป่าฯ เมื่อโครงการแคว่เข้ามาทบทวนมีการทบทวนเรื่องเขตอนุรักษ์ พันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งครั้งแรกที่ตั้งกฎไว้ครั้งแรกนั้น ได้เขียนกฎไว้หลวมๆมีผู้ฝ่าฝืนกฎแต่ปรับไม่สำเร็จตามกฎ จึงมีการทบทวนกฎให้เข้มแข็งขึ้น จนปัจจุบันนี้ใช้ได้ตามกฎทุกอย่าง ดังนั้นโครงการแคว่แม่เงาจึงมีบทบาทกับกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารแม่เงาเป็นอย่างมาก และยังมีโครงการต่างๆอีกหลายอย่าง เพราะวัตถุประสงค์ของโครงการแคว่แม่เงาเน้นการทำงานด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และคน เป็นส่วนสำคัญ เพราะกลไกต่างๆจะไปได้ จึงอยู่ที่คน”²⁵

นอกจากนี้องค์การแคว่แม่เงายังมีโครงการอบรมชาวบ้านอีกหลายครั้ง เช่น โครงการจัดทำแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ , การอบรมคณะกรรมการอนุรักษ์ป่า , การอบรมการทำชีวภาพ (EM), การอบรมและการศึกษาดูงานเรื่องการอนุรักษ์ป่าที่ จังหวัดลำปาง บ้านทุ่งยาว จ. ลำพูน และบ้านแม่ทา กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

กรณีองค์การแคว่ในพื้นที่ตำบลปางหินฝน

ข้อมูลจากการจัดเวทีเมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2547 ที่ตำบลปางหินฝน

²⁵ นายอินคำ สมวธา . ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารบ้านแม่เงา , 10 มีนาคม 2547

“แคร้ เข้ามาหลังโครงการลุ่มน้ำแม่แจ่ม แคร้มีหลักการทำงาน ดีกว่าโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม การปลูกพืชทางการเกษตรเป็น ระเบียบ การใช้ชีวิตเป็นระเบียบขึ้น ชาวบ้านได้ออกไปทัศนศึกษาได้ ความรู้ใหม่ๆเพิ่มมากขึ้น แต่พอมีอุทยานเข้ามา กลับมีผลเสียมากกว่าผลดี เช่น การตัดไม้ จะตัดมาใช้ประโยชน์ก็ไม่ได้ เช่นการสร้าง บ้านเรือนที่อยู่อาศัย จะต้องขออนุญาตและทำหนังสือไปยื่นก่อน การทำมาหากิน หาของป่าก็ไม่ได้ ตอนแรกเจ้าหน้าที่ของอุทยานเข้ามา แล้วมาบอกชาวบ้านว่า ชาวบ้านจะมีเงินเดือนกันทุกคน เช่นเป็น เจ้าหน้าที่อุทยาน แต่ความเป็นจริงแล้วไม่ใช่ เพราะอุทยานไม่ได้รับ ชาวบ้านทำงานทุกคน รับเพียง 2-3 คนเท่านั้น”

องค์การแคร้ในหมู่บ้านกองแขก แคร้เข้ามาในบ้านกองแขกเมื่อปี 2542

“เข้ามาบริหารทางด้านทรัพยากรป่าธรรมชาติ จาวบ้านทำ เรื่องไปขอเรื่อง กำนันทำฝายดักตะกอน ปลูกต้นไม้ เลี้ยงผีต้นน้ำ แคร้ ป่าไปผ่องงานดี้นาน ไปผ่องกานจัดกานป่า กานจัดทำกฎเกณฑ์ มีกาน แบ่งป่าเป็นสัดส่วน จาวบ้านได้ความรู้ได้แนวของเขามาใจ มาแบ่ง เขตระหว่างประชาชน รัฐ ป่าไม้ ป่าไปผ่องงานดีกรรมพัฒนาดีดิน อบรมเรื่องเกี่ยวกับป่าไม้ เรื่องผู้นำ บะเดื่อนี้บางหมู่บ้านได้ผล แต่บาง หมู่บ้านบได้ผล แต่บได้ผลก่อกือบ้านหมู่ 4,6 ยังมีการขยายอยู่ ตีบ ได้ผลเพราะจาวบ้านบเข้ามาฮ่วมประชุม พอแคร้เข้ามา ก่อมาวาง แผนป้องกันกานยะไฮ่เลือนลอย กานขยายพื้นที่ทำกิน แคร้มาแบ่ง ป่าไม้หื้อ โดยแบ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์กับป่าใช้สอย แคร้เข้ามากู้หมู่บ้านในตำบลกองแขก โดยหื้อป้อหลวง กำนัน อบต. ไปอบรมเกี่ยวกับป่าไม้ พอไปอบรมมาแล้วก่อกือมาประชุมระดับสภา เจินเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ตำรวจ มาวางแผนฮ่วมกัน แบ่งเขตป่าไม้กับตีทำกิน แล้วเอามาประชุมจาวบ้าน เรื่องพื้นที่ทำกิน มีป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย และมี ป่าอนุรักษ์ป่ากู่ปี มีกานทำแนวกันไฟ บะหื้อไฟลุกลาม หลังจาก แคร้เข้ามาก่อดีขึ้น มีกานหยุดกานทำลายป่า และหยุด

กำหนดขยายพื้นที่ตัดไม้ ล้มไม้ แต่ติดดีสองหมู่บ้าน คือ หมู่ 6 กับ หมู่ 4”²⁶

วิถีชีวิตตลอดจนประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรมของกลุ่มนอกจากจะร่วมอนุรักษ์ผืนป่าอันเป็นที่มาของต้นน้ำ ซึ่งดูได้จากการปลูกป่า การป้องกันป่าแล้ว นอกเหนือจากนี้ยังเห็นว่า ยังมีความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยคือ “การสร้างศาลเจ้าเหมืองฝาย” เพื่อเป็นขวัญและความอบอุ่นใจให้กับทุกคน เป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งวิทยาศาสตร์พิสูจน์ไม่ได้ แต่ในทางจิตใจแล้ว ชาวบ้านให้ความศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมเลยทีเดียว สะท้อนให้เห็นว่าวิถีชีวิตและความเชื่อนั้นมีส่วนปกป้องผืนป่า ตลอดจนถึงต้นน้ำลำธารไว้ได้

ปัญหาอุปสรรค

1. ปัญหาจากภายในหน่วยงานแคว้นเกี่ยวกับการบริหารจัดการบุคคล เพราะมีการขัดแย้งภายใน
2. การทำงานล่าช้า เนื่องจากใช้วิธีการทำงานแบบรัฐบาล แต่นโยบายเป็นแบบเอกชน
3. ช่วงแรกหาจุดยืนยังไม่เจอจึงปรับตัวให้เข้ากับชาวบ้านได้ยาก แต่เมื่อปรับได้แล้ว โครงการใกล้จะสิ้นสุดลง คือ ธันวาคม 2547
4. จากวัตถุประสงค์ที่กล่าวไว้ว่า จะไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ทำให้การทำงานสะดวก เพราะการเมืองเข้าไปถึงไหน แคว้นจะถอยห่าง เหมือนสถานการณ์ป่าสนบ้านจันทร์ ทำให้วัตถุประสงค์ขัดแย้งกันเอง คือ พยายามอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ แต่พอมีการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง องค์การแคว้นกลับล่าถอย

บทเรียนที่น่าสนใจก็คือ การให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมตั้งแต่แรกเริ่ม จะทำให้เกิดผลดีมากกว่าที่ให้โดยที่ชาวบ้านไม่รู้ถึงที่มาและไม่ได้ตั้งตัวมาก่อน และการที่รัฐหรือองค์กรจากภายนอกเข้ามาสำรวจข้อมูลนั้น ควรจะเป็นข้อมูลที่เกิดขึ้นจริง เพราะที่ผ่านมา ส่วนมากแล้วนำข้อมูลที่ผิดๆไปวิเคราะห์แล้วทำเป็นแผนเพื่อปฏิบัติงาน จึงทำให้เกิดปัญหาขึ้นภายหลัง

²⁶ พ่อมมา คิดสม ,อ้างแล้ว

การแก้ปัญหานอกจากจะมองที่ปัญหาดังกล่าวแล้ว น่าจะมองถึงอนาคตด้วย กรณีส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากร นอกจากรัฐและองค์กรจากภายนอกจะเข้ามาอุดหนุนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแล้ว น่าจะหาวิธีแก้ปัญหาที่ยั่งยืนต่อไป เช่น การหาอาชีพใหม่ๆ ที่ทำให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้

จุดก่อเกิดของปัญหาภายใต้การพัฒนาของรัฐ

การแก้ปัญหาของรัฐ ก่อนจะประกาศให้พื้นที่ไหนเป็นเขตอุทยานนั้น รัฐได้ทำการสำรวจและวิจัยก่อนหรือไม่ ว่ามีผลดีหรือผลเสียหรือเปล่า และรัฐได้หาวิธีการแก้ไขหรือไม่ ไม่ใช่การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าโดยการอ้างหรือหลอกชาวบ้านซึ่งเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าแบบนี้

ถ้าจะมองถึงเรื่องกลไกทางระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ ช่วงระยะเวลา 10 ปี ที่ผ่านมาในอำเภอแม่แจ่มแล้ว จะเห็นได้ว่ามีผลต่อชุมชนเป็นอย่างยิ่ง และจากผลของการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ฉบับที่ 1-5) ซึ่งเน้นเกี่ยวกับการกระจายรายได้ ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาประเทศทางด้านวัตถุและกระจุกอยู่ในตัวเมือง จึงทำให้เกิดช่องว่าง ระหว่างสังคมในเมืองกับสังคมชนบท จึงทำให้มองถึงคำว่า “สิทธิและความเท่าเทียม” ทำไมสังคมในเมืองถึงได้รับการดูแลเอาใจใส่จากรัฐบาลและองค์กรเอกชนมากกว่าสังคมชนบท ทำไมถึงเกิดความเหลื่อมล้ำทางการกระจายรายได้ โดยเฉพาะเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรไม่ว่าจะเป็น ป่าไม้ ดิน และน้ำ

“จาวบ้านได้สวมต่อสู้กับป่าไม้ ป่าไม่ว่าจาวบ้านล้มป่า ยะโฮเลื่อนลอย เจ้าหน้าที่ ออป.(องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้) เข้าห้ามปรามก้านบุกรุกตัดไม้ แต่มีก้านต่อสู้ โดยมีแกนนำจาวบ้านร่วมกับจาวบ้านบ้านกองแขก จ้างเค้งบน อมเม้ง บ้านต้องฝาย บ้านต๊อบไฮได้พากันไปหา สส.สงสุข ภัคเกษม และพากันไปเรียกร้องสิทธิ กับผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ผู้ว่าหันควรถูกอื้อจาวบ้านทำกินต่อไป ร่วมกับ ออป. จนถึงทุกวันนี้”²⁷

²⁷ พอมา คิตสม , อ้างแล้ว

รัฐตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในปี 2439 โดยรัฐออก พรบ.เกี่ยวกับป่าไม้ออกมามากมาย แต่ถ้าดูกันลึกๆแล้วยังสงสัยอยู่ว่า หน่วยงานของรัฐที่เข้าไปในชุมชนแต่ละแห่งนั้น เข้าไปเพื่อรักษาป่าเพื่อให้คงไว้ตลอดกาล หรือให้ปลอดภัยจากประชาชนกันแน่ เหมือนกับว่ามาปล้นสิทธิจากประชาชน จากสิทธิและความเท่าเทียม จะเห็นได้ว่ารัฐออกกฎหมายและพรบ.ออกมามากมาย แต่ส่วนมากแล้วจะเอื้อให้กับผู้มีอิทธิพลและพวกพ้อง ส่วนประชาชนในชนบทก็คงประสบกับปัญหาความยากจนและอดอยากต่อไป ดังเช่นกรณี “โหล่งปง” แสดงให้เห็นว่า ประชาชนถูกลิดรอนสิทธิโดยรัฐนั่นเอง

“ตั้งแต่ปี 2538-2539 มีกานล้มป่า ทำไร่เลื่อนลอยที่ตำบลกองแขกนักที่สุดในอำเภอแม่แจ่ม นักเลื้อยทุกปี ทุกปีก็ตัดแต่บันทึเท่าปีนี้ ป่าไม้เข้ามาบอกว่าล้มป่านักล้าไป ป่าไม้พยายามเอาคืนโดยหื้อปลูกป่าคืน แต่พอกานนั้นก็พยายามไปอยู่(พูด)กับเป็น ขอหื้อเขตที่ล้มป่าเป็นที่ทำกินของชาวบ้าน ป่าไม้บู้จะจะทำจะใด ถ้าจะจับก็ต้องจับทั้งหมู่บ้าน ป่าไม้จึงหื้ออยู่ในขอบเขตที่ทำกิน ห้ามบหื้อขยายต่อไป”²⁸

ถ้ามองตรงจุดนี้ซึ่งเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่าแล้วทำให้รู้สึกใจหายอยู่ไม่น้อย กับการที่ป่าไม้จำนวนมากถูกทำลายโดยฝีมือมนุษย์เพียงชั่วระยะเวลาไม่นาน แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อการดำรงชีวิตให้อยู่รอดและเพื่อความเท่าเทียมกันทางสังคมคือ “สิทธิ” นั่นเอง แต่จะเห็นสิ่งหนึ่งที่อ่อนแอซ่อนอยู่ภายใต้การทำงานของรัฐก็คือ กฎหมายไม่ศักดิ์สิทธิ์จริง เพราะกฎหมายมีช่องโหว่ รัฐจึงเอื้อประโยชน์ให้กับคนกลุ่มหนึ่ง และสำหรับชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในชนบทที่ไม่รู้กฎหมายแล้วถ้าหากเข้าตาจนและเกิดการรวมตัวกันขึ้นมารัฐกลับไม่กล้าใช้กฎหมายทำอะไรได้

จากข้อมูลของกรมป่าไม้ จะเห็นว่าป่าไม้ถูกทำลายมากที่สุดในช่วงปี 2532-2534 และยังได้พ่วงเอาปัญหามาให้กับทรัพยากรดิน และน้ำอีกด้วย

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้รัฐทุ่มพัฒนาเมือง และไม่ได้ให้ความสนใจต่อภาคเกษตรกรรมและชนบทมากนัก เกษตรกรซึ่งมีรายได้น้อยอยู่แล้วจึงแผ้วถางพื้นที่เพิ่มขึ้นเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อหวังว่าจะได้รายได้เพิ่มมากขึ้น จากการที่โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มเข้ามาส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทปลูกพืชหมุนเวียนโดยกระทรวงเกษตร ตลอดจนสนับสนุนในด้านการศึกษา

²⁸ พ่อมา คิดสม , อ้างแล้ว

โดยกระทรวงศึกษา ให้ความช่วยเหลือในด้านสาธารณสุข โดยกระทรวงสาธารณสุข ตลอดจนกระทรวงมหาดไทยโดยกรมป่าไม้ได้เข้ามาให้การสนับสนุนองค์กรเอกชนนั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแม่แจ่มขึ้นมากมาย เมื่อประชาชนเริ่มสัมผัสกับสิ่งใหม่ๆ ได้รับความรู้ จึงทำให้เกิดการเปรียบเทียบ ระหว่างคำว่า “สิทธิความเท่าเทียม” ระหว่างคนในสังคมเมืองกับสังคมชนบท

ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดก็คือ ความยากจนของคนในสังคมชนบท กับการอยู่ดีกินดีของคนในสังคมเมือง ดังนั้นจึงดิ้นรนเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมและเสมอภาค คนแม่แจ่มมีความรู้ทางด้านการเกษตรจากการส่งเสริมของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม สิ่งที่จะทำได้ก็คือ ให้อาชีพเกษตรกรนี้แหละเป็นตัวชี้้นำเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมในด้านฐานะ ป่าไม้จึงถูกโค่นทำลายลงเพื่อสนองต่อการขยายตัวทางด้านเกษตรกรรม และกระจายวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ เหมือนไฟลามป่าหยุดยั้งไม่ได้ เมื่อคนหนึ่งทำแล้วได้ผลดี อีกหลายๆคนจึงไม่รอช้า ดังนั้นป่าไม้จึงถูกทำลายด้วยน้ำมือมนุษย์เพื่อสนองความต้องการต่อบัณฑิตพื้นฐานในการดำรงชีวิต และเพื่อลบล้างคำว่า “ความไม่เท่าเทียมทางสิทธิ” ให้หมดไป

สรุปการทำงานของแคร้

องค์กรแคร้เป็นองค์กรภาคเอกชน ซึ่งได้รับงบประมาณจากประเทศเดนมาร์ก แต่การทำงานค่อนข้างจะเหมือนโครงการของรัฐ คือ ช้า ไม่คล่องตัวเหมือนการทำงานภาคเอกชนโดยทั่วไป เลยทำให้การทำงานช่วงแรกๆก้าวไปอย่างช้าๆ อีกประเด็นหนึ่งก็คือปัญหาภายในองค์กรเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ตอนหลังมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบนโยบายการทำงาน ทำให้การทำงานคล่องตัวมากขึ้น ซึ่งกว่าจะหาวิธีการทำงานที่ลงตัวได้ก็ทำให้หมดงบประมาณไปค่อนข้างสูง ในขณะที่องค์กรแคร้ได้ถอนตัวออกจากพื้นที่ของอำเภอแม่แจ่มแล้ว แต่ก็ยังมีเจ้าหน้าที่คอยประสานงานในพื้นที่อยู่ เพื่อทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่นๆแบบพหุภาคีในนามของมูลนิธิรักษายืนต่อไป

สรุป

จากการถอดบทเรียนการทำงานของแต่ละกลุ่ม องค์กร ทำให้ทีมวิจัยได้ข้อสรุปเกี่ยวกับการทำงานลักษณะการทำงานร่วมกัน เป็นการประสานและขับเคลื่อนไปพร้อมๆกัน เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อท้องถิ่นให้มากที่สุด นั่นก็คือ การทำงานในอนาคตนั้นจะต้องขับเคลื่อนไปแบบพหุภาคีระหว่างหน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน และกลุ่มองค์กรในท้องถิ่น

ปัจจัย / เงื่อนไขที่ทำให้เกิดการจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

จากการศึกษากระบวนการทำงานขององค์กรชาวบ้าน ทั้งองค์กรที่ภาคประชาชนเป็นผู้จัดตั้งและดำเนินการด้วยตนเอง องค์กรที่ภาครัฐจัดตั้งและดำเนินกิจกรรมตามการสนับสนุนของรัฐ และองค์กรที่ภาคเอกชนเป็นผู้สนับสนุนหรือจัดตั้ง ตั้งแต่ยุคแรกถึงยุคสุดท้าย อำเภอแม่แจ่มได้มีการจัดตั้ง กลุ่ม โครงการ และองค์กรตามแต่ละช่วงเวลา สามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ในการจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบของกลุ่ม โครงการ องค์กร แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- 1.) ปัจจัยภายใน
- 2.) ปัจจัยภายนอก

1.) ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในที่มีความสัมพันธ์ในการจัดตั้งกลุ่ม โครงการ และองค์กร คือ

● จาริต ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม

สังคมแม่แจ่ม เป็นสังคมที่เต็มไปด้วยจาริต ประเพณี วัฒนธรรม ที่ผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์มากกว่า 2 กลุ่มขึ้นไป กล่าวคือ คนเมือง กลุ่มชนเผ่า อาทิ ปะกาเกอญอ ม้ง ลัวะ และลีซอ ซึ่งในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างกันในด้านจาริต ประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งมีกิจกรรมในกลุ่มของตนเอง การจัดตั้งกลุ่ม โครงการ และองค์กรที่อยู่บนพื้นฐานของจาริต ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม ที่เห็นได้อย่างเด่นชัดและเป็นที่ยึดเหนี่ยวต่อสังคมภายนอกอำเภอแม่แจ่ม และเป็นการดำเนินการของคนเมืองที่มีถิ่นฐานอยู่บนที่ราบลุ่ม คือ การประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัด จึงทำให้เกิดกลุ่มศรัทธาวัด หัวหมวดวัด

● ระบบความเชื่อ

ในระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในอำเภอแม่แจ่มที่มีความเหมือนกัน คือ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และผีที่ปกป้องคุ้มครองดูแลตนเอง ครอบครัว ญาติพี่น้อง ชุมชน เรือกสวนไร่นา ป่าเขา ต้นน้ำและแหล่งน้ำ ซึ่งความเชื่อนี้เป็นฐานของการนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มในชุมชนที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรม และข้อห้ามในด้านต่างๆ เช่น ด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กลุ่มที่เกิดขึ้นคือ กลุ่มเหมืองฝาย ซึ่งมีความเชื่อในเรื่องของการเคารพธรรมชาติ และนับถือผีที่ปกปักรักษาฝาย โดยมีการเลี้ยงผีฝาย เป็นต้น

● ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ

ชุมชนในแม่แจ่ม ในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มดั้งเดิมเป็นชุมชนที่มีการจัดตั้งกลุ่มที่สร้างขึ้นโดยอาศัยจิตสำนึกของชุมชนดั้งเดิมในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่แต่เก่าก่อน ซึ่งได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ระบบความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสำหรับชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ห่างจากจุดศูนย์กลางการปกครองเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ลักษณะความเป็นเครือญาติ เป็นฐานของการได้มาของตัวผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มในแบบธรรมชาติ

● ระบบอาวุโส

ระบบอาวุโส เป็นระบบที่จัดว่าเป็นฐานดั้งเดิมที่สำคัญอย่างยิ่งของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในการปกครองกลุ่มสังคมในชุมชนของตนเอง การพิจารณาการตัดสินใจปัญหาทั้งหมดทั้งเป็นผู้นำในการร่วมค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหา

● ฐานะทางสังคม

การจัดตั้งกลุ่ม โครงการ หรือองค์กร นอกเหนือจากจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ระบบอาวุโสแล้ว ฐานะทางสังคมเป็นรากฐานหนึ่งที่มีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดตั้งกลุ่มฯ ลักษณะการจัดตั้งกลุ่มฯ ส่วนใหญ่จะเกิดจากการที่มีผู้ที่มีความคิดริเริ่ม เป็นผู้ชักนำกระตุ้นให้เกิดกระบวนการทำกิจกรรมในเรื่องต่างๆ ผู้นำในสมัยที่ทีมวิจัยได้ทำการศึกษา ส่วนมากเป็นผู้ที่มีฐานะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเงินและตำแหน่งหน้าที่การงาน และเป็นผู้ที่มีการศึกษา

● การมีแนวคิดหรือความต้องการในการปกป้องสิทธิชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การปรับสภาพของชุมชนต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำ เมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มีการตั้งถิ่นฐานตามสภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งในแต่ละชาติพันธุ์ต่างก็มีความเชื่อ วิถีคิด วิถีชีวิตความเป็นอยู่ จารีต ประเพณีวัฒนธรรม ที่ต่างกัน การเลือกตั้งถิ่นฐานและการดำรงชีพของแต่ละชาติพันธุ์จึงเลือกที่จะไม่ให้มีผลกระทบต่อกันและกัน อาจเป็นเพราะว่าในอดีตพื้นที่ที่สามารถตั้งถิ่นฐานมีอยู่ทั่วไป มีความอุดมสมบูรณ์ ความคิดของคนในชุมชนนั้นๆ พื้นที่ที่อยู่โดยชุมชนถือเป็นพื้นที่สาธารณะ ไม่มีใครเป็นเจ้าของ แต่ด้วยเหตุที่มีการหลีกเลี่ยงการปะทะกันในเรื่องของการใช้ทรัพยากรร่วมกัน อาทิ แหล่งน้ำ ป่าไม้ กลุ่มที่จัดตั้งเพื่อใช้ในการบริหารจัดการต่างมีการสร้างกติกาและข้อตกลงร่วมกันในการใช้ทรัพยากรทั้งที่เกิดขึ้นในชุมชนเอง และเกิดระหว่างชุมชน ซึ่งจากการศึกษา พบว่า กลุ่มองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นโดยมากเกิดจากความต้องการในการปกป้องสิทธิชุมชนของตนเอง การดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานจำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นทั้งในด้านการใช้ในชีวิตประจำวัน การประกอบอาชีพ ดังนั้นหากการปกป้องสิทธิชุมชนที่เริ่มจากความ

ต้องการในการรักษาและปกป้องทรัพยากรประสบความสำเร็จแล้ว ย่อมส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจสังคม การเมืองการปกครองในชุมชนนั้นๆ เกิดการขับเคลื่อนไปในทิศทางที่เหมาะสมต่อไป

● การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

จากการศึกษา พบว่า นับตั้งแต่ได้มีการพัฒนาการในการจัดตั้งกลุ่มฯ องค์ประกอบที่สำคัญของกลุ่มฯ คือ สมาชิก ซึ่งเป็นคนในชุมชน จากยุคสมัยที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าได้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีสาเหตุมาจากการบริหารงานทั้งของภาครัฐและเอกชน ทำให้เกิดแรงผลักดันของคนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนประสบปัญหา พบกับวิกฤติการณ์ที่เสี่ยงต่อการใช้ชีวิตความเป็นอยู่ ต่างก็ให้ความสนใจในวิกฤติปัญหาหรือผลประโยชน์ร่วมกันและมีความต้องการอยากเปลี่ยนแปลง ซึ่งไม่สามารถกระทำได้ด้วยคนเดียว หากแต่ต้องอาศัยความสนใจร่วมกันของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจึงเริ่มกระบวนการตั้งแต่ คิดโครงการ กลุ่ม หรือองค์กร โดยเริ่มจากการค้นหาปัญหา สาเหตุ วางแผน ตัดสินใจดำเนินงาน ระดมทรัพยากรที่มีอยู่ กำหนดเป้าหมาย สรุปบทเรียน ติดตามประเมินผล รับผลที่เกิดขึ้นร่วมกัน ซึ่งต้องดำเนินการภายใต้ความเสมอภาคและยุติธรรม

● การรับรู้ข่าวสารจากภายนอกชุมชน

การดำเนินงานของภาครัฐ ส่วนใหญ่เป็นนโยบายที่เรียกว่า การสั่งการจากระดับบน(รัฐ) ลงสู่ระดับล่าง (ชาวบ้าน) ไม่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การพัฒนาจึงไม่ได้เกิดจากความต้องการของคนในชุมชน ในยุคที่เกิดกลุ่มฮักเมืองแจ่ม การดำเนินงานของรัฐไม่มีการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนรับทราบถึงการดำเนินงานของรัฐที่ต้องการตัดป่าสนวัดจันทร์ ได้มีกลุ่มบุคคลภายนอกได้นำข้อมูลดังกล่าวมาเปิดเผยต่อผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการใช้น้ำแจ่มหรือกลุ่มเหมืองฝายน้ำแจ่ม ซึ่งป่าสนของวัดบ้านวัดจันทร์เป็นแหล่งต้นน้ำของอำเภอแม่แจ่มและอำเภอฮอดเป็นกลุ่มแรก และได้มีการเผยแพร่ข้อมูลนี้ไปทั่วอำเภอ ซึ่งทำให้คนในชุมชนเกิดการตื่นตัว และรู้สึกหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ จึงทำให้มีการรวมตัวกันของคนในชุมชนจัดตั้งเป็นกลุ่มฮักเมืองแจ่มขึ้นมา ถือได้ว่าการได้รับโอกาสในการรับรู้ข่าวสาร ทำให้คนในชุมชนได้เปิดโลกทัศน์ รับรู้ความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานของภาครัฐ

1.2 ปัจจัยภายนอก

จากการศึกษาในครั้งนี้ พบว่าข้อมูลของปัจจัยภายนอกที่มีความสัมพันธ์ในการจัดตั้งกลุ่ม โครงการ และองค์กรที่เกิดขึ้นในแม่แจ่ม ทีมวิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลและประมวลข้อมูลที่ได้รับ ทำให้ทราบถึงปัจจัยภายนอกดังกล่าวคือ

● **นโยบายการบริหารประเทศ / องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**

นโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐที่ผ่านเข้ามาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1-5 ที่เน้นเกี่ยวกับเรื่องของการกระจายรายได้เป็นหลัก และจากผลพวงหลังการยุติการเรียกร้องประชาธิปไตย ภาครัฐได้พยายามผลักดันให้เกิดแผนพัฒนาในอำเภอแม่แจ่ม โดยเน้นให้เห็นถึงความจำเป็นที่อำเภอแม่แจ่มต้องได้รับการพัฒนา เนื่องจากเป็นพื้นที่กันดาร รายได้ต่ำ ยากจน ขาดโอกาสทางการศึกษาและที่สำคัญคือ เป็นพื้นที่ปลูกฝิ่นมากที่สุดพื้นที่หนึ่ง จึงทำให้เกิดโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแจ่ม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมถูกทำลาย ปัญหาเศรษฐกิจและ ปัญหาสังคมและความมั่นคงของชาติ

สืบเนื่องจากนโยบายการพัฒนาประเทศของภาครัฐ องค์การพัฒนาระหว่างประเทศของสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทย หรือที่เรียกว่า ยูเซด ได้ลงนามในสัญญารับความช่วยเหลือในโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแจ่ม โดยได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกา และตามเงื่อนไขฉบับนี้รัฐบาลต้องให้หน่วยงานปฏิบัติการทั้งหมดตั้งงบประมาณสมทบโครงการ ทั้งนี้ กระบวนการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มบริหารงานโดยใช้กลไกของ 4 กระทรวงหลัก คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ และ กระทรวงสาธารณสุข อีกทั้งสำนักนายกรัฐมนตรีและธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ เนื่องจากการทำข้อตกลงดังกล่าวเป็นการหาแนวทางเพื่อลดการปลูกฝิ่น และปราบปรามกลุ่มคอมมิวนิสต์

แนวทางในการจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ให้เกิดประสิทธิภาพ สามารถกำหนดอนาคตเพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการจัดตั้งกลุ่มชุมชนในอำเภอแม่แจ่ม ดังนี้

● การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้การศึกษาประวัติศาสตร์ในรูปแบบการฟื้นความทรงจำร่วมของชาวบ้านในชุมชน

กระตุ้นให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ในชุมชนของตนเอง ที่มาจากการฟื้นความทรงจำร่วมของชาวบ้านหรือที่เรียกว่า “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ทำให้ชุมชนเกิดจิตสำนึก รักบ้านเกิด รักท้องถิ่น รู้จักความเป็นตัวตนของตนเอง และมีความเข้มแข็งพอที่จะเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและต่อเนื่อง นอกเหนือไปจากเน้นการพิสูจน์หาความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตให้ไกลที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยยึดมั่นการอ้างอิงความถูกต้องผ่านหลักฐานทั้งที่เป็นโบราณวัตถุ โบราณสถาน การจดบันทึกในลักษณะต่างๆ การสืบค้นตำนาน การใช้เอกสารชั้นต้น เพื่อเชื่อมโยงภาพอดีตที่เกิดขึ้น

แนวทางของกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยการฟื้นความทรงจำร่วมของคนในชุมชน เป็นการสร้างตัวตนของคนในชุมชน สร้างพลังทางปัญญา เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถเชื่อมโยงมิติทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม มีความพร้อมที่จะนำไปสู่การพัฒนากลุ่มหรือองค์กร ชุมชนที่จะเกิดกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมต่อไป

● การประสานความร่วมมือและเชื่อมพันธมิตรระหว่างภาคี สมาชิกกลุ่มโครงการ และองค์กร

กลุ่ม โครงการ และองค์กรที่เกิดขึ้นในแม่แจ่ม มีลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบของการบริหารจัดการเชิงปัจเจก ซึ่งจากบทเรียนที่ผ่านมาทำให้พอสรุปได้ว่า การบริหารจัดการองค์กรชุมชนในรูปแบบนี้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ร่วมกำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนที่เกิดจากความต้องการภายในชุมชนเอง โดยผ่านขั้นตอนของการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในการกำหนดหรือตัดสินใจนโยบายและโครงการที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ผู้มีส่วนได้เสียร่วมแสดงความคิดเห็นผ่านเวทีสาธารณะ เพื่อหาข้อยุติ และเกิดการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นโดยไม่มีการชี้นำทางความคิดแต่อย่างใด ดังนั้นกลุ่มองค์กรที่จะเกิด

ขึ้นในอนาคต จึงควรมีลักษณะการดำเนินงานในรูปแบบของการบริหารจัดการแบบพหุภาคี และมีการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม ผ่านขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายพันธมิตรร่วม

• **การนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ไปประยุกต์ใช้หรือปรับใช้ในงานด้านการพัฒนาท้องถิ่น และจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสถาบันการศึกษา**

จากการถอดบทเรียนการทำงานของแต่ละกลุ่ม โครงการหรือองค์กร ทำให้ทีมวิจัยได้องค์ความรู้และข้อสรุปเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ซึ่งกลุ่มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต น่าที่จะมีลักษณะการทำงานร่วมกัน เป็นการประสานและขับเคลื่อนไปพร้อมๆกัน เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อท้องถิ่นให้มากที่สุด เป็นการขับเคลื่อนในลักษณะพหุภาคีระหว่างหน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน และกลุ่มองค์กรท้องถิ่น

นอกจากนี้ องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ น่าจะนำไปจัดทำเป็นหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสถาบันการศึกษา เพื่อถ่ายทอดประวัติศาสตร์สู่เยาวชนรุ่นใหม่ที่ต้องเข้าใจในท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งฝึกฝนทักษะในการคิด การจัดการ การตั้งรับและเผชิญต่อเหตุการณ์ในอนาคต โดยใช้บทเรียนในอดีตหรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ผ่านมาเป็นกรณีศึกษา

บทที่ 4

บทสรุป

1. ความเป็นมาของการทำวิจัย เรื่อง การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่

เนื่องจากหัวหน้าโครงการวิจัยฯ ทำงานคลุกคลีอยู่กับการทำงาน บริหารในหลายกลุ่ม หลายองค์กรที่เกิดขึ้นในเมืองแจ่ม จึงอยากทราบว่าทำไมหลายกลุ่มองค์กรที่ตั้งขึ้นใหม่ไม่มีความเข้มแข็งตั้งแล้วล้มไปในที่สุด การทำงานของกลุ่ม องค์กรที่ผ่านมานั้นมีทิศทางของการทำงานถูกต้องหรือไม่ แต่ละกลุ่ม องค์กรมีแนวทางการทำงานอย่างไร ?

ในฐานะเป็นคนเมืองแจ่ม ได้เห็นการเข้ามาหรือการทำงานของภาครัฐที่มีต่อชุมชน คนเมืองแจ่ม โดยในบางครั้งไม่ค่อยตรงหรือถูกต้อง หรือไม่ได้สนองตอบต่อความต้องการ หรือแก้ไขปัญหาคนเมืองแจ่มได้อย่างแท้จริง โครงการต่างๆ เช่น โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม หรือ องค์กร แคร่ ที่เข้ามามีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแม่แจ่ม แต่เมื่อดำเนินการไปแล้วกลับไม่ได้ตามเป้าหมายหรือประสบผลสำเร็จตามที่ตั้งไว้ จึงเกิดคำถามว่าจากการดำเนินโครงการหรือองค์ การต่างๆ ที่เข้ามาพัฒนาได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร หรือคนเมืองแจ่มอย่างไร ??

ตลอดจนหาแนวทาง ทิศทางในการประสานกลุ่ม องค์กรต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาเมืองแจ่ม เป็นไปในทิศทางที่มั่นคง ซึ่งที่ผ่านมาการพัฒนาเมืองแจ่มมีแนวทางการพัฒนาที่ไม่แน่นอน และใช้แนวทางการพัฒนาที่ได้จากการวางแผนร่วมกันนี้วางไว้เป็นตุ๊กตาตัวหนึ่ง อย่างน้อยเพื่อให้โครงการหรือองค์กรที่จะเข้ามาพัฒนาเมืองแจ่มได้ทำการศึกษางานวิจัยขึ้นนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจก่อน จะมาพัฒนาแม่แจ่ม และท้ายที่สุดคือกลุ่มองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ ต้องประกอบไปด้วยอะไรบ้างเพื่อให้กลุ่มมีประสิทธิภาพ หรือมีความเข้มแข็ง

2. ข้อค้นพบจากการวิจัย

ก่อนอื่นการศึกษาในครั้งนี้ได้ให้คำนิยามของ “องค์กรชุมชนรูปแบบใหม่” ว่า เป็นการรวมตัวของประชาชนโดยอาจจะเกิดขึ้นภายในหมู่บ้านเดียวกัน หรือต่างหมู่บ้านก็ได้ไม่จำกัดพื้นที่ มีเป้าหมายที่เป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันของชุมชน และกระทำตามเป้าหมายเพื่อชุมชน มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผู้นำ และกิจกรรมพัฒนาร่วมกันในชุมชนเป็นตัวแทนของประชาชนในการรักษา

ผลประโยชน์และคลี่คลายปัญหาของชุมชน ทั้งปัญหาเฉพาะหน้า และระยะยาวโดยแบ่งองค์กรชุมชนออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. องค์กรที่จัดตั้งโดยกระบวนการของชุมชนภายในชุมชนจากแนวคิดของชุมชนเอง ซึ่งจัดตั้งขึ้นมาเพื่อทำงาน และแก้ปัญหาาร่วมกันภายในชุมชนซึ่งมีทั้งเป็นองค์กรถาวรและองค์กรเฉพาะกิจดังเช่น องค์กรหรือกลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มหัวหมวดวัด กลุ่มคณะศรัทธาแต่ละวัด กลุ่มชาวไร่ หรือแม้แต่กลุ่มสายผีป่วน ผีลุ่ม กลุ่มผีเจ้าบ้าน และกลุ่มผีควบเมืองพ่อเจ้าหลวง เป็นต้น

2. องค์กรที่จัดตั้งโดยกระบวนการนอกชุมชน จากแนวคิดภายนอกชุมชนได้แก่ องค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยส่วนราชการและองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีกระตุ่นเสริมแรงให้คิดและชุมชนเห็นชอบจัดตั้งองค์กรขึ้น ดังเช่น กลุ่มสหยา กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มฮักเมืองแจ่ม กลุ่มทอผ้า กลุ่มปุ๋ย กลุ่ม อ.ค.จ. และกลุ่มลุ่มน้ำต่างๆ

เครือข่ายองค์กรชุมชนเป็นรูปแบบหนึ่งของการประสานงานขององค์กรหลายๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตัวเอง มีเป้าหมาย มีวิธีทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง องค์กรเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลายาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่ได้มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอแต่ก็มีการวางรากฐานเอาไว้ เมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือ หรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆ เพื่อแก้ปัญหาก็สามารถติดต่อได้

จากการทำงานวิจัยได้ศึกษา สัมภาษณ์ พูดคุยกับคน ทำให้รู้ว่า กลุ่มรากฐานเดิม เช่น กลุ่มเหมืองฝาย หรือกลุ่มศรัทธาวัด หัวหมวดวัด ที่อยู่ได้มาจนถึงทุกวันนี้ เพราะเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่หรือการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เช่น กลุ่มศรัทธาวัด เป็นความรับผิดชอบโดยตรงของศรัทธาในอดีตที่ผ่านมาก็มีการจัดแบ่งกันเช่นนี้มาตลอด ทุกคนเมื่ออยู่ศรัทธาวัดไหนก็ต้องมีหน้าที่ทำนุบำรุงวัด จะเกิดขึ้นมาใหม่ก็จะเป็นสมาชิกของวัดนั้นไปโดยปริยาย เมื่อมีเหตุการณ์หรืองานในหมู่บ้าน ชุมชน วัด ก็ต้องบอกกล่าวกัน รู้โดยสายเลือด หรือโดยธรรมชาติที่พ่อแม่เคยปฏิบัติมาว่าต้องเข้าร่วมจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เพราะองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ไม่ได้มีฐานมาจากความต้องการรวมกลุ่มที่เป็นจริง อย่างกลุ่มเหมืองฝายคนที่รวมเป็นกลุ่มเหมืองฝายนั้นเกิดจากคนที่ผลิตด้วยกันจริงต้องอยู่ด้วยกันจริง ทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้ได้ใช้น้ำในการผลิตของแต่ละคน ถ้าคนใดไม่ไปเป็นสมาชิกเหมืองฝายหรือไม่เข้าร่วม คนนั้นก็ไม่ได้ทำนาทำสวน ถ้าไม่ไปช่วยงานเหมืองฝายน้ำก็ไม่เข้านา ข้าวก็จะได้กิน เป็นสิ่งที่ต้องไปกระทำ องค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ไม่ได้เกิดจากการตั้งขึ้นมาเฉยๆ ที่ตั้งขึ้นมาเพราะมีเรื่องของความสัมพันธ์ตั้งแต่เดิมอยู่แล้ว ตรงนี้ทำให้เห็นว่าการตั้งกลุ่มในปัจจุบันที่ไม่ได้ผลตั้งแล้วไม่สำเร็จหรือไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ หรือเข้มแข็ง ก็เนื่องมาจากไม่ได้ตั้งกลุ่มที่ฐานของความสัมพันธ์ และต่อไปก็จะทำให้การตั้งกลุ่มต้องมีการประเมินก่อนว่ากลุ่มที่

ตั้งขึ้นโดยไม่มีฐานความสัมพันธ์เดิมเป็นอย่างไร ? และถ้าจะต้องตั้งกลุ่มใหม่โดยใช้ฐานความสัมพันธ์เดิมนั้นคนที่เข้ามาต้องคำนึงถึงอะไรบ้าง ?? แต่กลุ่มที่เกิดขึ้นใหม่นี้ถ้าไม่เข้าร่วมก็อาจได้รับผลกระทบบ้างแต่อาจไกลตัว ผลก็มากระทบกับการดำเนินชีวิตอยู่บ้าง จากการวิเคราะห์การเข้าเป็นสมาชิกหรือกลุ่มใหม่ๆจะมี 3 ลักษณะคือ

1. เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มเพราะอยากทราบว่าการทำอะไรและมีแนวคิดอย่างไร จะกระทบกับตัวเองหรือใครอย่างไร
2. เข้ามาเพื่อเอากลุ่มเป็นผลประโยชน์แอบแฝง
3. เข้ามาเนื่องจากเห็นความสำคัญและต้องการเห็นแม่แจ่มมีการพัฒนา

พบว่าโครงการหรือองค์กรต่างๆที่เข้ามาพัฒนาแม่แจ่ม ไม่ได้แก้ไขปัญหหรือตอบสนองต่อความต้องการอย่างแท้จริง รวมถึงผลกระทบจากการพัฒนาเหล่านี้ที่เกิดกับคนเมืองแจ่มและต่อทรัพยากร ดังนั้นหน่วยงานหรือองค์กร ภาคเอกชนต่างๆ หรือคนที่อยากจะเข้ามาพัฒนาในพื้นที่แม่แจ่ม ควรทำการสำรวจปัญหาหรือความต้องการชุมชน ให้ชุมชนได้รับรู้ที่ไปที่มาของโครงการและให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดหรือได้มาพูดคุย สันทนา ร่วมระดมความคิดให้ครบทุกขั้นตอนก่อนการทำงานหรือการพัฒนา ไม่ใช่มีโครงการแล้วมาเรียกประชุมและดำเนินโครงการไปเลย ในลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดผลกระทบหลายอย่าง เช่นทุกวันนี้เหมือนไล่ตามเงาของความคิดที่มาจากเบื้องบนมากกว่า ซึ่งบางครั้งคนเบื้องบนไม่ได้เห็นความคิดหรือความต้องการของคนรากหญ้าอย่างแท้จริง แต่ถ้าทำความเข้าใจกับการพัฒนาในท้องถิ่นนั้นๆ ควรต้องเข้าใจและถามปัญหาของชาวบ้านว่า สิ่งไหนเป็นปัญหาของชาวบ้าน ไม่ใช่เอาคน 4-5 คนหรือผู้นำเป็นคนคิดแทน ควรมีกระบวนการที่ละเอียดรอบคอบ ไม่รีบเร่ง มีเวลาให้ชาวบ้านได้คิดก่อนที่จะลงมือทำ

กลุ่มที่จะตั้งขึ้นใหม่ ถ้าจะให้มีความเข้มแข็งหรือยั่งยืนเหมือนกลุ่มรากฐานเดิม จากการทำวิจัยค้นพบวิธีการอยู่บ้างแต่ไม่ใช่สูตรสำเร็จ อาจใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการกลุ่มให้ยั่งยืนได้ เท่าที่พบกลุ่มต่างๆเช่น กลุ่มฮักเมืองแจ่ม หรือ กลุ่มหอมแดง หรือกลุ่มที่จัดตั้งเฉพาะกิจ จะทำงานอย่างโดดเดี่ยวเฉพาะกลุ่มไหนกลุ่มนั้น ไม่มีการประสานกับเครือข่ายและกลุ่มรากฐานเดิมหรือภาครัฐ ดังนั้นกลุ่มแต่ละกลุ่มควรทำงานแบบพหุภาคี กลุ่มฮักเมืองแจ่มที่แต่เดิมคนจะมองว่าการทำงานคล้าย NGOs ชอบคัดค้านการทำงานของรัฐ ในปัจจุบันภาพเหล่านี้ก็ลดลง ขณะนี้กลุ่มฮักเมืองแจ่มได้ปรับการทำงานในลักษณะประสาน เชื่อม กลุ่มอื่นๆด้วย เช่น เชิญกลุ่มหอมแดง กลุ่มลุ่มน้ำต่างๆ หรือนายอำเภอ หน่วยงานภาครัฐต่างๆเข้าร่วมเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ บนพื้นฐานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มที่ว่า ท่านคิดอย่างไรกับปัญหาแต่ละปัญหาที่เกิดขึ้น จะหาทางออกอย่างไร สิ่งทีกล่าวไปนี้น่าจะเป็นแนวทางที่จะไม่สร้างความขัดแย้ง ถ้าถามว่ากลุ่มฮักเมืองแจ่มกลัว

ที่จะไปขัดแย้งกับรัฐหรือไม่ ทำไมจึงต้องไปเชื่อมกับหน่วยงานภาครัฐ ทั้งที่แต่ก่อนมีความคิดเห็นไม่ตรงกันหรือคัดค้านการกระทำบางสิ่งของรัฐ ตอบได้ว่าไม่ได้กลัวความขัดแย้งแต่จะยืนอยู่บนความถูกต้อง สิ่งไหนที่รัฐทำไม่ถูกต้องรัฐก็ควรพิจารณาใหม่เพราะเรามีกลุ่มเครือข่ายหลายกลุ่ม ถ้ากลุ่มหรือเครือข่ายทำไม่ถูกต้อง รัฐก็สามารถเตือนได้ ดังนั้นจึงขอความเห็นจากหลายคนว่าคิดเห็นในเรื่องนั้นๆตรงกันหรือไม่ แม้จะมีกลุ่มหรือบางคนที่ไม่เห็นด้วย แต่จะยึดถือตามหลักของเสียงส่วนใหญ่ หรือหลักประชาธิปไตย

3. ผลที่ได้จากการวิจัย

3.1 ผลที่เกิดกับตัวผู้วิจัยเอง

ณ วัน เวลานั้น จากการลองผิดลองถูก การปรึกษาหารือร่วมกันในคณะวิจัยเพื่อวางแผน แก้ไขปัญหาหรืออุปสรรคต่างๆเพื่อให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วง เหล่านี้ได้ส่งผลต่อคณะวิจัยโดยเฉพาะหัวหน้าโครงการ คือ **ทำให้รู้จักตัวเองมากขึ้น** จากเคยเป็นคนทำงานไม่รอบคอบ ไม่มีแผนในการทำงาน กลับกลายเป็นคนที่คิดถึงใครรอบคอบขึ้น จะทำอะไรต้องมีการวางแผน แจกแจงสิ่งต่างๆ และพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนลงมือทำ และที่สำคัญไปกว่านั้น คือ **ทำให้รู้ว่าเราจะไม่ได้โดดเดี่ยวในการทำงานหรือการพัฒนาอีกต่อไป** มีเครือข่ายความสัมพันธ์เพิ่มมากขึ้น หรือรู้พื้นที่ชุดความสัมพันธ์เดิมกับคนที่ร่วมงานกันขึ้นมาใหม่ และทำให้ทราบถึงคนที่มีความคิดในแนวทางเดียวกันเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ทำให้ตัวผู้วิจัยลดความเป็นปัจเจกลง รับฟังผู้อื่นมากขึ้นและนำกลับมาคิดก่อนแทนการโต้ตอบทันทีเมื่อขัดแย้งกับความคิดของตัวเอง การทำงานวิจัยสามารถตอบปัญหาที่ตัวผู้วิจัยสงสัยได้ ทำให้รู้ว่าบางสิ่งบางอย่างก็ดำเนินไปตามธรรมชาติ คงไม่ประสบผลสำเร็จไปเสียทุกอย่าง ภาพของหัวหน้าโครงการซึ่งเป็นประธานกลุ่มฮักเมืองแจ่ม จากท่าทีที่แข็งกร้าวมาเป็นการทำงานประสานภาคีต่างๆ ทั้งโครงการปลูกสร้างสวนป่าสิริกิติ์ องค์การเคหะ ทำให้มีโอกาสได้เข้าร่วมงานเครือข่ายลุ่มน้ำ นำเสนอการทำงานที่เกิดผลต่อชุมชนอย่างไร กลุ่มฮักเมืองแจ่มทำงานอย่างไร ได้มีโอกาสเสนอแนะแนวคิดการทำงานวิจัยและการทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มต่อแกนนำและสมาชิกของเครือข่ายลุ่มน้ำส่งผลให้เกิดการยอมรับและให้ความสำคัญต่อความคิดของเรามากยิ่งขึ้น จนเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำและเห็นว่ามีเหมาะสมที่จะเป็นประธานเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม ในเวลาต่อมาได้นำบทเรียนและแนวคิดจากการทำงานวิจัยผนวกเข้ากับแนวคิดการทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มที่มีอยู่ในใจ ซึ่งที่ผ่านมาไม่ได้สืบคลานไปข้างหน้า

ได้โดยแนวคิดของกลุ่มฮักเมืองแจ่มโดยตรง จึงนำแนวคิดและบทเรียนทั้งสองสอดแทรกเข้าไปในแนวคิดและการทำงานของกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำด้วย

เมื่อผู้วิจัยได้ไปเห็นโลกกว้างขึ้น (จากการไปทัศนศึกษาที่เชียงของ จ.เชียงราย และ เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) ทำให้เกิดการเปรียบเทียบ ความต่าง ความเหมือนระหว่างแม่แจ่ม และพื้นที่อื่นซึ่งอาจต่างกันที่บริบทของพื้นที่เหล่านั้น และการเข้าร่วมงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 4 ภาค ที่กรุงเทพฯ ทำให้รับรู้ **“การทำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเขาทำกันอย่างไร”** ถ้าเปรียบเทียบเรา(ชาวบ้านที่ทำวิจัย)เหมือน นักแต่ตะแ้วด ชอบนอนหงายเอาตีนค้ำฟ้า ตัวนกแต่ก็เปรียบเสมือนนักวิจัยของเราทั้งหมดที่เอาตีนค้ำฟ้าไว้ ฟ้า ก็คือประวัติศาสตร์ชาติหรือนโยบายรัฐ เข้าใจว่าการทำวิจัยท้องถิ่นมากๆหรือมีการวิจัยท้องถิ่นในทุกๆที่ อาจสามารถไปเปลี่ยนแปลงฟ้าเบื้อบนได้

3.2 กลุ่มเป้าหมาย

สืบเนื่องจากโครงการวิจัยมีการจัดเวทีหลายต่อหลายครั้งอันเป็นกระบวนการหนึ่งเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล จากการจัดเวทีหลายครั้ง ทำให้เกิดการพูดคุย พบปะของกลุ่มคน เหมือนเป็นเวทีให้เกิดการเชื่อมความสัมพันธ์กันอีกครั้งและแน่นขึ้นเรื่อยๆ เกิดการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของคนที่เคยร่วมอยู่ในกลุ่มฮักเมืองแจ่มในอดีตแต่แยกย้ายไปอยู่ในกลุ่ม องค์กรอื่นๆ มีโอกาสมาพบปะพูดคุย จนนำไปสู่การระดมความคิดในการวางแผน หาแนวทางในการพัฒนาเมืองแจ่มให้มีทิศทางที่ถูกต้อง **มีการต่อมคน(รวมคน)**เหล่านั้นเข้ามาใหม่ และคนที่เคยทำงานในกลุ่ม องค์กรอื่นๆเข้ามาช่วย อาจกล่าวได้ว่า **งานวิจัยชิ้นนี้ไปกระต๊อง กระตุ้นให้หลายกลุ่มที่หลับใหลอยู่ มีการตื่นตัวขึ้นมาอีกครั้ง** ที่เห็นได้ชัดคือ การรวมตัวกันตั้งเป็นกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม นำไปสู่การระดมความคิดในการวางแผนงานของกลุ่มให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการ หรือแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริงและสร้างองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำให้ใหญ่ขึ้น จนสามารถนำไปสู่การทำงานเพื่อผลักดันแผนงานเข้าสู่ระดับอำเภอและจังหวัดในเวลาต่อมา

นอกจากนี้บทเรียนที่ได้จากการศึกษาวิจัยกลุ่ม องค์กรต่างๆ รวมถึงกลุ่มฮักเมืองแจ่มที่ผ่านมา สามารถนำมาปรับปรุงการทำงานของกลุ่มฮักเมืองแจ่มให้ดีขึ้น และยังนำมาใช้กับการทำงานของเครือข่ายลุ่มน้ำแจ่มด้วยตามที่กล่าวมาข้างต้น ในการบริหารจัดการ การวางแผนการทำงาน และมีการประสานงานหรือเชื่อมเครือข่ายองค์กร กลุ่มต่างๆให้เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นให้มากขึ้น เช่น น้ำห้วยแห้ง จะทำอย่างไรให้มีน้ำไหล ไม่ใช่แค่ปลูกต้นกล้วยที่ต้นน้ำ หรือทำฝายแม้ว ควรคิดว่าจะทำอย่างไรให้น้ำในห้วยไหลตลอดไป แค่ทำแนวกันไฟก็ยังไม่เพียงพอ ในกรณีนี้สมาชิกเครือข่ายลุ่มน้ำก็เห็นด้วยเพราะที่ผ่านมา การวางแผนของกลุ่ม โครงการต่างๆ ทำเพียงลวกๆเพื่อให้

ได้งบประมาณ โครงการของเครือข่ายลุ่มน้ำจึงมีการปรับแก้ได้เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุดและแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้จริง

การเปลี่ยนแปลงขององค์กรชุมชนในแต่ละช่วงตามกระบวนการพัฒนาของชุมชนโดยแบ่งเป็น 4 ช่วง ได้แก่ กลุ่มดั้งเดิมของเมืองแจ่มซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันภายใต้เงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มหัวหมวดวัด กลุ่มศรัทธาวัดต่างๆ และกลุ่มที่นับถือสายผีต่างๆตามลำดับชั้นและที่เป็นกลุ่มใหญ่สุดคือกลุ่มคนไตเมืองแจ่มที่นับถือผีพ่อเจ้าหลวง ซึ่งเป็นผีความเมืองแจ่ม กลุ่มดั้งเดิมต่างๆที่กล่าวมานี้เป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาไปสู่กลุ่มหรือองค์กรรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในระยะต่อมาตามเงื่อนไขหรือสถานการณ์ที่ต้องการความร่วมมือกันหรือต่อรอง เช่น กลุ่มฮักเมืองแจ่ม กลุ่มหอมแดง เป็นต้น

กาลเวลาผ่านไปเมืองแจ่มต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงจากความทันสมัยต่างๆ เช่น การมีถนนตัดผ่านเข้ามา การมีสาธารณูปโภคที่สะดวกสบาย หรือการเข้าแทรกแซงของอำนาจรัฐ รวมทั้งระบบทุนนิยม การค้าต่างๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมหลายด้าน และอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนต้องถูกกระทบกระเทือน ผลที่เกิดขึ้นก็คือบรรทัดฐานที่เคยมีบทบาทในการกำหนดและควบคุมทางสังคมเศรษฐกิจเหล่านี้ไว้ จำเป็นต้องปรับตัวไปภายใต้การจัดระเบียบสังคมใหม่ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม เป็นต้นว่าการสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันและการสร้างเครือข่าย ที่ทำให้นุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชนขึ้นมาเพื่อสนับสนุนและทดแทนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาในระบบเครือญาติที่มีบทบาทน้อยลงเมื่อเทียบกับอดีต

ดังนั้นจึงพบว่าภายในเมืองแจ่มได้เกิดการรวมกลุ่มกันในการรักษาผลประโยชน์ของตนเอง และหมู่คณะท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

จากการศึกษาสืบค้น ทำให้ทราบว่าองค์กรชุมชนในเมืองแจ่มที่จะสามารถพัฒนาให้ยั่งยืนและมั่นคง จะต้องเป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริงเท่านั้น ส่วนองค์กรที่เกิดจากแรงผลักดันของส่วนราชการหรือองค์กรต่างๆมักจะไม่ค่อยประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร นั่นคือพอหมดระยะเวลาของโครงการ องค์กรนั้นๆก็มักลดบทบาทของตัวเองลงและเลือนหายไปในปีที่สุด

การทำงานของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมักจะไม่ได้อะไร แต่เมื่อมีการพูดคุยกัน หันหน้ามาร่วมกัน ทำให้การพัฒนาเริ่มก้าวเดิน ไม่ต้องใช้กำลัง มีเหตุและผล มีการรวมกัน มีลายลักษณ์อักษร ด้วยระบบข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง

หลังจากที่มีกลุ่มหลายกลุ่มแยกการทำงานพัฒนาทำให้มีช่องว่าง จากนั้นทำงานแบบพหุภาคี มีการเชื่อมประสานรัฐ เอกชน ชุมชน ต่างคนก็ได้บทบาทการทำงานจะทำงานกันใช้เหตุและผลไม่ใช่กำลัง จะทำงานแบบหน้ากระดานเคลื่อนไหวเพื่อลดช่องว่างการต่อสู้ในแม่แจ่ม มีเครือข่ายภาคประชาชนแต่จะเดินคนเดียวไม่ได้ต้องดึงรัฐ เอกชน องค์กรในท้องถิ่นและภาคประชาชนมาทำงานด้วย การทำงานของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมักจะไม่ได้ผล แต่เมื่อมีการพูดคุยกัน หันหน้ามาร่วมกัน ทำให้การพัฒนาเริ่มก้าวเดิน ไม่ต้องใช้กำลัง มีเหตุและผล มีการรวมกัน มีลายลักษณ์อักษร ด้วยระบบข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง

หลังจากที่มีกลุ่มหลายกลุ่มแยกการทำงานพัฒนา ทำให้มีช่องว่าง จากนั้นทำงานแบบ **พหุภาคี** มีการเชื่อมประสานรัฐ เอกชน ชุมชน ต่างคนก็ได้บทบาท การทำงานจะทำงานกันใช้เหตุและผลไม่ใช่กำลัง จะทำงานแบบหน้ากระดาน เคลื่อนไหวเพื่อลดช่องว่างการต่อสู้ในแม่แจ่ม มีเครือข่ายภาคประชาชนแต่จะเดินคนเดียวไม่ได้ ต้องดึง รัฐ เอกชน องค์กรในท้องถิ่นและภาคประชาชนมาทำงานด้วย แต่ไม่ใช่สูตรสำเร็จทีเดียว แต่ทำให้มองเห็นแนวทางการพัฒนาแต่ยังไม่ยั่งยืน เพราะไม่สามารถตอบได้ว่า สูตรนี้สำเร็จสำหรับการพัฒนาหรือยัง คงจะมีปัจจัยภายนอกเข้ามา แต่ ณ ปัจจุบันนี้ คิดว่าแนวทางนี้น่าจะใช้ได้ดี ทั้งคนข้างล่างและคนบนดอย ร่วมกับภาครัฐและเอกชนรวมตัวกันจะก่อให้เกิดพลังที่เข้มแข็งต่อไป

เอกสารอ้างอิง

เอกสาร

หนังสือพิมพ์ไทยนิสต์. ฉบับวันที่ 4 พฤษภาคม 2544 ,ปีที่ 31 ฉบับที่ 11173.

หนังสือพิมพ์ประชาธิปไตย. ฉบับวันที่ 29 มีนาคม ,อ้างใน กิตติชัย แก้วประเสริฐ. “ประวัติศาสตร์พื้นที่ทางการเกษตรไหล่งปง” , เอกสารอัดสำเนา. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานภาค), 2548 .

ภมรรัตน์ สุขธรรม. “พลวัตชุมชนกับการพึ่งตนเองในภาคตะวันตก”. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี, 2546.

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแจ่ม. “รายงานการประมาณผลโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ครั้งที่ 2”. เอกสารอัดสำเนา. 2524.

สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ . “ของหน้าหมู่บ้าน : ประวัติศาสตร์ตัวตนของชุมชนกลางหุบเขาแม่แจ่ม”, เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2546 .

วิทยา อารมณ์ , “ประวัติศาสตร์ของชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำแม่หลุ อำเภอมแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ,วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.สาขาวิชาประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ .ม.ร.6 ม/11 (23 พฤษภาคม 2454 – 20 กรกฎาคม 2458)

ผู้ให้ข้อมูล

พระครูมงคลวิสิฐ , เจ้าอาวาสวัดบุปผาราม ตำบลช้างเคือง อำเภอมแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาณ , เจ้าอาวาสวัดป่าแดดในขณะนั้น(มรณภาพไปเมื่อปี พ.ศ. 2547)

พ่อทองคำ จริยา .บ้านต่อเรือ

พ่ออุ้ยดวงดี กรรณิกา . บ้านท้องฝาย

พ่ออุ้ยใจ นะที . บ้านทัพ

พ่ออุ้ยหนิว แก้วประเสริฐ . บ้านช้างเคือง

นายวรรณ ศรีเที่ยง . แก่เหมืองน้ำแม่แรก บ้านป่าหนาด

พ่อลุงพ่อเล่ป่า . ปราชญ์ชาวบ้านของชาวปะกาเกอญอ

พ่อบุญทอง สมยศ . แก่เหมืองน้ำแม่อวม บ้านช่างเคิ่ง

พ่อบุญยัง สมวธา . บ้านช่างเคิ่ง

พ่อมา คิตสม บ้านกองแขกเหนือ

พ่อสมบุญณ์ บุญเกิด บ้านพร้าวหนุ่ม

พ่ออินคำ นิปุณะ บ้านไร่

พ่อหนานประเสริฐ แก้วสุวรรณ บ้านพร้าวหนุ่ม

พ่อหนานประเสริฐ ปันศิริ บ้านพร้าวหนุ่ม

พ่อหนานดำ ปินคำ บ้านแม่วาก

แม่เรือนมูล แจ่มแจ่ม บ้านช่างเคิ่ง

แม่มี๊ ฌ เชียงใหม่ บ้านช่างเคิ่ง

นายธำรง มาสีแก้ว ผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรขององค์การเคหะ

นายอุทิศ สมบัติ ประธานกลุ่มฮักเมืองแจ่ม

นายก่องคำ จรียา ผู้ใหญ่บ้าน บ้านต่อเรือ

แม่คำ ตลาดสดแม่แจ่ม

อาจารย์วิระพล ประสพสุข รองผู้อำนวยการโรงเรียนแม่แจ่ม บ้านช่างเคิ่ง

อาจารย์คนหนึ่งสอนอยู่ที่โรงเรียนแม่แฮได้และเป็นคนแม่แฮได้โดยกำเนิด

ชาวบ้านคนหนึ่งที่อยู่บ้านแม่อวม ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากทางการในสมัยนั้น

ชาวบ้านแม่แฮได้ที่เคยอยู่ร่วมกับนักศึกษา

ชาวบ้าน บ้านแม่แฮได้ซึ่งเข้าร่วมในเวทีเก็บข้อมูล

ปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่งของบ้านแม่แฮได้

ผู้ร่วมเวทีตรวจสอบข้อมูล

สหายนันทองฝาย บ้านทับ บ้านไร่ ที่เคยเข้าไปอยู่ร่วมกับสหายนคนอื่นๆ ช่วงเรียกร้อง
ประชาธิปไตย

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

ข้อเสนอแนะจากนักวิชาการ

เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ชุดโครงการประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี

วันที่ 13-14 พฤศจิกายน 2547 ณ วัดป่าแดด ต.ช่างเคิ่ง อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

เวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์งานวิจัยชุดโครงการ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแม่แจ่ม 100 ปี” ได้จัดขึ้นหลังจากการทำงานวิจัยกำลังดำเนินการอยู่ในช่วงระยะที่ 2 (สิงหาคม 2547 – มกราคม 2548) คณะวิจัยชาวบ้านได้ปรึกษาหารือร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค เห็นว่า น่าจะมีการจัดเวทีกลางขึ้นเวทีหนึ่งเพื่อให้คณะวิจัยได้มีโอกาสในนำเสนอ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ กระบวนการวิจัย และรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ ในแวดวงวิชาการ ตลอดจนถึงภาคีต่างๆ ในพื้นที่แม่แจ่ม และตัวแทนจากท้องถิ่นอื่นที่กำลังดำเนินงานวิจัยในประเด็นใกล้เคียง เพื่อผลต่อการปรับปรุงให้งานวิจัยมีความก้าวหน้า และก่อประโยชน์ต่อสังคมท้องถิ่นได้มากที่สุด

โครงการประวัติศาสตร์ของหน้าหมู่บ้านแจ่มเหนือ_นำเสนอโดยพ่อนานประเสริฐ ปันสิริและคณะ ในเนื้อหาต่อไปนี้จะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่คณะวิจัยนำเสนอ และ ส่วนที่เป็นข้อเสนอแนะจากนักวิชาการ คือ อาจารย์ธวัช มณีผ่อง จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และ อาจารย์สันติพงษ์ ช้างเผือก จากมหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงราย

1 ส่วนของการนำเสนอ

โครงการประวัติศาสตร์การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่

โดยอาจารย์อุทิศ สมบัติและคณะ :

ผมจะเกริ่นบอกข่าวความเคลื่อนไหวของ 22-23 ลุ่มน้ำของน้ำปิง คือ เครือข่ายลุ่มน้ำสาขาของอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งเป็นน้ำที่หล่อเลี้ยงคนในภาคกลางจนถึงอยุธยา ไหลลงสู่เขื่อนภูมิพลเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าให้เราได้ในปัจจุบัน โดยการร่วมมือของเครือข่ายจากภาครัฐ เอกชนและคนเมืองแจ่ม ภาครัฐก็มีองค์การสวนป่าสิริภี มูลนิธิรักไทย กลุ่มอัครเมืองแจ่ม แคร่ อีคราฟท์ และคนแม่แจ่มลุกขึ้นมารวมตัวกัน ได้งบประมาณมาจากกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะสะท้อนภาพปัญหาให้คนข้างนอก และ องค์การคนนอก ที่พูดไปคือวันที่ 18 ธันวาคม 2547 จะมีพิธีสืบชะตาน้ำแม่แจ่มเป็นครั้งที่ 2 ที่หลังอำเภอแม่แจ่ม โดย ลุ่มน้ำแม่แจ่ม 22-23 ลุ่มน้ำ ได้เชิญรัฐมนตรีสุวิทย์ คุณกิตติ ซึ่งเป็นรัฐมนตรี แทนอดีตรัฐมนตรีประจักษ์ ปัญญาชาติวิทย์ เคยบินมาดูแม่แจ่ม เขาเอาไปเล่าทั่วประเทศว่าเมืองแจ่มทำลายป่า ท่านจะได้มาฟังคำตอบของคนเมืองแจ่มว่าเป็นอย่างไรแน่ จะมีองค์กรข้างนอกเข้ามาร่วมกันมากพอสมควร มีกระทรวงทรัพยากรน้ำที่เห็นสนับสนุน องค์การแคร่ และกลุ่มอัครเมืองแจ่ม และสวนป่าสิริภี จะดำเนินการ

ก็เป็นนิมิตหมายอันดีที่คนเมืองแจ่มจะได้ประชาสัมพันธ์ให้คนภายนอก เพราะว่ามีน้ำแม่แจ่มเป็นสายเลือดใหญ่ของคนเมืองแจ่ม แต่คนเมืองแจ่มได้ใช้น้อยมากไม่ถึง 10 % ฝ่ายก็มีฝ่ายเดียวที่บ้านทัพ ช่วงเดือน 7-8 มดจะเดินข้ามได้ เมื่อก่อนข้างข้ามไม่เห็นหลัง เตียนนี้มันเกิดอะไรขึ้น

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการเกริ่นต่อไปเป็นเรื่องจริงแล้ว ขอขอบคุณอาจารย์ที่เสียสละเวลาช่วยอำเภอแม่แจ่ม ซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของผมทั้งหลาย ก็ยังมีความห่วงใย และได้มาช่วย มีความรู้สึกดีใจ และอาจารย์ก็จะมาช่วยพวกผมอีก รวมทั้งทีมของอาจารย์สันติพงษ์ ที่มีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดงานวิจัย ประวัติศาสตร์ร้อยปีเมืองแจ่ม

ซึ่งเดี๋ยวนี้หลายคนก็ได้เริ่มต้นตัวรู้ว่า คนแม่แจ่มเริ่มทำอะไรกัน ถึงแม้ว่าจะยังไม่ประสบผลสำเร็จ แต่ยังมีอะไรหลายๆ สิ่งหลายๆ อย่างบ่งบอกว่า กลุ่มเรากลุ่มหนึ่งทำอะไรกันอยู่ ทำที่ไหน ได้อะไร มันมีกระแสพอสมควร ผมในนามของงานวิจัย เกี่ยวกับ

องค์กรหรือชุมชนรูปแบบใหม่ ยังไม่มีความสุข เมื่อครู สมัยพ่ออยู่ถูกพาดพิง นายเมือง สมบัติ ผมเป็นหลานของท่าน นายอุทิศ สมบัติ ผมก็นึกว่ารุ่นพ่อผมทำแล้วก็น่าจะแล้วกันนะ แต่มันไม่แล้ว(เสร็จ) ผมก็จะได้มาคิดต่ออีก

การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ มีผม และ นางสาวจุฑามาศ พิศาคำ , และคณะวิจัยชาวบ้านอีกหลายท่านมีทั้งผู้ใหญ่บ้านและสายเลือดใหม่ที่กำลังจะทำงานต่อจากผมและนายสัด รมโพธิ์ เป็น คณะวิจัยร่วม กว่าจะได้ตรงนี้มา เป็นยากเป็นทุกข์ครับ ได้แล้วก็ลาออกไปๆ จนลงตัว เดียวนี้ที่แท้จริงจริงก็จะมีอยู่ 3 ท่าน

ผมคงจะให้คำจำกัดความหรือนิยามว่า ทำไม่ถึงตั้งชื่อว่า “การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่” ตอนนี้เป็นกรวิพากษ์วิจารณ์กันพอสมควร ผมมาคิดตอนหลังว่า ชื่อนี้ผมเอามาเป็นตัวอย่าง ซึ่งเนื้อหาสาระที่สำคัญจะอยู่ในเนื้อเรื่องของการงานวิจัย แต่ผมก็จะขออธิบายว่าทำไมชื่อนี้ก็เพราะว่าในอดีตที่ผ่านมาอำเภอเมืองแจ่มหรือแม่แจ่ม เป็นอำเภอที่อยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุขร่มเย็นเป็นพี่น้องกัน ไปมาที่ไหนไม่ต้องใช้เงินใช้แต่คำพูด เป็นเรื่องที่เราไปเล่าให้กันฟังแล้วเราไปทำอะไรหลายอย่าง เมื่อก่อนไม่รู้ว่ามีกลุ่มมีองค์กร ที่เข้ามาในอำเภอแม่แจ่ม เราไม่รู้เลยว่า เราไม่รู้ว่ามีพี่น้องซึ่งอาจไม่ได้เกิดจากท้องแม่เดียวกัน แต่เป็นพี่น้องกันโดยสายเลือดที่เราเป็นคนแม่แจ่ม ไม่ว่าแซ่(ม้ง) ไม่ว่าแซ่(ม้ง) ไม่ว่าแซ่หรืออะไรก็เป็นพี่น้องกัน ไปมาหาสู่กันมีอะไรก็แบ่งปันกันกิน เมื่อก่อนคนไม่มีนา จะเลี้ยงหมูเอามาแลกข้าว ไม่ต้องไปทำนา คนทำนาทำไป คนจ่อม(ตก)เบ็ดเป็นก็ไปจ่อมเบ็ดปลาน้ำแม่แจ่มเอาปลาแลกข้าว อยู่กันสบาย ผมว่าสิ่งเหล่านี้มันหายไป และที่ลุกขึ้นมาเพื่อทำประวัติศาสตร์เพราะว่ายังอยู่ในความคาบเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้คือคนในและคนนอก ผมอยู่ทั้งคนใน ผมอยู่ทั้งคนนอก ที่เห็นตรงนี้อยู่ และเรื่องนี้นั้นเป็นเรื่องที่ทำให้แม่แจ่มเกิดจุดหักเห ในเชิงการพัฒนา ในความรู้สึกผมว่ามันล้มเหลว ถ้าผมมองในระบบโครงสร้างของแม่แจ่ม ไม่ใช่ว่าไม่มีส่วนดี แต่มันล้มเหลวในเชิงระบบ

เมื่อก่อนระบบที่คนเมืองแจ่มจัดดีที่สุดแล้วในความคิดผม ลองนึกดูครับ เราไปไหนเราไม่ต้องห่อข้าวไป ไม่มีสตางค์ก็ได้กินข้าว เมื่อก่อนไปบ้านใครเขาก็เลี้ยงข้าวเรา เดียวนี้จะต้องใช้เงิน การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ ที่เข้ามามีผลกระทบ เป็นตัวสร้างประวัติศาสตร์ให้กับคนเมืองแจ่มมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของระบบ และส่งผลให้คนเมืองแจ่มมีการเปลี่ยนแปลงในด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม ประเพณี การเมือง ทุกอย่างรวมถึงวิถีชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปจึงเลือกองค์กรรูปแบบใหม่ที่เข้ามามากมาย แต่ผมคัดเอาเฉพาะที่เห็นเป็นรูปธรรม ก็คือ

1.การเรียกร้องประชาธิปไตย โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม โครงการแคว่ กลุ่มฮักเมืองแจ่ม กลุ่มหอมแดง องค์กรเครือข่ายพัฒนาลุ่มน้ำแจ่ม (อคจ.) กลุ่มเหล่านี้แยกเป็นสองฝ่าย จากภาครัฐ-เอกชนผมก็จะต้องลองเอาวิเคราะห์ กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มที่มาสร้างเป็นประวัติศาสตร์ให้กับคนเมืองแจ่ม ก็เลยคิดว่าจะใช้ชื่ออะไรดี หรือถ้าถามว่ามีองค์กรอื่นที่ก่อให้เกิดประวัติศาสตร์แม่แจ่มหรือไม่ ...มีครับ แต่ผมจนด้วยเวลา และหลายอย่างที่ไม่สามารถไปวิจัยเรื่องนี้ได้ และเรื่องที่มากับปากพอสมควรแล้ว ก็คิดว่ายังมีส่วนอื่นอยู่ เรื่องที่อยากมีการวิจัย ก็เพราะสร้างผลกระทบอย่างที่ผมกล่าวไปแล้ว ปัจจุบันภายในผมก็บอกแล้วว่าคนแม่แจ่มอยู่กันอย่างไร ในประเด็นที่เราศึกษาผมก็ว่าไปแล้วว่า ยุคเรียกร้องประชาธิปไตย ยุคพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ยุคแย่งชิงทรัพยากร อันนี้คือประเด็นที่ต้องคุยกัน

ผมจะพูดถึงประเด็นที่ 4 การนำเสนอยุคแรก ก็คือ ยุคของการเรียกร้องประชาธิปไตย คงจะสืบเนื่องจาก คนแม่แจ่มรักสงบ ไม่เคย ขว้างฟัน แทะกันเลยในอดีตที่ผ่านมาเท่าที่ผมจำความได้ ผมเป็นเด็ก พ่ออึ้งคำคงจะรู้ “ตาเห็น” ซึ่งเป็นคนทางบ้านแม่ป่าน เป็นขโมยใหญ่ลักไก่ ไม่รู้ว่ากระแทกถึงญาติพี่น้องใครนะครับต้องขอสุมา(ขอโทษ)ด้วย ชาวบ้านจับไม่ได้ก็เลยได้สร้อยว่าเป็นตาเห็น เห็นคือสัตว์ป่าชนิดหนึ่งกินไก่แล้วไม่มีใครจับได้ เหลือแต่ร่องรอยเอาไว้ให้เท่านั้น

ตอนนั้นผมเป็นนักเรียนโรงเรียนบ้านช้างเคื่อง ผมเป็นลูกเสือ ด้วยความที่อยากรู้ หลังจากเลิกงาน วันนั้นตาเห็นไปเที่ยวงานชุมชนบ้านช้างเคื่อง เขาก็ต้องเดินกลับไปที่บ้านแม่ป่านพอเดินกลับ เลยน้าอำเภอมาเล็กน้อย ผมก็เดินตามผมไม่รู้ว่าจะทำอะไรกันได้ยินเสียงปึงดัง พบว่าตาเห็นนอนตายอยู่ข้างถนน ติดกับที่ของผมที่ตั้งอยู่ตะวันตก มีลำน้ำเหมืองอยู่ที่นั่น ตายคว่ำหน้าอยู่ที่นี่ คนดีใจมาก ว่าคนไม่ดีตายจนไม่ได้สืบว่าใครฆ่า

คนแม่แจ่ม เมื่อก่อนถ้าจะจัดการอะไร ต้องใช้เวลา 10 กว่าปีผมเห็นมีการฆ่ากันอยู่แค่นั้น ไม่ได้ฆ่ากันบ่อยเหมือนสมัยนี้ เดียวนี้จะไรนิดหน่อยก็ฆ่ากัน ไม่รู้ว่าสืบทอดวัฒนธรรมจากที่ไหน คนเมืองแจ่มเมื่อก่อนอยู่ด้วยกันเหมือนพี่น้อง มีเรื่องไปถึงบ้านพ่อหลวง ถ้าใครผิดก็ไปขอโทษกัน ไปสุมากันเอาไก่คู่เหล้าขวด มัดมือตือขวัญกันเป็นลูก บางทีคนที่มาด่ากลายเป็นลูกเก็บกันไปโดยปริยาย

โหล่งปง ความจริงแล้ว เป็นการต่อสู้ครั้งแรกที่พวกเราลุกขึ้นมาต่อสู้สิทธิของคนเมืองแจ้มโดยแท้ ไม่มีใครมาหนุนหลัง ไม่มีใครมาได้ผลประโยชน์ คนได้ผลประโยชน์คือคนเมืองแจ้มจริงๆ ตอนนั้นยังไม่มีกลุ่มฮักเมืองแจ้ม กลุ่มหอมแดงอย่างปัจจุบัน เป็นกลุ่มชาวไร่โหล่งปง เท่าที่ผมจำได้ พ่อบุญยังซึ่งเป็นสามีของแม่ผอยทอง ผมนับถือเป็นพ่อ และท่านเป็นพ่อหลวงได้ไปถวายฎีกาที่บ้านพวย เป็นชาวไร่โหล่งปงลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อสิทธิของตัวเองกับรัฐ มันทนไม่ไหวจนถึงที่สุดแล้ว ทนจนถึงที่สุดแล้วก็เหมือนอันตึกผาหมาจนตรอก ถ้าหมาจนตรอกมันก็จะหันมากัดได้ มันไม่ได้กัดใครง่ายย ถ้าได้กัดแล้วก็จะจับไม่หลุด ถ้าจะเปรียบกับคนเมืองแจ้มก็สู้ตาย

ตรงนั้นมันเชื่อมโยงกับการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ผมจะโยงให้เห็นว่า จุดก่อเกิดที่โหล่งปงเหมือนการฝังหลักปักธงให้กับคนแม่แจ้มว่า คนแม่แจ้มรังแกไม่ได้ง่าย ๆ อันนี้เป็นการปักธงสัญญาณบอกให้กับคนอื่น ตอนนั้นผมยังเป็นเด็ก ไม่ได้ไปต่อสู้กับเขา ผมเชื่อมโยงให้เห็นว่า โหล่งปง เป็นการปักธงเพื่อการต่อสู้ ถ้ามองว่าทำไมต้องมีการเรียกร้องประชาธิปไตย และผมต้องหยิบเรื่องนี้ขึ้นมาทำไม มันได้ประโยชน์อะไรกับคนแม่แจ้ม ผมต้องการเชื่อมว่า ผมก็เป็นคนในยุคเรียกร้องประชาธิปไตย ผมเป็นนักศึกษาสมัยปี 2516 , 2518, 2519 ผมก็ตามเขาไป ตอนนั้นผมเรียนที่วิทยาลัยครู เชียงใหม่ ที่เดียวกับอาจารย์วีระพล ตอนนั้นยังไม่รู้จักกัน เขาไปก็ตามเขาไป ผมก็เป็นคนเกรงคนหนึ่ง แต่ไปเจอเจ้าหนู(พรรคพวก) ดี มันก็เลยกลายเป็นคนดี ผมไปเจอพี่น้องมข.คณะสังคมศาสตร์ เขาเรียกผมว่า น้องอู ตอนนั้นผมไปกับเขาผมอยากสนุกเท่านั้น ไปกับเขาเพราะเห็นพี่สาวงามเขาชวนก็ไปกับเขา ไม่รู้ว่าเขาจะทำอะไรกัน เขาเชิญผมมาร่วมอะไรไม่รู้ แต่ขอไปสนุกก่อน พอสนุกแล้วมันไม่มีแก่นสาร ก็รู้ว่าที่นักศึกษาต่างๆที่ลุกขึ้นมาต่อสู้ลุกขึ้นมาเรียกร้องหลายสิ่งหลายอย่างมันคงไม่ใช่เป็นเรื่องธรรมดาแล้ว เพราะดังไปทั่วประเทศ ผมก็ได้ไปร่วมกับนักศึกษามข. ผมแทบจะเอาชีวิตไปทิ้งที่ศาลากลาง ตอนนั้นผมมีหน่วยกระต๊องแดง ผมเป็นหน่วยนักพิราบเป็นแนวหน้ากล้าตาย ผมเป็นคนบื้ออยู่แล้ว ตอนนั้นเขาเอาระเบิดมาทิ้ง รู้ว่าเขาเอามาทิ้งก็วิ่งไปดู ระเบิดไม่แตก แต่ถ้าแตกผมก็คงตายไปแล้ว ชีวิตของผมคลุกคลีกับสิ่งเหล่านี้ เขาไปเรียกร้องที่ไหนก็ไปกับเขา เขาไปขอเงินที่ไหนก็ไปกับเขา บังเอิญช่วงนั้นนักศึกษาไปต่อสู้เรียกร้องเหมือนแรงแม่สะเรียง ผมก็ไปกับพี่นักศึกษา พอไปถึงที่ร้านที่ช่างมอยไม่รู้ว่าเป็นเจ้าของเมืองแร่ที่แม่สะเรียง พอไปถึงก็เล่าให้ฟังว่าผมต่อสู้ อย่างนั้นอย่างนี้ ผมจะขอจบสนับสนุนการต่อสู้เหมือนแร่ เจ้าของร้านกลายเป็นเจ้าของเมืองแร่ที่เราไปต่อสู้ เขาก็อธิบายให้เราเป็นอย่างๆ ก่อนออกจากร้านเขาก็เอาเงินให้อีก 500 บาท เพื่อไปคัดค้านเขา ผมจน จุดได้คำต่อ

หลังจากนั้นก็มาอยู่อำเภอแม่แจ้ม ได้มาเป็นครู พอรู้ว่าผมเป็นคนมูทะลุตัน ผมอยากเรียนเอกเกษตร ถ้าผมไปเรียนเอกเกษตร ตอนนั้นกระดุกผมคงผูกมัดแล้ว สอบครูภาคกลางวันผมสอบไม่ติดแต่ติดภาคค่ำ ผมเป็นรุ่นแรกและรุ่นสุดท้าย ตอนเช้าสมัครครู พอไปส่ง ไปเฝ้าผม ตอนผมไปสมัครเทคนิค สมัครเป็นทหาร พ่อไม่เคยสนใจผม ผมสอบได้เป็นครู มีช่วงหนึ่งที่เขาจะเอาครูตามอำเภอ ต้องใช้ทุน ผมติด 1 ใน 15 คน ผมไปบรรจุครั้งแรกที่บ้านพวย ปี 2519 ซึ่งตอนนั้นมันมาคาบเกี่ยวกับยุคเรียกร้องประชาธิปไตย ผมมีเพื่อนครู เพื่อนชาวบ้าน มีญาติพี่น้องมากมาย ผมก็มีการบมเพาะจากการร่วมกับนักศึกษามา และพ่อเล่าให้ฟังเรื่องการต่อสู้ที่โหล่งปง ผมฟังใจมาตลอดว่า คนเราในแม่แจ้มถูกรังแกมากเกินไป เอารัดเอาเปรียบโดยภาครัฐ ผมไม่ได้เป็นศัตรูกับภาครัฐ แต่ภาครัฐรังแกผมก่อน สิ่งเหล่านี้ทำให้คนแม่แจ้มกลุ่มหนึ่งที่เป็นผู้รู้ เป็นเพื่อนครู เป็นคนที่ร่วมลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อเรียกร้องประชาธิปไตย หลังจากที่มีมัน(พรรคคอมมิวนิสต์) แตกที่กรุงเทพหรือมันแตกที่เวียดนาม ลาว และมาแตกที่แม่แจ้มอีก พวกผมถูกรังแกโดยภาครัฐ

ในยุคก่อน คนแม่แจ้มจะสร้างบ้านแปงเรือนต่างๆ เราจะช่วยกัน ไก่หมดเล้า ข้าวหมดหลอง แต่พอรัฐเข้าไปกดขี่ เดินผ่านบ้านไหน วันพุงนี้ชาวบ้านจำเป็นต้องเอาเงินไปให้ถ้าไม่ให้ก็จะโดนจับ ผมขอเล่าอีกเรื่องหนึ่ง ตำรวจมานั่งกินเหล้ากับเจ้าของบ้าน ดมไก่มาเลี้ยง ตกวันพุงเอาเจ้าหนูมาจับ ไม่มีเงินก็ขายวัวเอาเงินให้ตำรวจ สิ่งเหล่านี้บีบคั้น รีดนาทาเร้นกับชาวบ้าน พอชาวบ้านไปสำนักงานที่ดินก็ต้องเอาเงินให้ ถ้าไม่ให้ไม่ทำ ไปคัดทะเบียนราษฎร ไปเข้า เซ่อๆ ซ่าๆ ก็โดนเจ้าหน้าที่ด่า พวกผมก็คิดว่ามันเกิดอะไรเหล่านี้ขึ้นมากมาย รัฐก็ไม่สามารถช่วยอะไรได้ สัญญาแล้วสัญญาเล่า ผมจะพูดภาพรวมก่อน อยากให้เกษตรกรอยู่ดีกินดี เกษตรกรเป็นกระดูกสันหลังของชาติ เหลือแต่กระดูกเนื้อไม่มี ในเมื่อไม่มีเนื้อมันก็ตาย ในเมื่อจะตาย ใครจะตายง่าย ๆ ต้องสู้ มันเป็นจุดที่ทำให้เกิดการเรียกร้องขึ้นมาที่แม่แจ้มก็เป็นอย่างนี้ เราถูกรังแกมากเกินไป เราอาศัยจุดก่อเกิดจากตรงนี้ รัฐเป็นตัวสำคัญ พ่อหลวง(ผู้ใหญ่บ้าน) กำนัน เป็นคนของรัฐก็กลายเป็นเครื่องมือของรัฐไม่เคยเหลียวแลประชาชน เพราะว่าช่วงก่อน

พ่อหลวงเป็นคนชาวบ้าน พระบรมสยามเข้ามา คนที่เป็นพ่อบ้านพ่อเมืองของเรากลายเป็นคนของรัฐหมด ไปเป็นเครื่องมือของรัฐ แล้วมารังแกลูกน้องตัวเองและเอาตามพวกพ้อง นอกจากนี้ยังมีการทุจริตในช่วงของเงินผันศึกฤทธิ์อีก รายละเอียดผมไม่ขอพูด

ในสมัยก่อน กลุ่มหนุ่มสาวกลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มหัวหมวดวัด เป็นกลุ่มธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่มีสัญญาประชาคมในตัวของมันเอง มันไม่ได้ขึ้นตรงต่อหน่วยงานของภาครัฐ เช่น วันนี้กลุ่มหนุ่มสาวไปปอยหลวงบ้านเรา บอกเท่านี้ก็จะพร้อมกันแต่ต้นครวัด ทานเข้าวัด ม่วนล้า แต่เดี๋ยวนี้กลุ่มหนุ่มสาวหายไปแล้วกลายเป็นกลุ่มอะไรไม่รู้ กลุ่มหนุ่มสาวเป็นจุดหนึ่งในยุคเรียกร้อง ฝายทัพไร่ ไปที่ไหนก็อยู่แถวหน้า ไปที่ไหนมีเรื่องก็จะว่าเป็นพวกฝ่ายทัพไร่ สร้างความกดดันอยู่เรื่อยมา พื้นที่เมืองแจ่มเหมือนมีจุดปักอก อยู่ตั้งแต่เรื่องโหล่งปงมาแล้ว บางครั้งก็จับชาวบ้านไปซ้อมก็มี หรือบางครั้งก็ว่าคนบ้านนั้นไม่ดีไปซ้อมก็มี แทนที่จะบอกว่าจะตีกันทำไม พวกเราเป็นพี่น้องกัน เหล่านี้จึงเป็นจุดที่ทำให้เกิดการเรียกร้องเกิดขึ้น

เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์(นักศึกษา) แดงที่กรุงเทพและมาแดงที่แม่แจ่มตามที่ผมเล่ามานั้น มีนักศึกษาหนีเข้าป่ามาอยู่ที่อำเภอแม่แจ่ม คนแม่แจ่มกลุ่มหนึ่ง และครู ก็หนีเข้าป่าไปด้วย ผมก็เป็นคนหนึ่งที่อยู่ด้วย อย่างเช่น พี่อำเภอ พี่นรินทร์ ก็ตายไปแล้ว ไ้กร บ้านทัพเป็นเพื่อนผมก็ตาย ผมได้อยู่คลุกคลีกับคนเหล่านี้ ผมถามเขาว่าเข้าป่าทำไม เขาว่าถ้าเราไม่เข้าป่า ทางรัฐจะทำร้ายเรา เราเข้าป่าไปนี่ เราไปสะหาเจ้าหมู่ที่มีอุดมการณ์เดียวกัน การเข้าป่าไม่ใช่จะมาต่อต้านกับรัฐ เป็นการบันความรู้ ไปชี้เรื่องสิทธิให้กับชุมชนได้ฟังว่ารัฐ การต่อสู้ การคอร์รัปชันที่มันหมกเม็ดในรัฐบาล ก็เล่าให้พี่น้องที่มีหัวอกเดียวกัน แต่ก่อนเชื่อว่าจะรวมกันง่ายเหมือนเดิวนี่ ไม่มีวิฤตตามตัวหรือโทรศัพท์อย่างเดิวนี่ แต่ก่อนใช้กะลิก (เป็นบอกไม้ที่ใช้เคาะเป็นสัญญาณ) สร้างเครือข่ายในการต่อสู้ คือระบบสหาย สหายในที่นี้ก็คือเครือข่ายในหมู่บ้าน สมมุติว่าสหายคนนั้นชื่อนายแดง นายเขียว นายมา แต่จะมีชื่อพิเศษอีกอันหนึ่งที่คนจะหาไม่เจอแต่อยู่ในหมู่บ้านนั้น ไปถามก็จะไม่มีใครรู้เพราะเป็นชื่อในระบบเครือข่ายเดียวกัน และสหาย ทำอย่างไรจะติดต่อกันได้ มีการฆ่ากันที่หัววอก ก็จะมีการส่งสัญญาณกันในหมู่สหาย ไม่ใช่ส่งทางวิทยุแต่ใช้เครื่องหมาย สัญญาณบ่งบอกที่เป็นที่รู้กันในหมู่ทหารป่า จุดนัดหมายที่ไหนไม่มีใครรู้ ถ้าเป็นหมู่สหายไปรวมกันที่ไหนสักแห่ง สหายจะรู้เมื่อเห็นเครื่องหมายให้ไปรวมกันที่ไหนเมื่อเห็นแล้วก็จะสลายตัวกันไป รับรองได้ว่าหน่วยงานของภาครัฐจะตามไม่ทันและไม่รู้ ถ้าจะฆ่าพวกตำรวจก็คงตายกันเป็นร้อยๆ ล่อไปเข้าห้วยก็สามารถฆ่าทั้งได้

มีครั้งหนึ่งที่แม่แะ เซโดชา ลุงพลแลป้า เป็นปราชญ์ชาวบ้านอยู่ที่นั่น วันก่อนผมไปจัดเวทีกับทีมของผม ผมก็ได้เจอกับท่าน ท่านเล่าเรื่องให้ฟังซึ่งผมใจหาย ตำรวจเดินเข้ามาจากแม่สะเรียง แม่ฮ่องสอน ไปเจอทหารป่า ถามว่าเจอนักศึกษาเดินเข้ามาทางนี้ไหม เขาบอกว่าไม่เห็น ซึ่งจริงก็คือพวกเขานั่นเอง พวกตำรวจก็พาชื่อ ชี้ไปทางไหนก็ไปทางนั้น ชี้ไปทางห้วยก็เจอทางตันก็เดินย้อนกลับออกมา ถ้าจะฆ่าตำรวจพวกนี้ก็คงไม่รู้ว่าจะตายไปมากเท่าใด แต่ก็ไม่ฆ่ากันเพราะคนไทยไม่ฆ่ากันถ้าไม่ถึงเวลา มีสหายคนหนึ่งชื่ออุทิศ ตรงกับชื่อผม ลุงพลแลป้าเล่าว่าสหายอุทิศเป็นคนดี ผมชื่ออุทิศก็เลยได้ดีไปด้วยเพราะตอนนั้นผมอยู่ที่บ้านพุยพอดี สหายอุทิศเป็นนักศึกษาที่เ็นผมจำไม่ได้ หลังจากที่ได้ต่อสู้ รัฐสร้างกระบวนการที่จะปราบคอมมิวนิสต์ว่าคนที่เข้ามาอำเภอแม่แจ่มเป็นคอมมิวนิสต์หมด พื้นที่อำเภอแม่แจ่มเป็นสีแดง ฆ่าได้ คนแม่แจ่มตายไปหลายคน คนตีตายไปแต่คนชั่วลอยนวล คนชื่ออุทิศ ทั้งที่เขาเป็นคนดี ตอนนั้นอยู่แม่แะ ทางกรมบอกให้พ่อหลวงซึ่งไปคลุกคลีกับนักศึกษาชื่ออุทิศ บอกให้ไปหานักศึกษาชุดนี้ที่แม่แะเสีย มันโหดร้ายขนาดไหนให้ลองคิดดู ถ้าไม่มีพ่อแลป้า นักศึกษาคนที่ชื่ออุทิศก็คงตายไปแล้ว พ่อแลป้าเป็นคนบอกให้พ่อหลวงกับนักศึกษาที่ชื่ออุทิศให้หนี ระบบของรัฐแรงขนาดไหน ทุกคนดีที่ถูกฆ่า ชาวบ้านช่วยเหลือแต่ระบบรัฐเบียดเบียนสั่งลงมาให้ฆ่า กล่าวหาว่าเป็นทราช ทราช นักศึกษาชื่ออุทิศคนนี้ ตอนนั้นคิดว่าอยู่ทางแม่สะเรียงเป็นพ่อหลวงหรือผู้นำ ผมคิดว่าสักวันจะลงติดต่อหาเพื่อชวนมาเวทีที่ทีมวิจัยจะจัดอีกครั้งบนดอย และคุณวีระศักดิ์ ยอดระบา เป็นพะโคที่เข้ามาเคลื่อนไหวที่แม่แจ่ม คุณสงวน คุณชัชวาลย์ และอีกหลายท่าน

สิ่งเหล่านี้เป็นตรบาปให้กับอำเภอแม่แจ่ม ที่ผมหยิบเรื่องการเรียกร้องประชาธิปไตยมาทำการวิจัยให้ลูกหลานคนแม่แจ่มได้รับรู้ว่า คนแม่แจ่มไม่ใช่คนที่โหดร้าย คนอ่อนแอ เมื่อถึงเวลาที่ลุกขึ้นสู้ วันหนึ่งเมื่อถูกรังแกก็จะลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อปกป้องทั้งผืนแผ่นดินแม่แจ่ม ประเพณีและอีกหลายสิ่ง เพราะถ้าพูดถึงประชาธิปไตยสมัยเข้าป่า เด็กเดิวนี่ไม่รู้เรื่องว่าใครทำอะไรอย่างไร ผมและทีมงานก็จะสืบค้นตรงส่วนนี้และเขียนเป็นประวัติศาสตร์ขึ้นมาว่าทำไมเราต้องลุกขึ้นมา และลุกขึ้นมาแล้วได้ประโยชน์อะไรเท่าที่ไปศึกษา มา หลังจากลุกขึ้นมาต่อสู้แล้วรัฐใช้อำนาจเผด็จการ ใช้ความรุนแรงปราบโดยการฆ่า ซึ่งไม่เป็นผล ยิ่งฆ่ายิ่งเพิ่มเหมือนภาคใต้ ที่ผมคิดขึ้นมาได้ เหมือนยิ่งกดก็ยิ่งโผล่ขึ้น ยิ่งกดก็ยิ่งฆ่า เพื่อนผมสังเวชชีวิตไปคนหนึ่งคือครูวิสุทธิ ตอนนั้นผมคิดว่า

ฆ่าเพื่อนผมทำไมวันนั้นเป็นวันเลือกตั้ง 22 เมษายน 2520(หรือ 2521 ผมไม่แน่ใจ) เพื่อนผมเป็นหัวคะแนนอยู่ที่ปางหินฝน ช่วงนั้นมีความรุนแรงผมถูกไปเป็นเสมียนคะแนนอยู่ที่บ้านสบลอง ไม่มีใครอยากไปที่บ้านสบลองเพราะเป็นที่ที่มีการต่อสู้รุนแรงที่สุดแต่ผมถูกเลือกให้ไปอยู่ที่นั่น แต่วิสุทธิมีลูกเล็กอายุประมาณ 2 เดือน ถ้าเขาลงมากับรถอีกคันหนึ่งก็คงไม่ตาย (เพื่อนของผมอีก 2-3 คนตอนนี้เป็นผู้อำนวยการการศึกษาเขต 2 และสุพจน์ อยู่ที่แม่น้ำจระ) วิสุทธิบอกว่าต้องรีบเพราะเป็นห่วงลูก จึงกระโดดขึ้นรถมากับตำรวจ ในช่วงนั้นเหตุการณ์รุนแรงคือเพื่อนสหายป่าถูกฆ่า วันนั้นเขาก็มาซุ่มดักยิงอยู่ที่เลยปางตองไปหน่อย วิสุทธินั่งอยู่ข้างกระบะรถและออส.อีกคนหนึ่งนั่งอยู่อีกข้าง อส.ก็ถูกยิง วิสุทธิก็ถูกยิงที่หัว วันนั้นผมแค้นมาก ถ้ามัวแต่คิดว่าทำไมต้องฆ่าพวกเดียวกัน สุดท้ายก็มีหนังสือมาชี้แจงขอโทษ เราไม่ได้ตั้งเป้าที่นั่นแต่เป็นลูกหลง เขาไม่ต้องการฆ่าครู แต่ต้องการฆ่าเจ้าพนักงานเจ้าหน้าที่ของรัฐหน่วยต่างๆ

เหล่านี้เป็นเรื่องที่จะเล่าให้ลูกหลานฟัง จากการกดขี่ จากการที่ชาวบ้านถูกรังแก มันส่งผลต่อคนแม่แจ่มอย่างไร เท่าที่ไปศึกษาค้นมา พบว่า 1) มีการพัฒนา มีถนนหนทางเข้าไปทุกที่ในอำเภอแม่แจ่ม รัฐมีท่าที่อ่อนลง(คิดว่าคงส่งผลถึงเบื้องบน) คนแม่แจ่มหลายหมู่บ้านรวมตัวกันไม่กลัวรัฐ จากบ้านผาหยัฟไ้เป็นจุดเริ่ม ทางแม่น้ำจระก็ไม่กลัวรัฐ แข็งข้อขึ้นมา รัฐผ่อนลง เมื่อรัฐผ่อนลงการทำงานของชาวบ้านบางครั้งก็ไม่มีทิศทางเพราะขาดหัวองค์กร แต่ยังมีนักศึกษาที่ต่อสู้เมื่อพระเจ้าอยู่หัวออกมาบอกว่าสมควรจะหยุดได้แล้ว ขอให้คนที่เข้าป่าออกมาได้แล้ว คนที่ทำงานก็ให้กลับออกมาทำงานเหมือนเดิม คนแม่แจ่มก็เริ่มทยอยกลับไปทำงานตามเดิม คนแม่แจ่มก็ขาดที่พึ่งซึ่งเป็นช่องว่างอันใหญ่ รัฐก็ไม่กล้าเข้ามาคนแม่แจ่มก็ทำอะไรด้วยความคิดคะแนนอยู่ ความรู้ที่ได้จากการเข้าป่า ความรู้จากการรวมกลุ่ม ขบวนการที่ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้เท่าทันรัฐทำให้ความคิดของชุมชนเปลี่ยนไป จะเปรียบได้เหมือนคนแม่แจ่มเป็นนักมวย มีพี่เลี้ยง ตีงานไหนก็ชนะ พอพี่เลี้ยงหายนักมวยก็รำมวยไม่ได้ตามเป้า ตรงนี้ส่งผลกระทบต่อคนแม่แจ่มแต่สิ่งที่ดีคือรัฐมีท่าที่อ่อนลง ช่องว่างรัฐน้อยลง พูดจากนั้นมากขึ้น คนแม่แจ่มรวมตัวกันมากขึ้นแต่สิ่งที่น่ากลัวก็คือการไร้ทิศทาง คนแม่แจ่มปลุกผีแบบเสรี ขายให้พ่อค้า ผมก็ไปทำไร่ผืนกับพ่อแม่ ทางรัฐมองเห็นว่าถ้าเป็นอย่างนี้คงปล่อยไว้ไม่ได้ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มเป็นประเด็นที่สองที่ทางที่มวิจัยจะศึกษาต่อไป รัฐได้ส่งโครงการฯเข้ามาในช่วงระหว่างปี 2520-2530 ตอนนั้นมีนายอำเภอจอม ขวัญดี ซึ่งเป็นนายอำเภอแม่แจ่มแต่เกษียณไปแล้ว ได้เป็นหัวหน้าเข้ามาดูแลการปฏิบัติการโครงการฯ โครงการนี้ตามที่ผมได้ศึกษามา เป็นโครงการที่ออกมาแล้วยัง โดยมีหน่วย กอ.รมน. และหน่วยอื่นๆอีกมากมายเหมือนกับอยากให้แม่แจ่มอยู่ในมือของรัฐ ห้ามไม่ให้มีเรื่องอีกต่อไป โครงการนี้ได้รับเงินจากยูเอสเอ ประเทศสหรัฐ เข้ามาพัฒนาด้วยเงินถึง สอง สาม พันล้านบาท

ผืนเป็นปัจจัยอันแรกที่ผมศึกษา เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มีโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม เพื่อยุติการปลุกผี และให้คนแม่แจ่มได้อยู่ดีกินดีในเวลาอันจำกัด ที่ผมทราบมาคือได้รับเงินจากสหรัฐ ผมไม่แน่ใจส่วนนี้ แต่ผมจะพูดคือ สหรัฐทุ่มงบประมาณเพื่อมาปกป้องสถานีเรดาร์ที่คอยอินทนนท์แต่ข้อมูลส่วนนี้ผมยังไม่ชัด แต่ถ้าใครมีข้อมูลช่วยบอกผมด้วย สถานีเรดาร์เป็นสิ่งสำคัญและป้องกันไม่ให้ถูกทำลาย ในช่วงเรียกร้องประชาธิปไตย แม่แจ่มมีเครือข่ายไปทั่ว เป็นสหายกัน ทั้งอมก๋อย แม่ฮ่องสอน รัฐก็อาจกลัวในส่วนนี้

ที่ผมเล่ามานี้เป็นจุดก่อเกิดให้โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มเข้ามา โครงการนี้เขียนแผนมาจากสหรัฐ เมื่อเข้ามาถึงแม่แจ่ม มีการเรียกตั้งระดับนายอำเภอ หัวหน้าส่วนต่างๆไปจนถึงผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเพื่อไปวางแผนให้เป็นเจ้าหน้าที่ส่วนนั้นส่วนนี้เป็นหน่วยต่างๆ และมีเป้าหมายทำงาน 2 ตำบล (ถ้าผมจำไม่ผิด) คือตำบลช้างเคื่องและตำบลท่าผา โดยมีกรอบการทำงานเพื่อมาปิดช่องว่างในอำเภอแม่แจ่ม มีทุกอย่าง มีเงินเป็นตัวนำ คนแม่แจ่มจึงอ่อนแอ เมื่อเอาเงินเป็นตัวนำจะเกิดอะไรขึ้นกับคนแม่แจ่ม ผมอยู่ในช่วงนี้ก็พอจะรู้บ้าง ก็เริ่มศึกษากลุ่มนี้เข้ามาอย่างไร ได้อะไรบ้าง ที่ผมบอกว่าการทำงานเอาเงินเป็นตัวนำ ก็หมายถึงเขียนนโยบายมาแล้วจากเบื้องบน ชาวบ้านจะเอาหรือไม่ ไม่ต้องพูด ผมจะยกตัวอย่างสักสองกรณี หนึ่ง การทำเหมืองท่าผา สอง การทำน้ช้านบันได เหมืองยังเป็นประโยชน์บ้างเพราะชาวบ้านเห็นด้วยบ้าง แต่น้ำช้านบันไดชาวบ้านเห็นด้วยไม่ถึงครึ่ง เป้าหมายการทำน้ช้านบันไดเป็นการทำชีวิตชาวบ้านดีขึ้น ถ้ามัวส่วนนี้จะเอาเกณฑ์อะไรมาวัด ผมไปท่อื่นเขาบอกว่า ไม่ดี แต่บางที่ก็บอกว่าดี แต่เป้าหมายลึกลับที่เสาะหาคือ อยากได้ที่ดินเป็นสิทธิ ทำตงไหนได้ตงนั้น ชาวบ้านก็เลยปล่อยให้ทำโดยที่ตัวเองไม่ต้องเสียเงินเอง และยังมีค่าแรงให้อีกวันละ 30-50 บาท ชาวบ้านที่ไปขุดก็ได้เงิน ทำงานครั้งวันก็ได้ แต่ผลปรากฏว่าเมื่อปลุกข่าวไร่บนคอยไม่ได้ หน้ที่ดินไม่มี ดินดีน้ำมันไหลไปตามน้ำหมดแล้วเหลือแต่ดินลูกรังมันไม่สามารถปลูกอะไรได้แต่ชาวบ้านก็ยังได้ที่ดิน ที่ดิน

ของพ่อผมแต่ก่อนก็ทำขึ้นบันได แต่ตอนนี้ไม่มีแล้วขึ้นบันไดผมปลูกต้นไม้แทน ผมยกกรณีตัวอย่างนี้ นอกจากนี่ยังมีการจัดกลุ่มให้ชาวบ้านมากมายโดยพาชาวบ้านไปอบรม ชาวบ้านจึงเริ่มกินเหล้าแดง น้ำแข็งหลอดโดยเริ่มจากในเมือง เริ่มเข้าคลับ บาร์ กลับมาเล่าให้คนแม่แจ่มฟัง และเริ่มพากันออกไป เหมือนปลาได้น้ำใหม่ มีเงินสะพัดในแม่แจ่ม เกษตรอำเภอส่งกล้าไม้มาจากเชียงรายเพื่อมาขายให้กับโครงการ กล้าละ 25 บาทแล้วจ้างชาวบ้านปลูกบนดอย ผมคิดว่ามันสวนกระแส จึงทำให้เกิดคำถามว่าทำไมต้องมาวิจัยเรื่องนี้ ชาวบ้านไม่รู้เท่าทัน ไม่ได้เป็นความคิดของชาวบ้านและทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป แต่ถ้าถามว่าโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแจ่มเข้ามาดีไหม ดีครับ แต่ชาวบ้านยังไม่พร้อม ถ้าพร้อมแล้วจะเอา แต่ตอนนั้นรัฐบาลบอกว่าต้องเอาไม่เอาไม่ได้ ก็จำเป็นต้องเอา เงินจึงมีบทบาทสำคัญที่สุดในเวลานั้น มีกลุ่มต่างๆมากมายในหมู่บ้าน มีเจ้าหน้าที่ สิ่งเหล่านี้ถามว่าประโยชน์ที่ได้คือ เหมือนผ่ายกลุ่มที่เกิดขึ้น การศึกษาดูงาน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตด้านการเกษตรเป็นการเกษตรเชิงเดี่ยว ทรัพยากรก็สูญเสียไปพอสมควรจากโครงการ เพราะไม่ให้ปลูกฝิ่น แต่ตอนปลูกฝิ่นได้ขาย แต่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวขายไม่ได้ ปากก็ถูกทำลาย สิ่งเหล่านี้เกิดตามมาจากโครงการเพราะชาวบ้านอยากได้เงิน เงินคือพระเจ้า เมื่อก่อนไม่รู้ ถามว่าเงินมีประโยชน์ไหม มีครับ แต่ชาวบ้านยังไม่พร้อม

สิ่งที่หลงเหลือจากโครงการฯ คือ อาคารที่สวนปาสิริกิตต์ ยังได้ใช้เป็นประโยชน์และมีสำนักงานทางกองแซก ร่างไปเป็นบางจุด ทรัพยากรหายไปเหลือสิ่งปลูกสร้างและสิ่งที่ตกค้างคือทรัพยากรมนุษย์ มีทายาทของคนข้างนอกมากมายที่อยู่ในแม่แจ่ม เจ้าหน้าที่หลายคนไม่กลับบ้านแต่แต่งงานอยู่ในแม่แจ่ม ส่วนที่หายไปคือวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป จากการทำการที่มีการลงแขก ช่วยกันทำ แต่หายไปเพราะเอาเงินเป็นตัวตั้ง อะไรก็จ้างเพราะเอาเงินเป็นตัวนำ ค่านิยมการจ้างมากขึ้น วัฒนธรรมของคนข้างนอกเข้ามาจากการไปดูงาน อบรม สิ่งเหล่านี้มันเข้ามาเร็วเกินไปชาวบ้านตั้งตัวไม่ทัน ปรับตัวไม่ได้ ทำให้เราหลงใหลไป ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ถูกทำลายเพราะการส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ไม่ว่าจะเป็นถั่วเหลือง ปลูกมากได้มาก

และอีกอย่างที่ยากยิ่งทำคือ การพัฒนาที่ไม่ต่อเนื่องของหน่วยงานภาครัฐ ณ วันนี้หลายสิ่งที่เข้ามาแม่แจ่ม เข้ามาโดยมีข้อจำกัด ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐ หรือเอกชน เข้ามา มีระยะเวลาเป็นตัวกำหนด มีงบประมาณเป็นตัวตั้ง มีวิธีการเป็นของตัวเอง วัตถุประสงค์จากข้างบนลงข้างล่าง และเอาแม่แจ่มเป็นเครื่องทดลอง หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการเอามาย่ำ หรือเอามาบู๊นุ้ยยาพอสมควร ผมคิดว่าสิ่งเหล่านี้ผมอยากเห็นว่าหน่วยงาน เหมือนคนแม่แจ่มไม่มีส่วนร่วมตั้งแต่ต้น ทุกวันนี้มีหน่วยงานเข้ามาให้ชาวแม่แจ่มมีส่วนร่วมแต่ก็มีจริงแต่ไม่ใช่ทั้งหมด บางครั้งเหมือนไม่ยอมให้เรารู้ อันที่ไม่รู้ไม่ต้องไปบอกให้ศึกษาเอง ทำนองนี้ จึงคิดว่าใครที่จะเข้ามาพัฒนา ควรทำอะไร เป็นส่วนหนึ่งที่ผมจะศึกษาเป็นข้อมูล เป็นองค์ความรู้ให้กับหน่วยงานที่จะเข้ามาไม่มากนักน้อย อันนี้เป็นความตั้งใจที่ยากจะทำ แต่ไม่รู้ว่าจะเขียนเป็นประวัติศาสตร์อย่างไร จึงขอให้ทางอาจารย์ช่วยเสนอแนะ

๒ ส่วนของการเสนอแนะ

รศ.ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ : เสนอแนะ

ผมคิดว่าจะได้ฟังอีกหลายเรื่อง เรื่องกลุ่มฮักเมืองแจ่ม กลุ่มหอมแดง กลุ่ม อคจ. งานของครูอุทิศเป็นงานที่ดีมาก เป็นตัวอย่าง ผมคิดว่ามีคนฟังไม่หับเลย ผมคิดว่ามีอีกอันหนึ่งที่เป็นจุดใต้คำตอบ ผมกับครูอุทิศตามที่เล่ามา เราก็เป็นสหายกัน

ตุ๊กตาที่วางไว้ เรื่ององค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ผมรับเรื่องนี้มาและคุยกับอาจารย์สันติพงษ์ แต่ก็ยังงงอยู่ว่า องค์กรชุมชนรูปแบบใหม่เป็นอย่างไร เมื่อได้ฟังครูอุทิศแล้ว เป็นตุ๊กตาที่ตั้งไว้ เราไม่ต้องไปยึดมั่นถือมั่นกับมันเพราะอาจารย์ก็ได้เปิดวงไว้ให้เรา ตุ๊กตาตัวนี้ตั้งชื่อไว้ก่อน เราอาจต้องเตรียมใจไว้

ประเด็นแรก เมื่อเกิดมีการคุยและเห็นพ้องต้องกันและเข้าอกเข้าใจ ตุ๊กตาที่มันเป็นชื่อถ้าไปกับเนื้อหาก็คงจะดี แต่ถ้าชื่อตุ๊กตากับเนื้อหามันไปคนละทิศละทาง ผมก็ไม่ทราบว่าจะเปลี่ยนตุ๊กตาดีหรือเราจะเปลี่ยนเนื้อหาดี อันนี้ผมขอฝากไว้ด้วย

ในส่วนเนื้อหาของหลักๆ ผมคิดว่า เมื่อตั้งตุ๊กตาไว้แล้ว ก็ต้องมีการประชุมกับผู้เกี่ยวข้องและคนที่อยู่ในโครงการด้วย ที่ผมทราบมา มี 5-6 โครงการ เป็นที่น่าเสียดายที่ผมไม่ได้ฟังเรื่องกลุ่มฮักเมืองแจ่ม กลุ่มหอมแดง กลุ่ม อคจ. เพราะผมคิดว่าเท่าที่ฟังอาจารย์นำเสนออย่างละเอียดรวมทั้งประสบการณ์ของอาจารย์เองซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญ ผมคิดว่าตรงนี้ต้องเข้าใจว่า ในทุกประวัติศาสตร์แม้กระทั่งการพูดหรือการเขียนประวัติศาสตร์ จะมีบทบาทของปัจเจกชนอยู่ด้วย ในส่วนของอาจารย์เองก็เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ แม้ว่าอาจารย์ไม่ได้ใส่ไว้ในรายงานก็ตาม ผมคิดว่าเท่าที่ฟังมามีอยู่ 2 เรื่องที่จับความได้ก็คือ เรื่องของประสบการณ์ของการ

เผยแพร่ประชาธิปไตย ประการที่สอง ที่ฟังพอสมควรและเป็นตัวอย่างที่ดี คือโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ผมคิดว่าสองตัวอย่างนี้ ถ้าเราบอกว่าทั้งสองอย่างเป็นคนภายนอกเหมือนกันแต่มีผลกระทบในทางตรงกันข้ามกันค่อนข้างมาก อันแรกเข้ามามีโครงการเข้ามาไม่มีเงิน ไม่ได้เอาเงินเป็นตัวตั้งคือการเผยแพร่ประชาธิปไตยและอาจารย์เองก็มีส่วนร่วม สิ่งที่มีเกิดขึ้นก็คือ สำนึกร่วม หมายถึงสำนึกร่วมที่ร่วมแก้ปัญหาและร่วมทำกิจกรรมกับชาวบ้าน อันนี้อยากให้ดูถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจริงๆ ดูที่ผลพลอยได้ที่ว่า อันนี้น่าสนใจในการเขียนประวัติศาสตร์ช่วงนี้ สิ่งที่เห็นได้ชัดคือ โครงการนี้เป็นโครงการจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ อันนี้ผมคิดว่ามันเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างนิสิต นักศึกษา หรือปัญญาชน เข้ามาโดยผ่านโครงการเผยแพร่ประชาธิปไตยโดยทำให้อยู่ในรูปธรรมบางอย่าง เปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างนิสิต นักศึกษา ที่เป็นคนนอกกับชาวบ้านที่เป็นคนแม่แจ่มให้เป็นสหายกัน นี่เป็นผลได้ คำว่าสหาย หมายถึงเจ้าหนู ซึ่งอาจจะมีความหมายที่กว้างกว่านั้นอีก จะต้องขยายความ แต่สิ่งที่มันเกิดขึ้นตรงกันข้าม สองตัวอย่างนี้น่าสนใจและเป็นตัวอย่างที่ดีให้เห็นถึงการพัฒนาได้ โดยเฉพาะ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม ที่บอกว่าเอาเงินเป็นตัวตั้ง และเข้ามาโดยภาครัฐ เวลาเราพูดถึงภาพรวมเรามักพูดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นกับแม่แจ่มเป็นรูปธรรม ซึ่งตอนนั้นมีเป้าหมายชัดเจนก็คือการให้ปลูกพืชเศรษฐกิจอะไรก็ได้ทดแทนฝิ่น และไม่คำนึงถึงความคิดของคนในชุมชน อันนี้ทางภาษาวិชาการเรียกว่า top-down model การพัฒนาแบบบนลงล่าง ถ้าตั้งชื่อให้น่าสนใจก็คือ การพัฒนาที่มีเงินเป็นศูนย์กลาง จะไม่มีส่วนร่วมของชุมชน

น่าเสียดายที่ไม่ได้ฟังของ องค์การแคร์ ซึ่งน่าจะเป็นของ NGOs และกลุ่มฮักเมืองแจ่ม ถ้าตัดตอนลงมาถึงสุดท้ายที่จะตอบโจทย์ ตามที่ฟังอาจารย์พูดตอนต้น โจทย์ของที่มาของคำถามที่ตั้งขึ้นขององค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ ดูเหมือนว่าจะไปตกอยู่ที่ตอนทีพูดถึง เครือข่าย เพราะว่าพยายามจะมองเป็นวงกว้าง แม้ว่าที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นกรณีหนึ่ง เผยแพร่ประชาธิปไตยซึ่งแม่แจ่มอาจเป็นศูนย์กลางและขยายไปยังส่วนอื่น แต่กรณีของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่ม เริ่มมีกิจกรรม แต่ตัวแม่แจ่มก็ยังเป็นจุดศูนย์กลาง แต่พอมาเป็นงานเครือข่าย จะเอาลุ่มน้ำเป็นหลัก และตัวแม่แจ่มจะขยายไปโดยสัมพันธ์กับชุมชนอื่นที่อยู่รอบๆลุ่มน้ำ เพราะฉะนั้นผมคิดว่าในส่วนนี้ ในเรื่องของงานเครือข่ายซึ่งอาจจะบอกได้ว่า เป็นรูปขององค์กรชุมชนแบบใหม่ล่าสุด ก็ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทั้งที่แม่แจ่มเองมีส่วนร่วม เพราะน้ำแม่แจ่มก็ผ่านชุมชนอื่น ในข้อเท็จจริงแม่แจ่มได้ประโยชน์จากส่วนนี้ไม่มากนัก แต่ในอีกส่วนหนึ่งก็คือ เป็นประเด็นที่ชาวแม่แจ่มอาจจะให้เป็นเงื่อนไขที่ใช้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มคนที่อยู่ภายนอก หรือภายในลุ่มน้ำเดียวกัน แต่ในงานลุ่มน้ำในเขตนี้มันไม่ใช่งานเฉพาะลุ่มน้ำแม่แจ่ม แต่ไปสัมพันธ์อยู่กับ 2-3 ลุ่มน้ำ เพื่อให้เห็นภาพรวม อันนี้ก็เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งถ้ามองในแง่ประสบการณ์การเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เพื่อช่วยตอบโจทย์ข้อ 4 หรือ 5 ของอาจารย์ชัชวาลย์ด้วย งานตรงนี้ก็เกิดประโยชน์ในส่วนงานภาคเกษตร ซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ใหญ่กว่าเรื่องเศรษฐกิจครอบครัว ซึ่งอาจจะใช้ส่วนนี้เข้าไปเสริม จะมีข้อดีอยู่หลายส่วนแต่ที่สำคัญไม่ควรมองข้ามก็คือ ผมอยากจะแก้คำว่าสหาย เพราะหลายคนอาจคิดว่าเป็น "สังคมนิยม" มากไป ใช้คำว่า เป็นเพื่อนร่วมอุดมการณ์พัฒนาเพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกันกว้างขึ้น อาจจะง่ายในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างลุ่มน้ำเดียวกัน และระหว่างเครือข่ายลุ่มน้ำอื่นๆ อันนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่อยากจะฝากไว้ในตัวเนื้อทั้งหมด

ส่วนการทำเป็นรายงาน ส่วนข้อมูลค่อนข้างใช้ได้ แต่โครงการของเราชื่อ องค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ เพราะฉะนั้นมีหลักใหญ่ๆว่า เราจะกลับไปไกลแค่ไหนก็ได้ แต่เราจะต้องกลับมาสู่ปัจจุบันให้ได้ และในยุคปัจจุบันเป็นจุดสำคัญที่เราจะใช้เป็นกลไกที่จะใช้ถกเถียง เพราะชีวิตของเราเป็นอยู่ในปัจจุบันและกำลังก้าวไปสู่อนาคต

มีส่วนของการวิเคราะห์อยู่กระจัดกระจาย ไม่อยู่เป็นกลุ่มก้อน เป็นขึ้นเป็นอัน เป็นเรื่องเป็นราวก่อนที่จะจับเป็นประเด็น ถ้าเราบอกว่าช่วงสุดท้ายพยายามที่จะกำหนดชะตากรรมเพื่อจะก้าวไปใหม่ ก็ต้องหาประเด็นร่วมกันให้ได้ เพื่อกำหนดวาระการทำงาน เช่น วาระการทำงานว่าเราจะเคลื่อนไปอย่างไรในอีก 3 หรือ 5 ปีข้างหน้า มีประเด็นอะไรบ้างที่เราคิดว่าในอีกสามปีจะเกิดอะไรขึ้นเพื่อเตรียมการแก้ไขเมื่อสิ่งภายนอกเข้ามาสัมพันธ์กับเรา มีผลข้างเคียงที่จะเกิดกับเรา ต้องเรียงร้อยเข้าด้วยกันและกำหนดเป็นวาระ ถ้าจะบอกว่า เป็นวาระการทำงานระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาวของชุมชนแม่แจ่ม อาจจะแคบไปหรือไม่ แต่เมื่อเราศึกษาขององค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ในรูปเครือข่าย เราอาจจะต้องเอาอันนี้เป็นส่วนหนึ่ง แต่แน่นอนเราต้องเอาแม่แจ่มเป็นตัวตั้ง แต่เราอาจจะต้องรับฟัง แลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นๆเพื่อให้เป็นที่แน่ใจว่า เมืองอื่นๆที่ใกล้เคียงกับเราเช่น ขุนยวม มีการศึกษาเพื่ออนาคตอย่างไร ในกลุ่มลุ่มน้ำ หมายถึงใครบ้าง หรือถ้าไม่มี ก็อาจจะเป็นข้อดีที่เกิดขึ้นว่า ประสบการณ์การทำงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 100 ปีแม่แจ่ม เป็นบทเรียน ไม่มีคนอื่นทำ แต่จะต้องตอบโจทย์ในทำนองเดียวกันก็คือ เอาโจทย์แบบเดียวกันไปถามที่อื่นและ

สุดท้ายเอามาจัดเป็นวาระว่าแต่ละชุมชนจะต่างกันมากน้อยแค่ไหน ซึ่งอาจจะหมายถึงการใช้ทรัพยากรสามอย่างคือ ที่ดิน น้ำ ป่าไม้ ร่วมกัน อันนี้จะทำให้เห็นภาพรวม และจะเห็นว่าแม่แจ่มในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรมาอย่างยาวนาน และจะมีส่วนขับเคลื่อนของภาพรวมให้ไปข้างหน้า

อาจารย์อุทิศ สมบัติ

ที่อาจารย์พูดมา ลุ่มน้ำคงไม่เกี่ยวแต่ที่ผมนำเสนออยู่ประชาธิปไตยในลุ่มน้ำเป็นระยะแรก ส่วนระยะที่สอง เป็นเรื่องของกลุ่มอีกเมืองแจ่ม องค์การแควร์ องค์การที่มาจากภาครัฐกับองค์กรที่เกิดขึ้นเองจากผลงานภาครัฐทำให้เกิดองค์กรต่างๆ ขึ้นในท้องถิ่น แควร์กลุ่มอีกเมืองแจ่มยังไม่พอ ยังมีกลุ่มหอมแดง กลุ่ม อคจ. ที่เป็นลูกหลานแตกออกมา แสดงว่ามีอะไรเกิดขึ้น ซึ่งตรงนั้นผมคิดว่า อย่างที่รัฐเข้ามา มีการเรียกร้องประชาธิปไตย ลุ่มน้ำก็เข้ามาแล้ว แควร์ก็เข้ามาแล้ว เกิดกลุ่มอีกเมืองแจ่ม กลุ่มหอมแดง กลุ่มอคจ. ซึ่งเป็นลูกหลานที่แตกออกไป

อาจารย์กนกศักดิ์ แก้วเทพ

ผมมองในเส้นทางแบบนี้ เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่ต่างจากที่อื่น แม้กระทั่งในกระแสพัฒนา มี NGOs เข้ามา เมื่อมีทั้ง รัฐและ NGOs สิ่งที่มีนัยเกิดผลกระทบที่มีทั้งในแง่บวกและลบ แต่ต้องมาดูว่าชุมชนเองได้ดูดซับความรู้เอาไว้มากน้อยแค่ไหน โครงการแบบนี้ถ้ามีกระแสกดดัน แต่ก่อนที่เราจะเป็นผู้กำหนดการพัฒนาด้วยตัวเรา เราก็ผ่านการรับรู้มาแล้วว่า การพัฒนาแบบนี้มีผลเสียอย่างไร การพัฒนาแบบนี้อาจจะดี ช่วยอะไรได้บ้าง มีคำถามอยู่เหมือนกันว่า

อันที่หนึ่งคือ ประสบการณ์เหล่านี้สามารถที่จะมากำหนดการพัฒนาของเราเองได้อย่างไร อันนี้เป็นประสบการณ์เฉพาะบางอย่าง จะตอบใจหยาบๆ ได้อย่างไร ผมคิดว่าองค์กรเหล่านี้เกิดขึ้นในพื้นที่ของเรา ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ มันมีผลกระทบเราต้องรู้ที่มีประสบการณ์ร่วมในการเรียนรู้แบบนี้ก็คือ เราเองคงต้องทำการพิจารณาไตร่ตรอง รับรู้มาแล้วเอามาไตร่ตรองและนำไปทำ หรือ action และจะเกิดเป็นกระบวนการ ในบรรดาลูกหลานแต่ละรุ่นที่เข้ามาในแง่หนึ่งก็จะได้รับรู้อดีตที่มันเกิดขึ้น อันไหนที่เป็นผลลบกับเรา เราก็น่าจะบอกได้ว่า พอแล้ว เรามีสิ่งที่บอกได้กับสิ่งที่เคยเกิดขึ้น ใครเข้ามาใหม่ หรือโครงการที่จะเข้ามา ขอความกรุณาให้มารับบทเรียนในประวัติศาสตร์การพัฒนาสอนให้เรารู้ว่าเกิดผลอย่างไรกับเรา ไม่ใช่หนีไกลๆ จะเข้ามาแบบโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแจ่มอีก มันไม่จำเป็นที่จะเกิดขึ้นอีกแล้ว ในรัฐธรรมนูญ ในมาตราที่ 4/16 (ถ้าจำไม่ผิด) เขียนไว้ว่า *ชุมชนมีสิทธิในการจัดการทรัพยากร* เราก็สามารถอ้างได้มากขึ้นเพราะเราผ่านประสบการณ์มากกว่าสามสิบปีถึงการย้าย ย้ายบ้าน ย้ายถิ่น ชุมชนเราเองก็จะมีสิทธิที่จะ เอา หรือไม่เอา แต่จะเอาหรือไม่ผมคิดว่าคนที่เข้ามาเขาต้องเคารพเราด้วย เพราะเราไม่ได้ทำด้วยอารมณ์ที่รังเกียจเกลียดชัง แต่เรามีประสบการณ์ที่เราศึกษามาแล้วว่าโครงการพัฒนาแบบนี้ เกิดผลกระทบกับเราอย่างไรบ้างที่เราไม่อยากให้เกิดขึ้นอีก พวกที่เข้ามาเขาจะต้องระมัดระวังมากขึ้นว่า คนแม่แจ่มได้ผ่านร้อนผ่านหนาวมาแล้ว เราต้องกำหนดชะตาชีวิตของเรา

ในมุมมองของผมคิดว่า เป็นการสร้างจิตสำนึกให้กับคนรุ่นหลัง เพียงแต่ว่าบทเรียนเหล่านี้ต้องเอาไปติดต่อเพราะสภาพการณ์ต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลง ผมคิดว่าอันนี้ก็เป็นการจัดการความรู้ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาหรือประสบการณ์การพัฒนา ผมอยากเห็นอันสุดท้ายหลังจากที่เราศึกษา ผมอยากเห็นแผนพัฒนาของชาวแม่แจ่มที่กำหนดขึ้นมาจากตัวตัวเองไปข้างหน้าว่าเป็นอย่างไร สถานะของพืชเศรษฐกิจจะเป็นอย่างไร กระบวนการจัดการทรัพยากรโดยรวม ปัญหาของสิ่งแวดล้อม ถ้ามองยาวๆ อันนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์กับคนแม่แจ่ม จะเกิดตัวอย่างเพื่อจะใช้เป็นต้นแบบ

ยกตัวอย่างว่าถ้าต้นปีหน้า ไทยรักไทยชนะการเลือกตั้ง จะมีนโยบายประชานิยมตามมา เราน่าจะบอกได้ว่าประชานิยมแบบไหนเราเอา ตรงไหนเราไม่เอา กองทุนหมู่บ้านเราไม่เอา หรือเอาแต่เราขอจัดการเอง แต่ไม่ใช่มากำหนดการนำเงินไปใช้อย่างที่ผ่านมา และที่เห็นได้ชัดก็คือผลกระทบของพืชเชิงเดี่ยว อย่างโครงการวิจัยโหลงปง ผมไม่แน่ใจว่าจะพูดถึงหรือไม่ แต่ผมขอฝากประเด็นนี้ไว้ด้วย ผมไม่แน่ใจว่าโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มนำไปสู่ภาวะหนี้สินมากน้อยเพียงใด การที่ชาวบ้านเปลี่ยนจากการทำการเกษตรแบบยังชีพไปสู่การเกษตรรูปแบบใหม่ซึ่งต้องการทุน ถ้าเขามีนโยบายอะไรมาเราก็จะเป็นฝ่ายยอมรับ ไม่ใช่ตั้งรับเลือกได้ว่าอะไรเอาไม่เอา เราจะมีข้อต่อรอง จะเป็นข้อมูลเชิงเอกสารเพื่อจะบอกว่าที่เราเอาไม่เอาเรามีเหตุผลอะไร มีปัญหาอย่าง

ที่ผมยกตัวอย่างคือ ความสัมพันธ์ของเครือข่ายกว้างขวางแค่ไหน เพื่อจะได้เป็นวิทยาทานให้กลุ่มอื่นที่กำลังเริ่มคิดแต่ยังไม่มีแหล่งทุนสนับสนุน หรือใครมาตั้งคำถาม อันนี้เป็นตัวอย่างหนึ่งที่เป็นการเขียนประวัติศาสตร์จากคนข้างใน

ผมมองอยู่สองส่วน ในการเขียนเราอาจใช้เวลา กำลังกาย กำลังปัญญา และเงินทุนไม่มากแต่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจในชุมชน เขาเป็นว่ารูปแบบอาจจะไม่เหมือนการทำงานแบบสหยาแต่เป็นการทำงานช่วยเหลือร่วมกัน อันนี้อาจเป็นอันสูงส่งไปถึงคนอื่น ๆ หรือในที่ที่ยังไม่มีคนออกมาเขียนประวัติศาสตร์ให้ และอาจจะถามผู้อำนวยการวิทยาลัยการจัดการความรู้ (อ. ชัชวาลย์) ว่า ที่นี่จะพัฒนาเป็นแม่แบบได้หรือไม่ว่า ถ้าใครต้องการเขียนประวัติศาสตร์ชุมชนโดยชุมชนให้มาที่นี่ได้ หรือเป็นวิทยากรแทนผม

อาจารย์วิระพล ประสพสุข

การที่เราทำการศึกษาตัวเราเอง 7 เรื่องและเรื่องสุดท้ายคือ การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ และได้นำเสนอผ่านไป แล้ว และทางรศ.ดร.กนกศักดิ์ก็ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการชี้แนะแนวทางการทำงาน โดยเฉพาะแนวทางการจัดรูปแบบของการศึกษาและองค์สาระความรู้ในส่วนของงานวิจัยเพื่อให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น

ภาคผนวก ข

ข้อเสนอแนะจากนักวิชาการ

เวทีนำเสนอผลงานวิจัย

ชุดโครงการ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแม่แจ่ม 100 ปี”

วันที่ 27-28 เมษายน 2549

ห้องแสดง โรงแรมปางสวนแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

สืบเนื่องจากมีกลุ่มชาวบ้านแม่แจ่มจำนวนหนึ่ง อันประกอบด้วยคณะสงฆ์ พ่อเฒ่าพ่อหนาน ผู้นำทาง การ ผู้อาวุโส กลุ่มสาวหนุ่ม ครูบาอาจารย์ในโรงเรียนระดับประถม-มัธยมศึกษา และโรงเรียนสามเณรที่ตั้งอยู่บริเวณอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ได้รวมกลุ่มกันทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ในประเด็น “การมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์แม่แจ่ม 100 ปี จากเมืองแจ่มสู่แม่แจ่ม” มาตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2547 โดยคาดหวังให้งานวิจัยครั้งนี้มีส่วนสำคัญต่อการสร้างกระบวนการในการเรียนรู้ร่วมของชุมชน เชื่อมร้อยพลังของคนกลุ่มต่างๆ และเป็นการริเริ่มในการสะสมคลัง “ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น” ที่มีความหลากหลาย และสะท้อนความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคสมัย อันจะนำไปสู่การทบทวนอดีต และกำหนดทิศทางในอนาคตของท้องถิ่นได้ในที่สุด

บัดนี้ การทำงานวิจัยดังกล่าวได้ดำเนินการแล้วเสร็จแล้ว ทางทีมกลไกในการประสานงาน ฯ ได้ปรึกษาหารือกับคณะวิจัยชาวบ้าน และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค เห็นว่า น่าจะมีการจัดเวทีเพื่อนำเสนอผลงาน เพื่อให้คณะวิจัยได้มีโอกาสในนำเสนอผลงานวิจัย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ กระบวนการวิจัย และรับฟังข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ ในแวดวงวิชาการ ตลอดจนถึงภาคีต่างๆ ในพื้นที่แม่แจ่ม และตัวแทนจากท้องถิ่นอื่นที่กำลังดำเนินงานวิจัยในประเด็นใกล้เคียง เพื่อผลต่อการพัฒนางานวิจัยท้องถิ่นให้มีความก้าวหน้า และก่อประโยชน์ต่อสังคมท้องถิ่นได้มากที่สุด

เนื้อหาต่อไปนี้จะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนของการนำเสนอของคณะวิจัยและ ส่วนของการเสนอแนะจากนักวิชาการ นำโดย อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ นักวิชาการอาวุโส มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๑ ส่วนของการนำเสนอ

โครงการประวัติศาสตร์การจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่

โดยอาจารย์อุทิศ สมบัติและคณะ :

อาจารย์อุทิศ สมบัติ : ขอกราบนมัสการพระสงฆ์และขอสวัสดิ์ท่านผู้มีเกียรติทุกท่านกับคณาจารย์ ก่อนที่ผมจะได้พูดเรื่องงานวิจัย มีเวลาเป็นตัวกำหนด เพราะว่าเราทำกันมา ร่วม 2-3 ปี กว่าที่จะได้งานชิ้นหนึ่งแต่เรามีเวลาพูด 30 นาที ก็คงได้อะไรไม่มากมายสมบูรณ์ก็ต้องขออภัยกับทุกท่าน ผมเป็นคนท้องถิ่นแม่แจ่มเกิดที่แม่แจ่มก็คิดว่า สุดท้ายก็คงตายที่แม่แจ่ม ระยะเวลางานวิจัยจะศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 ถึงปัจจุบัน เป็นตัวกำหนดเวลาสิ่งที่สำคัญคือเนื้อหาสาระ ที่จะได้พูดจากันในบทต่อไป

จะขอพูดเรื่องเมืองแจ่มสักเล็กน้อย เท่าที่จำความได้คือมีคนบอกว่าเมืองแจ่มไกล เป็นเมืองลับ และค่อนข้างกันดาร ไม่ค่อยมีใครอยากไปเที่ยว – ไปอยู่เมืองแจ่มเท่าใด ถ้าจะโยงก็ถือว่า หน่วยงานของภาครัฐ ข้าราชการ

ราชการต่างๆ ที่ได้ถูกลงโทษจากที่เจริญ ถูกส่งไปอยู่เมืองแจ่มก็มาก เท่าที่จำความได้ บางครั้งก็คิดว่าเมืองแจ่มไม่ใช่กระโถนรองรับคนไม่ดี เพราะทุกวันนี้ก็เป็นแบบนี้ ที่ไกลๆก็เอาคนไม่ดีไปอยู่ จนมีครั้งหนึ่ง มีข้าราชการครูไปบรรจุที่อำเภอแม่แจ่ม ครูคนนั้นเลือกเพราะชื่อสวย “เมืองแจ่ม” คงแจ่มใสสะอาด ไม่เลือกหางดง ก็ต้องขอขอบคุณครูที่เลือกแม่แจ่ม

ก็อยากเกริ่นอีกสักเล็กน้อยว่าหลายคนหลายท่านที่ได้มาวันนี้ก็อาจเห็นชื่องานวิจัยว่า การจัดการองค์กรรูปแบบใหม่ ผมไปที่ไหนถึงกรุงเทพและอีกหลายที่ ชื่อนี้ก็ค่อนข้างที่จะเป็นเสนหัวว่า ชื่อไม่ตรงกับเรื่องเท่าใดแต่ก็ไม่รู้จะสรรหาชื่ออย่างไรที่เหมาะสมได้ เราได้คุยกันถึงเรื่องงานวิจัย 9 โครงการของแม่แจ่มว่า ประวัติศาสตร์ของเมืองแจ่มต้องมีอะไรบ้าง ที่จะพูดจากับลูกหลานเราในวันข้างหน้า อย่างน้อยก็ให้ได้รับความสมบูรณ์และให้รู้ที่ไปที่มา นี่ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ผมก็ถือว่าเป็นคนเกิดมานาน และความสนใจในเรื่องกลุ่ม องค์กร โครงการหรือสิ่งต่างๆที่จะเข้าไปพัฒนาอำเภอแม่แจ่ม เมื่อเป็นนักเรียนก็ได้คลุกคลีในเรื่องต่างๆ พูดง่ายๆก็ไม่ใช่เป็นคนหัวซ้ายแต่เป็นคนรักท้องถิ่น รักแผ่นดินเกิด ก็ได้ร่วมอย่างน้อยปี 2514 ก็ได้ร่วมแจกโปสเตอร์บ้างเมื่อการต่อสู้เรื่องนักศึกษา จากที่ได้รับมอบให้รับผิดชอบโครงการ ทำงานเกี่ยวกับกลุ่มหรือองค์กร ก็อยากพูดเรื่องกลุ่มที่มีมากมายในเมืองแจ่ม แต่ทุกที่ก็คงเหมือนกัน ทุกพื้นที่ จะมีกลุ่มเก่า ที่คนเมืองเรียกว่า กลุ่มปะเก่า ก็เป็นกลุ่มที่เห็นมายังอยู่จนถึงวันนี้ และเกิดก่อนที่ผมจะเกิดแล้ว และก็ยังมียุอยู่ เช่นกลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มหัวหมวดวัด กลุ่มศรัทธาวัด กลุ่มหนุ่มสาว และกลุ่มอื่นๆที่ไม่ได้หยิบยก กลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้นบนพื้นฐานความจำเป็นของวิถีชีวิตของชุมชน นั้นๆ ซึ่งค่อนข้างแตกต่างจากกลุ่มใหม่ที่ผมจะพูด ต่อไป

อีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นภายใต้ปฏิกิริยา ความเปลี่ยนแปลงของสังคม ตรงนี้ผมมีความสนใจและเป็นคนที่อยู่ในกลุ่ม อยู่ร่วมเป็นทั้งคนในและเป็นคนนอกในขณะที่เราไม่ได้เข้าไปคลุกคลี ขอยกตัวอย่างคือกลุ่มชาวไร่แม่แจ่มหรือกลุ่มโหล่งปง กับกลุ่มสหาย ทั้งสองกลุ่มเป็นกลุ่มปฏิกิริยา ที่เกิดจากการเรียกร้องสิทธิ เกิดจากการข่มเหง การรังแกจากหน่วยงานของภาครัฐ ซึ่งผมได้เห็นและอยู่ร่วมในเหตุการณ์ ทำให้ผมคิดตลอดเวลาว่า กลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้นมาเป็นครั้งๆ และจบในเวลาเป็นครั้งไป และมีอีกกลุ่มคือกลุ่มฮักเมืองแจ่ม จะขอขยายความอีกสักนิดว่า เป็นกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นมาในสถานการณ์ของการต่อสู้ เรื่องของการตัดป่าสนบ้านจันทร์ ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำของเมืองแจ่ม เมื่อเราเกิดความหวงแหนด้านสิ่งแวดล้อม คือทรัพยากรของคนเมืองแจ่ม เราได้คิดตลอดเวลาว่า ป่าสนไกลจากตัวเมืองแจ่ม 200-300 กม. คนเมืองแจ่มก็คิดว่านั้นเป็นของคนเมืองแจ่มอยู่ ถ้าจะเปรียบไปแล้วก็เหมือนของหน้าหมู่บ้าน ที่งานวิจัยเมื่อวานได้พูดไป เกิดกลุ่มหรือบุคคลในเมืองแจ่ม ถือว่าโชคดีที่เมืองแจ่มมีสถาบันสงฆ์ซึ่งเป็นสถาบันสุดท้ายผมคิดว่าที่ชุมชนยอมรับ ตั้งแต่ท่านเจ้าคณะอำเภอและท่านรองเจ้าคณะอำเภอ ผมเรียกท่านว่าตุ๊พี่ ที่อยู่ ณ ที่ประชุมแห่งนี้ ได้ร่วมกันคิดร่วมกับคณะครูบาอาจารย์ ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนรวมตัวกันให้เกิดขึ้น ตอนนั้นผมเป็นเลขาฯ แต่ในปัจจุบันผมเป็นประธานกลุ่มฮักเมืองแจ่ม ก็ทำการต่อสู้มาเรื่อยๆ ในที่สุดก็ประสบผลสำเร็จ แต่รายละเอียดคงอยู่ในงานวิจัยเล่มใหญ่

อีกกลุ่มคือกลุ่ม อคจ. องค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม ถ้าผมดูแล้วเป็นกลุ่มที่ต่อสู้ซึ่งเป็นเครือข่ายของพี่น้องบนดอย ก็เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นมาใหม่ จากการที่รัฐจะไล่ที่ ย้ายที่ทำกิน อุทยานทับที่ จำเกิดกลุ่มนี้ขึ้นมา คัดค้านต่อนโยบายของภาครัฐ

อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มหอมแดงเชื่อมโยงมาตั้งแต่เกษตรโหล่งปง ว่าหอมแดงกิโลกกรัมละ 10 บาทอย่างที่ขอไปต่อมาเหลือ 2 บาทในที่สุดไม่มีคนรับ ต่อสู้กันไปเป็นกลุ่มอย่างนี้ ทำให้ผมคิดว่าสิ่งเหล่านี้ น่าจะมีความยั่งยืนหรือไม่ อย่างไร

โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่แจ่มและองค์กรเครื่อ แม่แจ่ม ที่เข้าไปในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม คือกลุ่มที่ผมจะทำการวิจัย ก็สืบเนื่องมาจากโครงการต่างๆ หรือองค์กรซึ่งโครงการลุ่มน้ำแม่แจ่ม เป็นของภาครัฐได้รับงบประมาณการสนับสนุนจากประเทศสหรัฐอเมริกา เข้ามาเชื่อมในช่วงรอยต่อระหว่างการเรียกร้องประชาธิปไตยซึ่งพื้นที่ของเมืองแจ่มเป็นพื้นที่ที่สีชมพู และสีแดง ต่อจากการต่อสู้ ในพื้นที่ อ.แม่แจ่ม

องค์กรเครื่อก็เข้ามาหลังจากโครงการลุ่มน้ำแม่แจ่มเลิกไป และเกิดขึ้นพร้อมกับกลุ่มฮักเมืองแจ่ม ฉะนั้นจากตรงนี้มีมาส่งผลให้ผมว่า คำถามวิจัย ก็คือ หนึ่ง ผมเป็นทั้งคนในและคนนอกของกลุ่ม ได้ร่วมสมัยกับกลุ่มและองค์กรแต่พอทำไปกลุ่มต่างๆค่อยๆลุ่มไป และความแข็งก็น้อยลง สิ่งเหล่านี้ทำให้ผมคิดว่าเกิดอะไรขึ้น แล้วอยากเห็นว่าการวิจัยนี้ที่ผมและคณะได้ทำ น่าจะเป็นตุ๊กตาหรือเป็นงานชิ้นหนึ่งที่ให้กับโครงการหรือองค์กรที่จะเข้าไปพัฒนาในเมืองแจ่มได้หยิบขึ้นมาอ่านมาดู อย่างน้อย คนท้องถิ่นได้ทำตรงนี้ เหมือนการสะท้อนปัญหาให้คนข้างบนได้รับรู้ ทุกวันนี้เราจะเห็นว่า หลายคนที่เป็นผู้ใหญ่ บางครั้งผมอาจจะพาดพิงกับหน่วยงานต้องขออภัย เพราะทำวิจัยนี้ ในงานวิจัยไม่มี แต่ผมพูดตรงนี้ เพราะภาพสะท้อนให้เห็นว่า การเข้าไปพัฒนาแม่แจ่มรู้ปัญหาของแม่แจ่มดีแค่ไหน รู้กับใคร รู้จากผู้นำชุมชนหรือคน สี ห้าคนหรือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือ ตรงนี้เป็นประเด็น ถ้าหากว่างานวิจัยชิ้นนี้ออกมาแล้ว อย่างน้อยคงเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อย คำถามสุดท้ายก็คือ โครงการหรือองค์กรที่เข้าไป ตอบปัญหาให้กับแม่แจ่มไม่ตรงประเด็น ก็คิดว่าจะน่าจะเป็นคำถาม

ต่อมาเป็นเรื่องกระบวนการ หลังจากได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รับผิดชอบการจัดการองค์กรชุมชนรูปแบบใหม่ มีความหนักใจ ตอนแรกคิดว่าตนอยู่ในองค์กรก็น่าจะรู้อะไรดี ทำอะไรได้มากมายแต่พอทำไปทำมามันหนัก ไม่เหมือนที่เราคิดไว้ ว่างานวิจัยเป็นงานที่เราไปศึกษาข้อมูล ไปเขียนแล้วเอามาเล่าให้ฟัง เป็นความคิดที่ไม่ถูกต้องทั้งหมด ก็ฝากกับหลายท่านที่จะทำวิจัย ต้องเกี่ยวข้องกับการจัดการ บริหาร กับงานวิจัยเรา เรื่องเอกสารการเงิน มากมาย การทำกับ สกว.ถ้าปรับได้ว่าให้เอกสารเหล่านี้ลดลง แล้วได้งานเพิ่มขึ้นก็น่าจะดี

ระยะแรกที่รับงานมา ก็ต้องไปสรรหาบุคคล ผมคัดจากคนที่ทำงานกลุ่มหรือองค์กร หรือผู้นำชุมชนที่มีความรู้ตรงนั้นมา เพื่อจะได้งานที่สมบูรณ์ได้มากขึ้น ต้องยอมรับว่ามีปัญหาเกิดขึ้นอีก พอเรานึกว่าเขาเก่ง เขารู้แต่ก็จนด้วยเวลา ที่จะได้มาพูดจากัน อีกอย่างคือพื้นที่กว้างไกล คนที่เข้ามาไม่มีเวลาขอลาออก การเข้าๆ – ออกๆ ของคนก็เป็นปัญหา ปัญหาอีกอันหนึ่งเรื่องการนัดหมายเวลาเพราะเราอยู่ในพื้นที่ชนบท ชาวบ้านทำการเกษตร พอถึงฤดูการทำมาหากินคือช่วงการผลิตชาวบ้านจะออกไปทำการเกษตรนัดเมื่อไรก็ไม่ค่อยมา จำเป็นต้องไปหาเขา ปรับตัวเราเอง เขาไปไร่เราก็ไปหาเขาที่ไร่ เขาอยู่ไหนเราไปหาที่นั่น เลยทำให้ต้องทำงานหนักเป็นสาเหตุให้คนเข้าๆ ออกๆ

ระยะที่สอง เป็นระยะที่เราทำโครงการระยะแรกผ่านไป เป็นระยะที่ทำงานสนุก เพราะระยะแรกเราได้ทำโครงการข้อมูลไปแล้วส่วนหนึ่ง ช่วงนี้เป็นการจัดเวที ไปหาชาวบ้าน ได้ไปหาคนบนดอย เพราะเราทำครอบครัวคลุ่มพื้นที่ 8 ตำบลเป็นสิ่งที่สนุกสนาน เป็นสิ่งที่ตอนแรกเราไม่คิดว่าเราจะได้อะไรจากเวที ผมทำงานวิจัยเรื่ององค์กรฯ ได้เรื่องที่ไม่ใช่องค์กรฯ มากมายที่เป็นประโยชน์ให้กับคนเมืองแจ่ม ทำให้รู้ว่า ถ้าชาวบ้านเข้าใจเรา เข้าใจเรา เขาจะบอกเรื่องราวต่างๆมากมาย ที่ทั้งสนุก และเรื่องหวาดเสียวที่บนเวทีที่บนดอย

พอพ้นระยะที่สองไปแล้ว ได้ข้อมูลที่ค่อนข้างจะมากพอสมควร เป็นระยะที่สาม ก็ต้องยอมรับว่าหนักมาก ๆ จากที่สนุก กลายเป็นไม่สนุก มันหนัก เป็นระยะของการเขียนงานวิจัย แต่ละคนบอกว่านักวิจัยต้องถนัดเขียน แต่ต้องให้แม่นเรื่องวิชาการบ้าง ต้องมีเอกสารอ้างอิงบ้าง เป็นเรื่องที่ไม่ง่ายอย่างที่เราคิด ทำให้คนที่คิดว่าจะเป็นหลัก ถอยออกไปบ้าง แต่ผมโชคดีคือผมมีน้องคนหนึ่ง (อาจารย์กิตติชัย) ช่วยผมในระยะของการเขียนงานจนทำให้เกิดเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์ ถ้าไม่อย่างนั้นผมคงไม่ได้มานั่งพูดอยู่ที่นี่ ทีมกลไกก็ลงมาช่วยผม เพราะว่า ผมพูดได้แต่เขียนไม่เก่ง ดังนั้นถ้าท่านจะทำงานวิจัย ท่านต้องไปหาคนที่เขียนเก่งด้วย ไม่เฉพาะคนที่พูดเก่งเท่านั้น จึงขอฝากไว้ด้วย ที่กล่าวมานี้เป็นกระบวนการทำงานวิจัย

ตามที่ได้กล่าวมาก่อนแล้วว่า บางครั้งผมอาจกล่าวพาดพิงไปถึงบุคคล องค์กรต่างๆ ต้องขอภัยด้วย เพราะงานวิจัย เป็นเรื่องของการทำงานที่ต้องได้ข้อมูล

ข้อค้นพบจากงานวิจัย หลังจากที่ได้ศึกษามาช่วงระยะหนึ่ง พบว่ากลุ่มดั้งเดิมจะมีความยั่งยืน เมื่อค้นหาอย่างจริงจังแล้ว พบว่ากลุ่มดั้งเดิมยังคงมีอยู่แต่เริ่มหายไปทีละน้อย แต่ไม่สามารถยืนยันได้ว่า กลุ่มดั้งเดิมที่อยู่ในแต่ละท้องถิ่นจะสามารถอยู่ยั่งยืนหรือเข้มแข็งตลอดไปหรือไม่ วนนี้ผมได้ฟังอาจารย์ที่มาเสนอแนะ วิเคราะห์หลายท่าน เห็นว่าถูกอำนาจ หรือหน่วยงาน(ของรัฐ) เข้ามาทำลาย สิ่งเหล่านี้ทำให้กลุ่มดั้งเดิมที่เคยมีความเข้มแข็ง ก็ค่อยๆอ่อนแอลง อันนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ค้นพบ

อีกอันหนึ่งคือ การที่ผมได้ทำงานอยู่กับองค์กรต่างๆ จะเห็นว่า มีคนอยู่ 3 ลักษณะ ที่เข้าไปทำงานหรือเข้าร่วมอยู่ในองค์กร ลักษณะที่หนึ่ง อยากจะเป็นสมาชิก อยากร่วมอุดมการณ์ กระสันหาอยากเข้าร่วม แต่เมื่อเข้าไปแล้ว ส่วนลึกที่แอบแฝงคือ อยากรู้วาทกรรมของกลุ่ม องค์กรเป็นอย่างไร ทำอะไรบ้าง จะกระทบกับตัวเองหรือไม่ หรือจะกระทบกับญาติพี่น้องหรือหน่วยงานตัวเองหรือไม่ ลักษณะที่สอง เข้าไปเป็นสมาชิกเพื่อแอบแสวงหาผลประโยชน์ เพราะบางกลุ่ม ชุมชน ผู้นำทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่กลุ่มอยากทำสิ่งที่ถูกต้อง ดังนั้นการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มก็เพื่อใช้กลุ่มเป็นเกราะกำบัง ว่า “ผมก็เป็นสมาชิกกลุ่มนี้” คนทั้งสองลักษณะนี้จะเข้าไปเป็นสมาชิกกลุ่ม องค์กร เป็นจำนวนมาก ลักษณะที่สามคือ เข้าไปเป็นสมาชิกเพื่อต้องการเห็นบ้านเมืองมีการพัฒนาอย่างแท้จริง คนลักษณะนี้จะน้อย

จึงขอสรุปว่า อยากเห็นกลุ่มหรือองค์กรมีการรวมตัวกันในท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่น เท่าที่พบมาจะเห็นว่า คนที่เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม จะถามว่า เข้ามาแล้วจะได้อะไรบ้าง องค์กร โครงการ ที่เข้าร่วมจะให้อะไรบ้าง ให้เงิน หรือมาช่วยอะไร คำถามเหล่านี้มักจะได้ยินกันมาก ทำให้องค์กรหรือกลุ่มต่างๆ ในท้องถิ่นกลายเป็นกลุ่มหนึ่ง กลุ่มเงินกู้ ผมคิดว่าคงไม่มีที่แม่แจ่มทีเดียว ที่อื่นๆก็คงเป็นเช่นนี้ ไม่ว่ากลุ่มเงินล้าน ก็กลายเป็นกลุ่มหนึ่งที่ชาวบ้านไปกู้ เหล่านี้กลายเป็นเงินกู้ในระบบ กลุ่มเหล่านี้อ่อนแอแน่นอนเมื่อสมาชิกกลายเป็นลูกหนี้ของกลุ่ม ถ้าไม่มีเงินมาชำระ ก็ต้องไปกู้เงินในระบบมาคืน

เรื่องของการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานของรัฐ การนำเสนอข้อมูลข่าวสาร กลุ่มต่างๆที่เกิดขึ้นมาแล้ว เพราะหน่วยงานของภาครัฐหรือเอกชน หรือจากนโยบายรัฐ ไปสื่อสารกับคนชั้นล่าง(ชาวบ้าน) ไม่เป็นเรื่องจริง เช่น จะให้สัมปทานเหมืองแร่ที่นั่น จะไปตัดไม้ตรงนี้ เมื่อบอกไปก็ไม่ตรงตามที่แจ้ง เมื่อทำแล้ว ชาวบ้านก็ตามไปแก้ไขอะไรไม่ได้

การมีส่วนร่วมของชุมชน ยังมีการค้นพบอยู่ ในบางครั้งชุมชนไม่ได้รับรู้หรือไม่มีส่วนร่วมในการเข้าไปพัฒนาเมืองแฉ่งของหน่วยงานหรือโครงการต่างๆ รู้เพียง 1-2 คน ชาวบ้านไม่ได้รับรู้ตั้งแต่ต้น เพียงได้เข้าร่วมตอนปลาย ทำให้เกิดปัญหาต่างๆตามมา

ส่วนหนึ่งคือ อำนาจของรัฐเข้ามาจัดการกับคนในท้องถิ่น ผมจะโยนให้เห็นว่า อำนาจเหล่านี้ได้แผ่ขยายมาสู่เบื้องล่าง (อำนาจจากบนลงล่าง) แผ่ลงมา กระทั่งไปทุกหย่อมหญ้า แม้กระทั่งผู้นำชุมชนที่เป็นที่พึ่งของพี่น้องชาวบ้านก็กลายเป็นคนของภาครัฐ หรือเบื่องบน หรือพรรคการเมืองต่างๆ ทำให้คนระดับรากหญ้าได้รับความเดือดร้อน ผู้ใหญ่ของบ้านเมืองทั้งหลายมักพูดว่า คนระดับรากหญ้ามีความสำคัญ ต้องช่วยเหลือ แต่บางครั้ง คนระดับรากหญ้าเสนอเรื่องใดขึ้นไป ก็เอาโยนลงถึงขยะ แต่คนที่อยู่ข้างเคียงที่เป็นลี้ลับทั้งหลาย เมื่อเสนอเรื่องใดไปเขาก็รับไว้พิจารณา ขอยกตัวอย่างว่า ผมทำงานกับองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม มี 26 ลุ่มน้ำย่อยในสาขาของน้ำแม่แจ่ม ผมเป็นประธาน พยายามทำสิ่งที่ถูกต้อง ต้องการทราบปัญหาระดับรากหญ้าที่แท้จริง มีความต้องการอะไร เบื่องบนช่วยได้หรือไม่ ถ้าช่วยได้มีงบประมาณสนับสนุน จริงแล้วการแก้ปัญหาต้องแก้อย่างจริงจังและต่อเนื่อง ไม่ใช่ทำไปแล้ว 6-7 เดือน งบประมาณเพิ่งมา หรือทำไปได้ระยะหนึ่งก็หมดงบประมาณ เมื่อให้เงินงบประมาณลงมา จะมีการกำกับมาด้วยว่าต้องทำอะไร ภายใน 6 เดือนต้องใช้งบประมาณให้หมด จึงตั้งคำถามว่า แล้วจะแก้ปัญหานั้นที่แท้จริงได้อย่างไร จึงเป็นความขัดแย้งกัน

ประเด็นต่อมา ผมเห็นโครงการต่างๆที่เข้ามาพัฒนาเมืองแฉ่ง จะมีกรอบ เวลา งบประมาณ วิธีคิดต่างๆของเขามาก่อน งานวิจัยชิ้นนี้น่าจะเป็นตัวอย่างของการศึกษาถึงความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้าน คือโครงการที่เข้าไปก็แก้ปัญหาในลักษณะเดิม โครงการต่อมาก็เริ่มแก้ปัญหาเดิมอีก ไม่มีการต่อยอดจากโครงการที่ทำไว้ก่อนแล้ว เป็นการเปลี่ยนแปลงงบประมาณของแต่ละโครงการ เป็นการทุ่มเงินที่ไม่ได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ เมื่อโครงการได้ทราบปัญหาที่แท้จริง ก็จบจนหมดระยะเวลาของโครงการแล้ว ถอนตัวออกไป จึงเกิดคำถามว่า เกิดอะไรขึ้นกับการพัฒนา เกิดอะไรขึ้นกับชาวบ้านซึ่งต้องการเห็นการแก้ปัญหาที่แท้จริงแต่ที่ผ่านมาเป็นอย่างที่กล่าวมาแล้ว

ประเด็นที่ค้นพบจากการวิจัยอีกอันหนึ่งคือ กลุ่มหรือองค์กร หรือโครงการที่จะเข้ามาพัฒนาในท้องถิ่น ทั้งแม่แจ่มและที่อื่นๆ จะต้องทำงานแบบพหุภาคี ต้องให้ทุกส่วนเข้ามามีส่วนร่วม แต่ก่อนจะแยกกัน ชลประทานก็ไปทำเกี่ยวกับเหมืองฝาย กลุ่มเกษตร ก็ไปทำเรื่องการเพาะปลูก ถ้ามองว่ากระทรวงพาณิชย์หายไปไหน เมื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชชนิดนั้นๆแล้ว จะเอาไปขายที่ไหน เป็นการแยกออกเป็นภาคส่วน ปัญหาจึงเกิดตามมา ดังนั้นการแก้ปัญหามันต้องมีทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของภาครัฐ องค์กรเอกชน องค์กรอิสระต่างๆ และชุมชน ผู้นำท้องถิ่น มานั่งจุ่มหัว(ช่วยกันคิด) ได้หรือไม่ โครงการการที่จะเข้ามาพัฒนาท้องถิ่นนี้ เมื่อทำแล้วจะเกิดประโยชน์อย่างไรบ้าง ดีหรือไม่ ทุกวันนี้จะมีปัญหาขัดแย้งกัน ไม่ลงรอยกัน อันนี้คือปัญหา แต่ต้องยอมรับว่า พื้นฐานของแต่ละภาคส่วนอาจไม่ร่วมกันทั้งหมด แต่บางอย่างก็สามารถร่วมกันได้ อย่างเช่นคนในพื้นที่น่าจะมีความหลากหลาย แต่ทุกวันนี้คนในพื้นที่ที่มีบทบาทน้อย แต่มักมีคนพูดถึงชุมชนคนรากหญ้าอยู่เสมอ แต่คนรากหญ้าก็มีแค่ 1 คน 1 เสียง

การทำงานแบบพหุภาคี เป็นหัวใจของการทำงานของกลุ่ม องค์กร จะต้องทำให้ได้ ร่วมกันให้ได้ มีข้อแม้ว่า เมื่อทำงานร่วมกันแล้ว ต้องมีความจริงใจ จริงจัง มีการเสียสละ และมีความอดทน จึงจะแก้ไขปัญหาที่

ถิ่นได้ระดับหนึ่ง ไม่ใช่แยกส่วนต่างคนต่างทำ เหล่านี้คงไม่ใช่สูตรสำเร็จ แต่คงเป็นไปตามกาลเวลา ณ เวลานั้นพบว่า ควรต้องทำงานแบบพหุภาคี จึงจะลดความขัดแย้ง กลุ่มต่างๆจึงจะทำงานเดินหน้าไปได้ด้วยดี

ผลที่เกิดจากการวิจัย จากการที่ทำงานวิจัยมาเป็นเวลาร่วม 2 ปี ผมยอมรับว่า ตัวผมเองเป็นคนที่เคยข้างมุทะลุจุดยืน แข็ง ไม่ค่อยยอมใคร จนบางคนบอกว่า (ตรง) เป็นเหมือนไม้บรรทัด เมื่อทำงานวิจัยแล้ว ผมเรียนรู้ว่า คนเราบางครั้งต้องยอมคนอื่นบ้าง ต้องอ่อนบ้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นคนอื่นมากขึ้น ที่บอกว่าไม่ยอมใครนั้น เพราะผมจะยืนบนความถูกต้องตลอด แต่ความจะถูกใจใครนั้นไม่พูดถึง เมื่อทำงานวิจัยแล้วทำให้เรารู้จักตัวเองมากขึ้น จากความแข็งกลายเป็นความอ่อนลง มีแผนในการทำงาน ลดอัตราลง เมื่อลดอัตราลง ทำให้ได้“เจ้าหนู” (เพื่อนฝูง) เพราะคิดว่าแม้เราจะแข็งแกร่งอะไรก็จะสู้กระแสที่แรงกว่าไม่ได้ เราต้องอัตราลง เมื่อมีเจ้าหนู ก็จะมวน(สนุก) ได้ทำงานเป็นกลุ่ม เจ้าหนูที่วันนี้ต้องเป็นเจ้าหนูที่ดี ถ้าเจ้าหนูไม่ดีก็จะดึงเราไปในทางไม่ดี จุดยืนของเรา ก็จะเปลี่ยนไป

อีกประการหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงในตัวเองคือ เป็นคนที่มองโลกกว้างขึ้น แต่ก่อนเมื่อทำงาน ลงไป 100 ต้องได้อย่างน้อย 80 แต่หลังจากทำงานวิจัย เมื่อลง 100 ได้ผลตอบแทนมา 10 ก็พอใจแล้ว หรือได้สร้างคนหนึ่งคนก็พอใจแล้ว เพราะทุกวันนี้เราต้องยอมคนอื่นบ้าง

การทำงานวิจัย ทำให้เราเปิดโลกทัศน์กว้างขึ้น ได้เห็นท้องถิ่นอื่นๆ ที่มกลไกสนับสนุนฯ พาคณะวิจัยชาวบ้านไปทัศนศึกษายังที่อื่นๆ ทั้งงานประชุมวิชาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เส้นทางสู่นาคต(ประวัติศาสตร์ 4 ภาค) หรือการไปเมืองหลวงพระบาง ทำให้เรารู้ว่า แค่มแม่แจ่มไม่พอ ต้องไปเห็นบ้านเมืองอื่นๆด้วย มองให้กว้างขึ้น ทำให้รู้ว่า งานวิจัยทำให้เกิดปัญญา ถ้าเรามีปัญญาก็ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆได้ ผมลองคิดเล่นๆว่า คนทำงานวิจัยน้อยๆเหล่านี้ เปรียบเหมือน นกแต่ตะแหวัด มันชอบนอนเอาตีนค้ำฟ้าไว้ กลัวฟ้าถล่มลงมาใส่ มัน แล้วมันจะตาย ผมจึงคิดว่า ทีมวิจัยของเราทั้งหลายคือนกแต่ตะแหวัด ที่เอาตีนค้ำฟ้าไว้ ฟ้า คือนโยบายของรัฐ หรือ ประวัติศาสตร์ชาติ ถ้าเรามีนักวิจัยที่เกิดปัญญา ฟ้าจะไม่ถล่มใส่เรา เราจะพลิกฟ้าขึ้น ผมคิดอย่างนี้

ผลที่เกิดจากงานวิจัย นอกจากเกิดกับตัวเองแล้ว ยังไปเกิดกับกลุ่ม จากที่ผมได้เล่าไปว่า ผมทำงานอยู่กับกลุ่มฮักเมืองแจ่ม เป็นกลุ่มที่ลุกขึ้นมาต่อสู้คัดค้านทุกอย่างที่ไม่ชอบมาพากลในแม่แจ่ม พูดง่ายๆคือ สิ่งใดที่ไม่ดี กลุ่มจะลุกขึ้นต่อสู้ เพราะเราเป็นคนแม่แจ่ม ผมไม่ใช่คนเก่ง แต่ผมเป็นคนกล้า คนเก่งกว่าผมมีมากแต่ไม่กล้า ผมต้องลุกขึ้นยืนถือไม้ค้ำฟ้า อันนี้คือคนกล้า คนเก่งยังมีอีกมากแต่คนกล้ามีน้อย จะทำอย่างไรจึงจะสร้างคนกล้าให้มีมากขึ้น ตัวผมเองจากทำงานกลุ่มปรับตัวมาทำงานวิจัย เข้าไปสู่โครงการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม ถูกคัดเลือกเป็นประธานเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แจ่ม เข้ามาเป็นคณะกรรมการลุ่มน้ำปิงตอนบน จากการที่ทำงานวิจัยทำให้ตัวเองเป็นคนมีความคิด มีปัญญา เราจะแหวกบทเรียนเหล่านี้เข้าไปในทุกกลุ่ม องค์กร ถ้าเรามีความจริงใจ และมีจุดยืนที่มั่นคง กลุ่ม องค์กรก็就会有ความเข้มแข็ง ต่างๆเหล่านี้เป็นผลจากการทำงานวิจัย

หลายคนอาจตั้งคำถามว่า คนเมืองแจ่ม ทำงานวิจัย 7-8 โครงการ เมื่อทำเสร็จแล้ว ต่อไปจะทำอย่างไร จะเอาเข้าห้องสมุดแม่แจ่มหรืออย่างไร หรือเข้าพิพิธภัณฑ์ที่วัดบุปผาราม หรืออยู่ที่หิ้งไหนสักแห่ง ดังนั้นเวลานี้ทีมวิจัยทั้งหมดจึงนั่งคุยกันว่า “ไม่ได้ ผมมาที่นี้(เวทีนำเสนอผลงานนี้) ผมก็ได้ส่วนหนึ่ง ผมยังไม่หยุดแค่นี้ ผมจะต้องเอาสิ่งที่ศึกษาวิจัยนี้ไปพูดให้พี่น้องคนแม่แจ่มหรือผู้นำชุมชนฟัง ได้รับรู้ว่า ผมทำงานวิจัยแล้ว ผม

ได้ความรู้ออกมาอย่างนี้ ท่านทั้งหลายเห็นด้วยกับผมไหม เห็นด้วยหรือไม่ก็เสนอแนะมา ถ้าไม่อย่างนั้น เมืองแจ่มก็จะล่มจมลง "ผมกำลังจะต่อ ต่อคำกิด" (ต่อยอดงานวิจัย) ถ้าไม่เช่นนั้นก็จะจบเพียงเท่านี้

ประเด็นอภิปราย ผมคิดอยู่ตลอดเวลาว่า จะทำอะไรให้กลุ่ม องค์กรแต่ละท้องถิ่น มีความเข้มแข็ง และยั่งยืน และมีทิศทางที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตนเองให้เดินไปในทางที่ถูก ลูกหลานจะได้ไม่มาต่อว่าในภายภาคหน้า

อาจารย์หรือท่านอื่นๆที่มีประสบการณ์ เชิญร่วมแลกเปลี่ยน เพราะไม่เช่นนั้น บ้านเมืองเราจะล่มจมต่อไป ที่ผมลุกขึ้นสู้ เพราะผมกลัวลูกหลานคำว่า สมัยพ่อ แม่ ทำไม่ไม่คิดทำอะไรบ้าง

ตอนนี้ผมคิดและทำแล้ว เขาก็คงไม่ด่าผมแล้ว ผมคิดว่า โครงการวิจัยทั้งหมดนี้เป็นการทำบางอย่างเพื่อเมืองแจ่มแล้ว ผมเองก็สู้ แม้จะแลกด้วยชีวิต เพราะเราเป็นคนทำงาน ผมเคยพูดกับนักสู้หลายคนว่า นักสู้ต้องมีบาดแผล ถ้ากลัวก็ไม่ต้องสู้ นักสู้ต้องมีบาดแผล ความเจ็บปวดต้องมีบ้าง ต้องถามว่า เราหลุดพ้นหรือยัง พร้อมหรือยังที่จะมาเป็นนักสู้

อาจารย์ดำรงพล อินทร์จันทร์ : ขอบคุณคณะวิจัยหลัก อาจารย์อุทิศ สมบัติ ต่อไปขอเรียนเชิญอาจารย์ ดร. ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ให้บทเสนอแนะ และวิจารณ์ งานวิจัยชิ้นนี้

๒ ส่วนของการเสนอแนะ

อาจารย์ ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี : กราบเรียน อาจารย์ศรีศักร อาจารย์สุริยา และนักวิจัยผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน จากที่ได้ฟังอาจารย์อุทิศแล้ว การเล่าให้ฟังก็คล้ายกับสไตล์การเขียน ไม่ทราบว่าอาจารย์อุทิศนั่งกำกับผู้เขียนหรือเปล่า เพราะเขียนได้ม่วน(สนุก) งานชิ้นนี้ที่ชอบคือ มีเบื้องหลังการถ่ายทำ (กระบวนการทำงาน) ปกติเมื่ออ่านรายงานหรือวิทยานิพนธ์ของนักศึกษา จะไม่ค่อยมีเบื้องหลังการถ่ายทำให้อ่านมากนัก ว่ากว่าจะเขียน กว่าหาข้อมูล ทำกันอย่างไร แต่งานชิ้นนี้ ประมาณ 1 ใน 4 เป็นเบื้องหลังการถ่ายทำ ซึ่งอ่านแล้วสนุก อันนี้เป็นวิธีการเขียนบอกเล่าโดยตรงไปตรงมาว่า กว่าจะได้ความคิดความอ่านมาหรือข้อมูล จะต้องผ่านกระบวนการที่ยากเย็นสาหัสอย่างไรบ้าง

ส่วนใหญ่ที่จะเสนอแนะวันนี้ จะเป็นคำถามมากกว่า ซึ่งไม่แน่ใจว่าจะช่วยได้มากเพียงไหน อันดับแรกคือเรื่องที่ทำมีความยาก ประเด็นที่ทำเป็นเรื่องค่อนข้างยาก การศึกษาองค์กร หรือสถาบันชุมชน เท่าที่ผ่านมา งานศึกษาง่ายๆที่ผ่านมา จะดูว่า องค์กร สถาบันชุมชน ประกอบด้วยอะไรบ้าง ใครทำหน้าที่อย่างไร แต่งานชิ้นนี้จะยากเพราะเป็นการพยายามศึกษาสถาบันทางสังคมในมิติประวัติศาสตร์ และเป็นมิติประวัติศาสตร์หลายยุคหลายสมัย พยายามจะนำยุคสมัยเข้าไปดูว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแม่แจ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร โดยตัวโจทย์ก็ยากแต่ได้อ่านงานชิ้นนี้จนจบ มีเรื่องที่น่าสนใจ แล้วคิดว่าจะหาทางช่วยในการตอบโจทย์กับงานชิ้นนี้ได้อย่างไรบ้าง

มี 3 ประเด็นที่จะพูดในวันนี้ คนทำวิจัยก็อาจมีโจทย์ของเขา เมื่ออ่านแล้ว ก็เป็นสิทธิของผู้อ่าน เราอ่านเราก็มีโจทย์ของเรา คิดว่าโจทย์ของเราน่าจะทำให้ข้อมูลน่าสนใจยิ่งขึ้น ถือเป็นการแลกเปลี่ยนกัน

ประเด็นแรกคือ การเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนต่างๆที่เกิดขึ้นในแม่แจ่มแต่ละยุคสมัย ช่วยให้เข้าใจประวัติศาสตร์แม่แจ่มมากขึ้นอย่างไร พุดง่ายๆก็คือ งานวิจัยชิ้นนี้เอาสถาบันชุมชนเป็นแว่น เลนส์ เข้าไปส่องดูประวัติศาสตร์ เน้นจะต้องตั้งคำถามว่า เข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเรื่องอะไร อาจารย์อุทิศได้เขียนไว้ในงานมาก แต่ตอนที่พุดนำเสนอจะพูดถึงกระบวนการมากกว่า เนื้อหาไม่ค่อยได้พูดถึง ผู้ที่สนใจต้องติดตามอ่าน ในรายงานเล่มสมบูรณ์ โดยเฉพาะในส่วนที่พูดถึงประวัติศาสตร์ในยุค พคท.(พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย) ดิฉันเคยทำงานวิจัยกับปะกาเกอญอที่แม่แจ่มซึ่งอยู่ที่สูง เคยไปที่แม่แอใต้ ได้พูดคุยกับพ่อเผ่าพ่อแลป่า ท่านก็เคยพูดถึงประวัติศาสตร์ช่วงนี้เหมือนกัน เมื่อได้อ่านงานชิ้นนี้ทำให้ทราบรายละเอียดหลายอย่างที่น่าสนใจ

ประเด็นที่สอง เราจะเข้าใจ การเกิดขึ้น พัฒนาการขององค์กรชุมชนในแม่แจ่มที่แตกต่างและหลากหลาย อย่างไร มีอยู่มาก งานนี้แบ่งง่ายๆว่า เป็นองค์กรใหม่ องค์กรดั้งเดิม ส่วนตัวเองแล้วไม่ค่อยแน่ใจว่าการแบ่งเช่นนี้ จะทำให้เข้าใจการเกิดขึ้นหรือพัฒนาการขององค์กรเหล่านี้ได้ดีแล้วหรือยัง ถ้าองค์กรใหม่ ใหม่อย่างไร ที่ว่าเก่าหรือดั้งเดิม เก่าอย่างไร ต่างกันอย่างไร การจะเข้าใจสิ่งเหล่านี้ได้ก็ต้องเข้าใจพัฒนา หรือขบวนการเกิดขึ้น มีที่มาที่ไปอย่างไร

ประเด็นที่สาม เป็นประเด็นที่ทีมวิจัยตั้งไว้ในเรื่องของความยั่งยืนขององค์กร จะยั่งยืนได้ต้องทำอะไรบ้าง

ในประเด็นแรก คิดว่าสิ่งที่น่าสนใจคือ ตัวอาจารย์อุทิศเองถือเป็น “คนใน” มององค์กรเหล่านี้ในฐานะที่ตัวเองมีส่วนร่วมโดยตรง ซึ่งคิดว่าเป็นลักษณะพิเศษของการศึกษา และอาจเป็นข้อจำกัดไปในตัว แต่ที่น่าสนใจคือ ช่วยให้มององค์กรชุมชนได้จากมิติภายใน คือ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง มองอย่างไร วิธีการมองจึงไม่ใช่มองแค่ว่า กลุ่มต่างๆที่เกิดขึ้นเป็นเพียงสถาบันที่ขึ้นมาช่วยจัดการวิถีชีวิตเท่านั้น แต่เราจะเห็นได้ว่ากลุ่มที่เกิดขึ้น เช่นกลุ่มเหมืองฝาย ซึ่งจะพูดต่อไป จะมีพลวัตรที่เปลี่ยนไปตามแต่ละยุคสมัย อันนี้เป็นสิ่งที่ดี ที่ดิฉันคิดว่า ปัญหาอันหนึ่งของการศึกษาองค์กรชุมชนที่ผ่านมา นักวิชาการหลายท่านชี้ว่า เรามีแนวโน้มจะมององค์กรชุมชนหรือมองบนพื้นฐานของระบบคุณค่า เรามักมองว่า ถ้ากลุ่มเหมืองฝาย ก็จะทำหน้าที่ในการจัดการน้ำ และมีแนวคิดอุดมการณ์ชุดหนึ่ง การมองแบบนี้ทำให้การเข้าใจสถาบันชุมชนค่อนข้างหยุดนิ่ง ไม่ค่อยเปลี่ยนเมื่อข้ามกาลเวลา แต่งานเขียนชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่า ในประวัติศาสตร์การเมืองที่เปลี่ยนไปของแม่แจ่ม ทำให้องค์กรต่างๆเกิดขึ้นซึ่งมีความคิดความอ่านไม่เหมือนกัน แตกต่างกัน ดังนั้นถ้าเราเข้าใจองค์กรชุมชนในแบบที่ไม่ใช่มองผ่านอุดมการณ์และคุณค่า ว่าดีหรือทำหน้าที่ในชุมชนแบบหนึ่ง แต่มองในมิติประวัติศาสตร์ จะทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์แม่แจ่มในลักษณะที่เคลื่อนไหวหรือเป็นพลวัตรมากขึ้น

กลับมาประเด็นของการเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนต่างๆในแต่ละยุคสมัยทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์แม่แจ่มดีขึ้นอย่างไร ดิฉันขอเลือกเพียงเรื่องเดียวที่ดิฉันคิดว่าเป็นหัวใจของงานเขียนชิ้นนี้พยายามแตะ งานเขียนชิ้นนี้ไม่ได้บอก แต่ดิฉันอ่านแล้วพยายามที่จะเข้าใจว่าเป็นประวัติศาสตร์การเมืองท้องถิ่นในช่วงเปลี่ยนผ่านอย่างน้อย 2 ยุคด้วยกัน ยุคแรกทำงานทุกชิ้นพูดถึงคือ ยุคที่สยามแผ่อำนาจเข้ามาในเมืองไกลโพ้น อย่างแม่แจ่มแต่วิธีการมองประวัติศาสตร์การเมืองอันนี้น่าสนใจก็คือ เรามักจะมองการเปลี่ยนแปลงประเทศจากศูนย์กลางขยายออกไปสู่เมืองรอบนอก แต่เมื่อประวัติศาสตร์ถูกเขียนโดยชาวบ้านหรือผู้ที่อยู่ในเมืองรอบนอกนั้น มันเป็นการมองประวัติศาสตร์แบบย้อนกลับ คือมองว่าการเมืองในท้องถิ่นเปลี่ยนอย่างไรเมื่อมีผู้กระทำการและมีตัวละครใหม่ๆเข้ามาเกี่ยวข้อง อันนี้เป็นการมองจากชาวบ้าน ยุคที่สอง ถ้าเป็นชนชั้นกลางจะเรียกว่าเป็นยุค

ประชาธิปไตย แต่เมื่อไปอ่านว่า เมื่อนักศึกษาเดินเท้าเข้าไปในแม่แจ่ม รัฐ ตชด. เข้าไป ไม่ได้เข้าไปภายใต้บรรยากาศที่เรียกว่า เปลี่ยนผ่านจากรัฐเผด็จการไปสู่ประชาธิปไตยไม่ได้ เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นในแม่แจ่ม เป็นการเรียนรู้คนละประสบการณ์ หรือคนละชุด แต่ดิฉันก็หาคำเรียกยุคนี้ไม่ได้ว่าจะเรียกอย่างไร แต่ขอเรียกโดยรวมๆ แบบที่คนในประวัติศาสตร์จากศูนย์กลางเรียก คือ ช่วงเปลี่ยนผ่านจากรัฐเผด็จการไปสู่ระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตย สองยุคนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดๆ ยุคที่สองเป็นยุคที่อาจารย์อุทิศบอกว่า เป็นยุคที่เกิดกลุ่มสหายขึ้นมา ชาวบ้านมองยุคประชาธิปไตยผ่าน key word หรือคำๆนี้ ซึ่งดิฉันคิดว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก คนที่ส่วนร่วมกับเหตุการณ์ 14 ตุลา หรือ 6 ตุลา คงไม่ได้มองว่าการเปลี่ยนผ่านนี้เป็นยุคสหาย แต่ชาวบ้านมองเหตุการณ์อันเดียวกันนี้ เป็นยุคของการเกิดขึ้นของกลุ่มสหาย เราจะเห็นประวัติศาสตร์ที่ต่างกันตรงจุดนี้ ระหว่างศูนย์กลางกับท้องถิ่น สองอันนี้ไม่ได้แยกขาดจากกัน ของยุคที่สองอาจเป็นยุคของการคลี่คลายตัว หรือการสละของระบอบราชการหรือรัฐบาลแบบใหม่ที่เข้าไปสู่ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์การเมืองท้องถิ่นในสองยุคนี้นั้นชื่ออะไร งานเขียนไม่ได้ลงลึกมากนัก งานเขียนจับปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ ไม่ค่อยได้อธิบาย ส่วนตัวสนใจว่า ถ้าจะทำ จะทำให้ประวัติศาสตร์การเมืองในระดับท้องถิ่นมีความลึกมากขึ้น ส่วนตัว น่าจะกล่าวว่าในแต่ละยุคสมัย ที่เปลี่ยนผ่านในสองยุค มันชี้ให้เห็นอะไรหรือชาวบ้านได้เรียนรู้หรือมีวิธีคิดเรื่องอำนาจ เรื่องรัฐและเรื่องความเป็นธรรมอย่างไรบ้าง ในตอนต้นในงานได้พูดถึงกลุ่มเหมืองฝาย ซึ่งอาจารย์อุทิศเรียกว่าเป็นกลุ่มดั้งเดิม ทุกคนคงรู้จักกลุ่มเหมืองฝาย งานเขียนทางวิชาการจำนวนมากศึกษาเรื่องนี้ มีประโยคหนึ่งที่งานวิจัยนี้ได้พูดถึง และเป็นสิ่งที่น่าสนใจ “ลูกด้ามเหมืองฝายนับว่าเป็นองค์กรทางการเมืองรูปแบบหนึ่ง ในเมืองแจ่ม นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน” และเล่าต่อว่า “การจะขึ้นมาเป็นผู้นำเหมืองฝาย ไม่ใช่ว่าจะเอาใครก็ได้ แคร่จักที่น้ำ ระดับน้ำ ไม่ใช่ แต่จะต้องเป็นผู้ที่อำนาจ สามารถระดมคน หรือมีบารมี” เขียนไว้เท่านั้น แต่ดิฉันคิดว่า การตีความองค์กรเหมืองฝายแบบนี้ น่าสนใจ เพราะว่าที่ผ่านมาเรามักเข้าใจองค์กรเหมืองฝายในฐานะของสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ไม่ค่อยมีคนมองเหมืองฝายในฐานะเป็นกลุ่มองค์กรทางการเมือง ที่บอกว่าน่าสนใจเพราะว่า เหมืองฝายจะมีพัฒนาการและไม่ค่อยมีคนศึกษาเท่าไรนัก คือในกลุ่มเหมืองฝายเอง กับการจัดการคนจำนวนมากเพื่อการผลิต ซึ่งการผลิตถือเป็นฐานสำคัญของอำนาจการเมืองในยุคก่อน ถ้าในนั้นมีการสร้างชุดวิธีคิดเรื่องศีลธรรม ความยุติธรรม ความเป็นธรรมและเรื่องอำนาจ ไม่ค่อยมีคนศึกษาเรื่องนี้ ดิฉันก็ไม่มีความรู้เรื่องนี้มากนัก แต่ที่งานเขียนไม่ได้พูดถึงและทำให้ไม่ค่อยเข้าใจนักว่า สยามขยายอำนาจมายังเมืองแจ่มแล้ว มันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร ในมิติที่ลึกซึ้งก็คือ ก่อนสยามเข้ามา องค์กรเหมืองฝายอยู่ตรงไหนของโครงสร้างทางการเมืองล้านนาในสมัยก่อน พูดง่ายก็คือ กลุ่มเหมืองฝายไม่ได้ทำหน้าที่เพียงแค่ตอบสนองการผลิตในชุมชนเท่านั้น ซึ่งกลุ่มเหมืองฝายในสมัยนั้นเป็นกลุ่มที่ใหญ่ มันเชื่อมโยงกับโครงสร้างทางการเมืองในอดีตของพวกเขาเจ้าล้านนาอย่างไร ทำหน้าที่ทางการเมืองอย่างไร เข้าไปอยู่ในโครงสร้างทางอำนาจอย่างไร ถ้าเข้าใจตรงนี้คิดว่า เมื่อสยามเข้ามา คนมักตีความว่าไปลดทอนอำนาจเจ้าเท่านั้น เก็บภาษี คนต้องเสียภาษี เปลี่ยนจากภาษีที่เคยให้เป็นของ เปลี่ยนเป็นเงิน ก่อให้เกิดการลุกขึ้นประท้วงหรือลุกขึ้นต่อต้านอำนาจ เมื่องานชิ้นนี้ทำเรื่ององค์กรหรือสถาบัน อำนาจสยามได้ลดทอนอำนาจทางการเมืองขององค์กรท้องถิ่นอย่างไรบ้าง กลุ่มเหมืองฝายถูกกระทบอย่างไรบ้าง ถ้าเราทำเราจะเห็นความเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องจากยุคก่อนสยามเข้ามาจนกระทั่งถึงสยามเข้ามา และรัฐเปลี่ยนไปสู่ยุคประชาธิปไตย คนที่อยู่ในกลุ่มเหมืองฝายไม่ได้ทำหน้าที่ทางการเมืองเพียงอย่างเดียว ผู้นำที่เป็นผู้นำทางการเมือง

เมื่อนั้นมีความคิดหรือชุดความคิดเรื่องอำนาจ มีการต่อรองหรือจัดการอย่างไรกับอำนาจสยามที่เข้ามา อันนี้เป็นยุคแรก

ต่อไปยุคที่สองคือยุคประชาธิปไตย มีการเกิดขึ้นของกลุ่มสหยา งานวิจัยนี้มีส่วนของเรื่องนี้มาก อ่านแล้วสนุกเพราะเป็นบทสนทนา เข้าใจว่าเป็นความชอบส่วนตัวของอาจารย์อุทิศจึงมีเนื้อหาในยุคนี้ค่อนข้างมาก เมื่ออ่านแล้วก็พอรู้จักตัวละครที่เป็นนักศึกษา หลายท่านก็เป็นที่รู้จักกันดี ทำให้รู้ว่าแต่ละท่านทำอะไรในยุคสมัยที่เป็นนักศึกษา ดิฉันคิดว่ายุคนี้เป็นยุคที่น่าสนใจเพราะว่า การเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกับ พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหรือกับนักศึกษา มันก่อให้เกิดการเรียนรู้ แนวคิดใหม่ๆ ในช่วงนั้นจะมีแนวคิดใหม่ๆเกิดขึ้น ในช่วงต้นที่สยามเข้ามา เข้าใจว่าชาวบ้านคงงงเมื่ออำนาจเข้ามาตั้งแล้วจัดการเรื่องนั้นเรื่องนี้ คงงงว่า พวกนี้เป็นใคร เข้ามาพร้อมกับอำนาจแบบใหม่ที่ชาวบ้านก็พยายามที่จะวินิจฉัยว่าคืออะไร แต่โดยส่วนตัวชาวบ้านคงไม่ชอบเพราะอำนาจเหล่านั้นเข้ามากดขี่ข่มเหง แต่ชาวบ้านคงพยายามที่จะเข้าใจอยู่ว่า มีการอ้างแหล่งที่มาของอำนาจอย่างไร ทำไมจึงมีสิทธิเข้ามาข่มเหงหรือกดขี่เราได้ ยุคที่นักศึกษาเข้ามา ถ้านับตั้งแต่ยุคเปลี่ยนผ่าน ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึง ยุคที่นักศึกษาเข้ามาถือว่าเป็นระยะเวลาสั้น ดิฉันเข้าใจว่างานเขียนชิ้นนี้ประวัติศาสตร์ช่วงตรงกลางจะหายไป ช่วงที่นักศึกษาเข้ามาเป็นช่วงที่ความงงหลายอันได้รับการตอบคำถาม เป็นยุคที่ชาวบ้านเริ่มที่จะสามารถวินิจฉัยหรือวิเคราะห์สิ่งที่เรียกว่า รัฐ กล่าวที่จะวิเคราะห์อำนาจรัฐ กล่าวที่จะวินิจฉัยอำนาจรัฐ และเข้าใจว่าภายใต้ความสัมพันธ์แบบใหม่ อันนี้ไม่ใช่รูปแบบเจ้าสมัยก่อน มันมาพร้อมกับชุดความคิดใหม่ๆ เราก็มีสิทธิด้วย เข้าใจสิทธิแบบใหม่ของพลเมืองภายใต้กรอบของรัฐ ซึ่งนำไปสู่ความได้เปรียบ หรือความกล้าที่จะต่อต้าน หรือกล้าที่จะเข้าใจ ความกล้าที่จะขัดขึ้น ช่วงประชาธิปไตยนี้ โดยส่วนตัวไม่ได้สนใจในการสู้กันทางความคิดสักเท่าใด แต่สนใจว่าชาวบ้านเรียนรู้อะไร ถ้างานวิจัยสามารถที่จะเอาหรือให้เวลากับการศึกษาเรื่องนี้ว่า ชาวบ้านมีหนทางในการพาตัวเองไปเรียนรู้แนวคิดใหม่ๆ ซึ่งเป็นแนวคิดของชนชั้นกลางล้วนๆที่นักศึกษาเอาเข้ามาได้อย่างไร และผ่านกระบวนการไหนบ้าง จะเป็นสิ่งที่น่าสนใจ และมีแนวคิดอะไรที่เกิดขึ้น ผู้ที่เข้าร่วมในยุคนั้น คงมีศัพท์แสงของพวกฝ่ายซ้ายเกิดขึ้นมากมาย จริงแล้วคำว่า สหยา เป็นศัพท์ของพวกฝ่ายซ้าย ชาวบ้านเรียนรู้และเข้าใจทำให้เป็นชุดความรู้ท้องถิ่นอย่างไรบ้าง ดิฉันคิดว่าเรื่องนี้ที่น่าสนใจ การเรียนรู้ไม่ได้เกิดขึ้นกับชาวบ้านเพียงอย่างเดียว ซึ่งเรื่องนี้เป็นประเด็นที่สำคัญในงานวิจัยได้บอกอย่างชัดเจนว่า รัฐก็ได้เรียนรู้ด้วย การเข้าร่วมกับนักศึกษาของชาวบ้านเอง ไม่ค่อยแน่ใจว่าชาวบ้านจะเข้าใจกับสิ่งที่ต่อสู้กันในยุคนี้มากนักน้อยแค่ไหน เราพบว่าประวัติศาสตร์ในช่วงนั้นก่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งสองฝ่าย รัฐเรียนรู้สิ่งที่เรียกว่า อำนาจ มีการใช้อำนาจในแบบใดแบบหนึ่งหรือแบบที่ก่อให้เกิดการกดขี่หรือการขูดรีด จะใช้ได้ในบริบทหนึ่งเท่านั้น แต่มีอำนาจในหลายๆแบบ ดิฉันคิดว่าช่วงนั้นเป็นช่วงที่สำคัญและเป็นสะพานนำไปสู่การใช้อำนาจแบบใหม่ของรัฐในยุคต่อมา ยุคที่ชาวบ้านเรียกว่า ยุคพัฒนา ยุคพัฒนาจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีการปะทะสังสรรค์กันในยุคก่อนหน้านี้ ดิฉันเข้าใจว่าสองยุคนี้เป็นสองยุคที่สำคัญ การเกิดขึ้นขององค์กรในยุคนี้ ไม่ว่าจะกลุ่มสหยา ซึ่งในงานเขียนไม่ได้บอกรายละเอียดว่าสหยามาจากไหน ดิฉันขอตั้งคำถามสักเล็กน้อยว่า กลุ่มผู้นำซึ่งเคยมีบทบาทอย่างยิ่งในระบบการผลิตใหญ่ๆ อย่างกลุ่มเหมืองฝายทั้งหลาย คนเหล่านี้มีส่วนสำคัญในยุคที่นักศึกษาเข้ามา มากน้อยแค่ไหน ถ้าเราสามารถสร้างจุดเชื่อมโยงหรือเข้าไปดูในรายละเอียดเหล่านี้ได้ จะทำให้รู้ว่าการคิดเรื่องการเมืองหรือความคิดเรื่องอำนาจ จริงแล้วอาจมีความต่อเนื่องหรือมีการเรียนรู้ผ่านกลไกที่มีอยู่เดิมในชุมชนก็ได้

การจะเข้าใจพัฒนาการ ความแตกต่างขององค์กรในชุมชนได้อย่างไร โดยส่วนตัวไม่ค่อยเห็นด้วยกับการแบ่งองค์กรดั้งเดิม กับ องค์กรใหม่ เพราะเป็นการแบ่งที่ไม่ได้บอกอะไร ในงานเขียนกับบอกไว้แต่ไม่ได้พยายามสังเคราะห์ออกมาให้ชัดเจนว่า องค์กรที่มีรากฐานเดิม คำว่า “เดิม” เป็นคำที่มีปัญหามาก ถ้าเหมืองฝ่ายเป็นกลุ่มเดิม หรือถ้าคนปะกาเกอญอบอกว่า ที่เราเริ่มทำมาแล้วจัดตั้งกลุ่มเหมืองฝ่าย แล้วเมื่อเวลาผ่านไปสามร้อยปีเราบอกว่า อันนี้เป็นกลุ่มเดิม แต่จริงๆแล้วไม่ใช่เป็นกลุ่มเดิม แต่เป็นการเรียนรู้มาจากชุมชนอื่น ความเดิมหรือความใหม่เป็นคำที่หาเส้นแบ่งได้ค่อนข้างยาก เป็นสิ่งที่ดิฉันไม่ค่อยชอบเพราะมันไม่ได้บอกอะไร เก่าหรือใหม่อย่างไร องค์กรที่มีอยู่ในชุมชน ยกตัวอย่างเช่นเหมืองฝ่าย มีความต่างหรือมีลักษณะพิเศษต่างจากองค์กรในสังคมเมืองอย่างน้อย 3 ประการ

ประการแรก เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่มีอยู่ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในระบบเครือญาติ เน้นอนว่าไม่มีองค์กรเหมืองฝ่ายไหนเกิดจากสมาชิกร้อยละร้อยพ่อพันธุ์แม่ที่รู้จักกันเลย ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็งและเหนียวแน่นที่สุดจะช่วยในการสร้างฉันทามติและความร่วมมือร่วมมือกันในการทำงานขององค์กร

ประการที่สอง เป็นสถาบันหรือองค์กรที่เกิดขึ้นเพื่อจัดการวิถีการผลิตซึ่งเป็นสายเลือดใหญ่ของชีวิตและชุมชน

ประการที่สาม เป็นสิ่งสำคัญที่สุด หลายๆองค์กรในสังคมเมืองไม่มีก็คือ มีสิ่งที่เรียกกันว่า ลำน้ำทางจริยธรรม หรือ ลำน้ำทางจริยศาสตร์ บางทีชุดวิธีคิดในการมองศีลธรรมกำกับเรื่องความเป็นธรรม สิ่งที่เราเรียกว่าอะไรที่เรียกว่าความเป็นธรรม มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมและระบบคุณค่าในชุมชน ซึ่งสิ่งนี้ถูกสร้าง ผลิตซ้ำกำกับโดยตัวสถาบัน เน้นอน กลุ่มเหมืองฝ่ายเราอยู่ภายใต้วิธีการแบ่งที่ชัดเจน คนที่อยู่ใกล้น้ำสุดไม่ได้หมายความว่าจะได้น้ำก่อนเสมอไป ชุดความเป็นธรรมอันนี้อยู่ตรงข้ามโดยสิ้นเชิงกับระบบมือใครยาวสาวได้สาวเอาหรือระบบทุนจากข้างนอก เราเห็นอยู่ว่าองค์กรเปลี่ยนไปหรือมีพัฒนาการไปสู่สิ่งที่เรียกว่า ขบวนการ ได้ ในประวัติศาสตร์ของแม่แจ่ม พบว่าขบวนการหลายอันที่ตอบโต้ ขัดขึ้นกับอำนาจรัฐ มีฐานมาจากสถาบันชุมชน ในภาวะปกติกลุ่มเหมืองฝ่ายคงไม่ไปรบกวนพินกับใคร แต่ดิฉันตั้งข้อสังเกตว่า ในภาวะที่วิกฤติผู้นำองค์กรเหมืองฝ่าย หรือสมาชิกที่สำคัญน่าจะเป็นกลไกสำคัญที่ถูกขึ้นมาต่อสู้เมื่อรัฐเข้ามากดขี่หรือขูดรีด ถ้ามีการศึกษาเรื่องตรงนี้ น่าจะทำให้เข้าใจถึงสิ่งที่เรียกว่า องค์กรชุมชนในมิติที่มีความเคลื่อนไหวมากขึ้น องค์กรอะไรหรือภายใต้การจัดรูปองค์กรแบบไหนที่สามารถก่อให้เกิดพัฒนาการไปสู่สิ่งที่เรียกว่า ขบวนการ ได้ ซึ่งจะพูดต่อไปในกลุ่มที่เกิดขึ้นในช่วงหลัง

ความแตกต่างขององค์กรเหล่านี้ ที่อาจารย์อุทิศเล่า และในงานเขียนมีการแบ่งที่ชัดเจนอย่างน้อย 2 อันคือ องค์กรดั้งเดิมและองค์กรใหม่ ถ้าจะแบ่งจริงๆ ดิฉันคิดว่าน่าจะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ องค์กรที่ถูกจัดตั้งโดยรัฐหรือทุนจากข้างนอกก็แล้วแต่ และอีกประเภทหนึ่งเป็นองค์กรที่มีพัฒนาการโดยชุมชนเอง องค์กรประเภทแรก คนทำวิจัยอยู่ ไม่จำเป็นต้องวิเคราะห์มาก ในเรื่องของความไม่ยั่งยืน ก็เพราะไม่มีองค์กรประกอบ 3 อันที่พูดถึง รวมทั้งการยืนอยู่บนผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลค่อนข้างมาก เมื่อไม่มีความสัมพันธ์ทางสังคม เมื่อไม่มีลำน้ำจริยธรรมหรือศีลธรรม มากำกับ บางองค์กรไม่ได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อวิถีการผลิต บางองค์กรเกิดขึ้นมาเพื่อต้องการเงินกู้ องค์กรเหล่านี้เมื่อผลประโยชน์ไม่มี องค์กรก็จะแตกดับไปโดยปริยาย องค์กรเหล่านี้ไม่ค่อยให้ความสนใจมากนัก แต่องค์กรที่น่าสนใจและน่าจะทำการศึกษายิ่งต่อเนื่อง โดยส่วนตัว น่าจะศึกษาสิ่งที่

เรียกว่า การปรับเปลี่ยนหรือการคลี่คลายขององค์กรทางสังคมหรือองค์กรชุมชนไปสู่รูปแบบใหม่ๆ มันเกิดขึ้นได้อย่างไร กรณีกลุ่มฮักเมืองแจ่ม ขอดึงข้อสังเกตว่า เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในหลายที่ไม่เฉพาะแม่แจ่ม เป็นการเปลี่ยนจาก local group (กลุ่ม , องค์กรท้องถิ่น) เป็น กลุ่มเชิงประชาสังคม เราพบว่า กลุ่มเหล่านี้ยังคงมีฐานเดิมอยู่ ฐานที่เป็นฐานราก คือ ฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม รวมถึงฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เป็นฐานคงมีอยู่ แต่ว่าขยายความสัมพันธ์ไปครอบคลุมความสัมพันธ์แบบอื่น ข้ามชุมชน และขยายหน้าที่ หน้าที่ของมันไม่ได้จัดการวิถีการผลิตเพียงอย่างเดียว ยังมีความเป็นห่วงเป็นใยหรือความสนใจว่าชุมชนจะอยู่อย่างไร หรือวิถีชีวิตจะมีสิ่งใดเป็นแกนกลาง แต่มี หน้าที่ เกี่ยวข้องเข้ามาด้วย และอันที่สามที่สำคัญ คือ ถ้าสิ่งที่เรียกว่า moral effect หรือ อุดมการณ์ในเชิงศีลธรรมเป็นพื้นฐานเดิม จะพบว่าองค์กรเหล่านี้จะเพิ่มหรือขยายอุดมการณ์ใหม่ๆเกิดขึ้น เช่น โครงการสิ่งแวดล้อม หรือเรื่องทรัพยากร และอื่นๆ

ประเด็นสุดท้าย เรื่องขององค์กรจะมีความยั่งยืนได้อย่างไร ผู้เขียน(อาจารย์อุทิศ) คงรู้อยู่ว่ากลุ่มที่ดี กลุ่มที่ยั่งยืนจะต้องมีฐาน มีความเป็นอิสระ ไม่ผูกติดอยู่กับผลประโยชน์ ไม่ฝักใฝ่กลุ่มที่หวังผลประโยชน์ ที่ใช้รัฐหรือไม่ใช้รัฐ เราอาจไม่จำเป็นต้องมองเรื่องความยั่งยืนผ่านกิจกรรมในเชิงที่ทำอยู่เป็นประจำ (routine) กลุ่มทางสังคมไม่ใช่บริษัทที่ตั้งขึ้นมาแล้วมีกิจกรรมทุกวัน หรือต้องจ้างพนักงานมาทำงาน จริงแล้วความยั่งยืนของกลุ่มเหล่านี้จะอยู่ที่ มีการพัฒนาการและพร้อมที่จะเคลื่อนไหว สมมุติว่ามีสถานการณ์ใดๆเกิดขึ้น ในระบบทางสังคมจะเป็นตัวกำหนดและเรียกร้องว่า น่าจะมีกลุ่มที่ขึ้นมากระทำการ ถ้าไม่มีวิกฤติ กลุ่มก็จะไม่มีอะไรให้ทำ แต่ถ้ามีวิกฤติแล้วไม่มีกลุ่มได้ออกมาเคลื่อนไหว อันนี้เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วง ดังนั้นความยั่งยืนของกลุ่ม น่าจะอยู่ที่ ฐานที่มีอยู่ในชุมชนหรือข้ามชุมชน ความสัมพันธ์ที่ยังมีความเข้มแข็ง ยังมีอยู่หรือไม่ พร้อมที่จะเคลื่อนไหว เคลื่อนตัวเมื่อมีปัญหาวิกฤติเกิดขึ้นหรือไม่ ถ้าฐานเดิมไม่มีหรือฐานสำคัญไม่มี หรือรากวัฒนธรรม ที่ไม่มีพัฒนาการ แน่แน่นอนว่า การเกิดขึ้นหรือพัฒนาการขององค์กรชุมชนเหล่านี้ย่อมตายไป

ในเบื้องต้นของเสนอแนะเพียงเท่านี้ ซึ่งเป็นข้อสังเกตเพียงคร่าวๆ สิ่งที่ชอบในงานวิจัยชิ้นนี้อีกอันหนึ่ง อย่างที่ได้พูดไปเมื่อตอนต้นว่า เป็นการพยายามที่จะเข้าใจประวัติศาสตร์การเมืองที่มีพลวัต จากการที่ได้อ่าน จะเป็นประเด็นที่อาจารย์อรุณจักร ได้พูดไปเมื่อช่วงก่อนหน้านี้แล้ว ดิฉันเห็นว่า คณะวิจัยพยายามที่จะเข้าใจองค์กรชุมชนต่างๆในฐานะที่เป็นตัว ชีพจรที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับอำนาจรัฐ รูปแบบที่คณะวิจัยเขียนมาจะเห็นได้ว่า ไม่ใช่รูปแบบเดียว รัฐก่อนสยามยังไม่ค่อยเห็นในงานสักเท่าใด ถ้าคณะวิจัยเขียนเพิ่มเติมจะทำให้น่าสนใจมากยิ่งขึ้น แต่รัฐในยุคที่สยามเข้ามาใหม่ๆ , รัฐยุค ตชด. หรือ รัฐยุคที่เอาโครงการพัฒนาเข้ามา เป็นคนละรัฐโดยสิ้นเชิง งานวิจัยได้บอกอย่างนั้นและเป็นคนละตัวละคร มีรูปการจิตสำนึกที่เปลี่ยนไป มีท่วงท่าของการใช้อำนาจของรัฐ มีมิติหรือลีลาที่แตกต่างกัน สิ่งที่สำคัญคือ ชุมชนเองมีพัฒนาการ การคิดและวิเคราะห์ เข้าใจสิ่งเหล่านี้ค่อนข้างดี รัฐในยุคสยามตอนต้นอาจเข้ามาพร้อมอำนาจกดบังคับ รัฐในยุคเปลี่ยนผ่านหรือยุคที่ ตชด.หรือทหารเข้ามาก็เริ่มใช้การกดบังคับอย่างเต็มรูปแบบ แต่รัฐในยุคการพัฒนา เราไม่พบการใช้อำนาจแบบเดิมๆเหล่านี้มากนัก อำนาจมีความซับซ้อนมากขึ้น ความสามารถในการวินิจฉัยสิ่งเหล่านี้ต่างหากที่ทำให้องค์กรชุมชนสามารถเรียนรู้และเท่าทันการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น

อาจารย์ดำรงพล อินทร์จันทร์ : ขอบขอบคุณคณะวิจัยหลักและอาจารย์ปิ่นแก้ว ไว้ ณ ที่นี้

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ นายอุทิศ สมบัติ
อายุ 49 ปี
วัน เดือน ปีเกิด 24 กุมภาพันธ์ 2500
ที่อยู่ปัจจุบัน 231 หมู่ที่ 12 ต.ช้างเคือง อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี วิทยาลัยครูเชียงใหม่
ประกาศนียบัตรชั้นต้น วิทยาลัยครูเชียงใหม่
มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนแมริมวิทยา
ประถมศึกษาปีที่ 7 โรงเรียนบ้านช้างเคือง
ประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านเนินวิทยา

ประสบการณ์การทำงาน

ปี พ.ศ.2519 รับราชการครูโรงเรียนหลวงพัฒนาบ้านพุย
ปี พ.ศ.2540 - ปัจจุบัน รับราชการครูโรงเรียนบ้านแม่มะลอ
ประธานกลุ่มฮักเมืองแจ่ม
ประธานเครือข่ายกลุ่มน้ำแม่แจ่ม
คณะกรรมการเครือข่ายกลุ่มน้ำแม่ปิง จ.เชียงใหม่
คณะกรรมการสภาวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม